

NC-8.6.Elementen van retoriek (taalvaardigheidsleer). (297 p.)

NC-8.6.1. : p. 1 tot p. 93

Inleiding. (01/06)

De term ‘elementen’, in Platonisch taalgebruik betekent de punten die men moet vooropstellen, wil men, iets begrijpen. Hier: de punten die al wat taalvaardigheid is, beheersen, moeten, in een verhandeling over taalgebruik vooropgesteld worden, indien men ‘taalvaardigheid’ wil begrijpen.

Aangezien dit een inleiding is, wordt de term ‘elementen’ gebruikt in de propedeutische (zich tot de ‘elementaire’ hoofdzaken beperkende) zin.

1.-- Een aanvankelijke schets. (01/04)

Een toenemende klacht.

“Op het college beheersen één op drie jonge Fransen hun/ haar eigen taal niet meer. Een verslag van de Inspection générale leert ons, dat, bij de opneming in de zesde, vier leerlingen op tien als ‘ongeletterden’ (‘illettrée’) kunnen gebrandmerkt worden. Met name: een eenvoudige en korte uiteenzetting omtrent feiten die met hun/haar leven in direct verband staan, kunnen zij niet eens met ‘begrip’ lezen of neerpennen.

Wat behelst dat zij niet over de nodige verworvenheden beschikken om zich, op een minimaal peil, in onze samenleving in te werken”. (*Anne Vallée, Expression écrite: zero!*, in: *Sélection du Reader’s Digest* (Zürich), 39 (1986): avril, 5/14).

Dr. G. Geerts, Enkele beschouwingen over taalvaardigheid en cultuur, in: *Onze Alma Mater* 38 (1984): 2, 87/99, zegt o.m. : “Hier en elders, vroeger en nu, klaagt men erover dat ‘zij’ niet kunnen ‘schrijven.’ (...). Ik zou hele bladzijden kunnen vullen met teksten, waarin ik de zo-even genoemde klachten heb aangetroffen.(...). ‘Zij’ kunnen niet ‘schrijven’ dus.

Evenmin kunnen ‘zij’ spreken! (...).-- De ‘nieuwe ongeletterdheid’ is door *Christopher Lasch, The Culture of Narcissism* (1978), geanalyseerd als één aspect van het anti-intellectualisme”. (A.c., 87v.).

De factoren aan het werk.

Wat behoort men als ‘elementen’ (= factoren) voorop te stellen? Zeker het Sturm-und-Drangaspect van de Romantiek (1790+), met zijn ‘genie’ cultus en zijn individualisme; -- het oudere Positivisme, met zijn afkeer voor de talige aspecten;

Het Beatnik- en Hippiefenomeen (1950+), met zijn eigen geaard anti-intellectualisme (de zgn. Tegencultuur);-- de babelse taalverwarringen bij de Nieuwe Retoren (= taalvaardigheidswetenschappers) zelf, met hun soms al te nieuwe en meer nog hyper-gesofistikeerde terminologieën allerhande.

Tot daar enkele van de voornaamste “elementen-in-negatieve-zin”.

Maar het voornaamste element in negatieve zin is wel het feit dat - in de loop van de XIX-de eeuw - de intelligentsia (de voorhoede) begonnen is met de afbouw, la 'déconstruction', van de overgeleverde retoriek,-- in plaats van ze te actualiseren, ja, te herstiten. Men begrijpt nu, na de taalvaardigheidsdaling, wat men juist gedaan heeft door de vijf- tot zesentwintig eeuwen oude retoriek of te schaffen! Het was een culturele vergissing.

De actualiteit der retoriek.

Een steekproefje in de bibliografie leert ons welke retoriekwoede wij thans beleven.-

Jutta Müller-Bäznen, *Rhetorik (Riskieren sie die grosse Lippe)*, in: *Cosmopolitan (Für die Frau)* 1985: 10 (Okt.), 128/133, breekt, in dat mondaine vrouwenblad, een lans voor het leren in het publiek optreden,-- één van de aspecten van de aloude retoriek.

A.C., *La persuasion,-- cela s' apprend*, in: *Journal de Genève* 23.02.1989, leert ons dat Gérard Mentha, marketingprof aan de Universite de Genève, voor niet-universitaireren een versnelde cursus retoriek inricht. *Modèles de discours pour les dirigeants et cadres d' entreprise*, Paris, WEKA, 1987, geeft een stel uitgewerkte modellen ('gemeenplaatsen', 'lieux communs'), erg traditioneel maar toch geactualiseerd.

Slotsom: vrouwen, niet-universitaireren, bedrijfsleid(st)ers, -- zij allen krijgen, nu, 'retoriek' voorgeschoteld, alsof men, nu een honderd jaar geleden, dit vak niet had afgeschaft.

"Van den Vos Reynaerde".

Wij, Vlamingen, hebben een Middeleeuws (= XIII-d' eeuws) dierenepos, *Van den Vos Reynaerde*.-

Bibl. st.: P. De Keyser, *Van den Vos Reynaerde*, Antwerpen, 1943 (een wetenschappelijk werk);

R. van Daele, *Waar lied Reinaert?*, in: *Onze Alma Mater* 39 (1985): 2, 169/ 183.-

Terloops: prof De Keyser zegt dat "de geest van ons meesterwerk wel de geest van het primitieve - in het bijzonder Germaanse - diersprookje is" (o.c., 8).

Deze opmerking is van belang: de taalvaardigheid die de vos steevast aan de dag legt, is immers allesbehalve Bijbels. Zij is duidelijk Voorbijbels.

Ziehier hoe M.L. Tarsot, *intr./adapt., Le roman du renard*, Paris, Renouard, s.d., dit preciseert. "Zodoende - met honigzoete woorden - verliet Reinaert het hof van Koning Nobel: voor de zoveelste keer had hij het algehele vertrouwen van zijn heer weten te veroveren. Degenen die

de taalvaardigheid van, de vos bezitten, worden - nog heden - overal onthaald waar men hun/haar woorden gelooft". (O.c., 116).

Steller vat samen: de menselijke 'geest' - voor zover vereenzelvigd met het verschalkingsvermogen - haalt het op aanwenden van geweld.

Deze hoofdstelling van *Van den Vos Reynarde* wordt in de episodes (deelverhalen) in louter stellige ('positieve') zin waargemaakt, d.i. zonder veel ethische aanmerkingen.

Modeltheoretisch: de satire die het Middeleeuwse werk is, beeldt alle klassen van de samenleving (het origineel) met de boegbeelden ervan (het tweede origineel) af in dieren (het model).

De pejoratieve bijbetekenis.

Gustave Lanson (1857/1934, Frans literatoloog), door Tarsot aangehaald, zegt : "Geest in al de gedaanten ervan (...) - nijvere wil, behendig inspelen, listig optreden, liegen, schijnheilig te werk gaan, met drogredenen argumenteren - .

'Geest', aan het werk zowel in serieuze kritiek als in dagdagelijkse plagerijen, in bovengenoemde zin begrepen, is sterker dan iedere brutale krachtmeting: ziedaar het telkens weer herhaalde spektakel dat Van den Vos Reynaerde ons biedt (...).-

Zoiets uitgerekend lokt alle mogelijke sympathie uit (...). De onverholen sympathie, die Reinaert de Vos bij zijn lezers (duid(st)ers) uitlokt, toont aan dat zij aan de diepgaande en levensechte verontwaardiging die de slachtoffers van de misdaden van Reinaert ervaren, voorbijdenken (...).

Zo 'natuurlijk' vinden zij het dat hij 'geest' aanwendt,-- die 'geest' die de natuur hem schonk". (Ibid.).

Met wat men pleegt aan te duiden met de term 'holle retoriek' (d.i. het slaafs en ongeïnspireerd toepassen van strakke retorische regels), is de 'reynaardie' retoriek in de pejoratieve zin. Deze dubbele vorm van ontarding van taalvaardigheid - de ene zedelijk, de andere stilistisch - heeft er niet weinig toe bijgedragen dat de retoriek in ongenade geraakte.

Definities.

Semasiologisch (betekenisleerstellig) kan men met *Roland Barthes, L'aventure sémiologique*, Paris, Seuil, 1985, 85/165 (*L'ancienne rhétorique*), samenvatten.

A. 'Retoriek'

als praxis (handeling) is 'spraakvaardigheid' (het goed, d.i. verstandhouding stichtend, kunnen zeggen en/of schrijven),-- het "wel ter tale zijn" zo dat een boodschap (= wat men voorstaat) ingang vindt.

B.1. 'Retoriek'

is ook onderricht in taalvaardigheid,-- met soms het accent op de overredingstechnieken (waarop Barthes fel de nadruk lijkt te leggen).

De Antieke 'retoren' (= taalvaardigheidsleraars) zetten die traditie in, die later door gewone leerkrachten voortgezet wordt.

B.2. 'Retoriek'

aldus Barthes,- is, tenslotte, een 'protowetenschap' (wetenschap in haar aanvangsfase). Zeggen wij:

(i) over taalvaardig gedrag (origineel)

(ii) spreken in termen van een theorie over datzelfde taalvaardig gedrag (model). Voor zover zo'n theorie het over de taal en het taalgebruik heeft, is zij, meteen, een metatheorie,-- een metataal over de taal.

Terloops: deze cursus is een algemene retoriek, maar toegespitst op de verhandelingsleer (wat een bijzondere of toegepaste retoriek is).

Verdere karakterisering.

(1).-- *P. Larousse, Grand dictionnaire universel du XIXe siecle*, 15 vol., 1866/1896,- t. 13, 1143, zegt: "De r(h)etoriek is de leer omtrent de welsprekendheid, waarbij 'welsprekendheid' begrepen wordt als "l'art de persuader", de kunst van het 'overreden' of overtuigend inwerken". *Géruzez*, steller van het artikel, voegt daaraan toe de tweeledige methode der retoren.

a. Retoriek is inductief : zij steunt op de grote meesterwerken van retoriek in de loop van de cultuurgeschiedenis,-- met als resultaat een belangwekkend historisch materiaal terzake.

b. Retoriek is ook prescriptief (normatief) want zij stelt voorschriften, stelregels, voorop, die, in Platonische taal uitgedrukt, de hypothesen (axiomata) van het 'goede' (degelijke) spreken en schrijven zijn.

(2).-- *R.R. Bolger, Rhetoric*, in: *Encyclopaedia Britannica*, Chicago, 1967, 19, 257/260.-- Anders dan *Géruzez*, maar nog niet daardoor tegenstrijdig, zegt Bolger: "Retoriek is de naam die traditiegetrouw gegeven wordt aan

a. taalgebruik als vaardigheid (= 'kunst'),

b. gesteund op een systeem van geordende kennis".

Bolger Licht toe: het Oudere Positivisme (*A. Comte* (1798/1857; *Cours de philosophie positive* (1830/1842)), dat taal- en retoriekvreemd was, evolueert geleidelijk tot Neo-Positivisme (= Taalpositivisme) - 1930+ - "dat de aandacht trok op het belang van de analyse van het taalgebruik" (a.c., 259).

Slotsom.-- Wij hebben nu wat Platon zou heten een 'hupografè', een schets, van wat retoriek én als praxis én als theorie zou kunnen zijn:

a. taalvaardigheid, **b.** taalvaardigheidsleer.

2.-- Een bibliografische steekproef. (05/06)

Uit een onoverzichtelijke massa teksten over retoriek nemen wij, inductieve methode getrouw, steekproeven.

2.a.-- De Antieke Grieken.

Behalve b.v. een *Herodotos van Halikarnassos, Historiæ*, waarin de duidelijke sporen van een retoriek aantrefbaar zij (zijn tweeledigheid “historia (het inwinnen van gegevens)/ logos (het opstellen van de eindtekst)” bewijst het), wordt de Vroegs sofist *Anaximenes van Lampsakos* (-380/-320) vermeld, met zijn *Peri rhètorikès* (Over retoriek), een werkje dat verscheen iets voor Aristoteles’ retoriek. *Platon van Athene* heeft het regelmatig over retoriek, maar b.v., zijn dialoog *Gorgias* bespreekt uitvoerig de Protosofistische retoriek,

Betreffende Aristoteles, over wie enorm veel werd geschreven, zij vermeld: *E.E. Ryan, Aristotle’s Theory of Rhetorical Argumentation*, Montréal, Noësis, Ed. Bellarmin, 1984,

2.b.-- De Antiek-Middeleeuwse retoriek.

Ch.G. Baldwin, Ancient Rhetoric and Poetic (Interpreted from Representative Works), Gloucester (Mass.), 1928 (standaardwerk);

Verder: *H.I. Marrou, Histoire de l’éducation dans l’antiquité*, Paris, 1948,-- 81/98 (*Les Sophistes*), 268/ 282 (*L’enseignement supérieur: la rhétorique*);

J.W. Atkins, Greek Rhetoric, in: *The Oxford Classical Dictionary*, 1950-2, 766f.;

E. von Tunk, Kurze Geschichte der altgriechischen Literatur, Einsiedeln/ Köln, 1942, 40/51 (*Die Redekunst*);

R. Stock, Welsprekendheid, in: *Helikoon (Bloemlezing uit Griekse en Latijnse schrijvers)*, Antwerpen, s.d., 243/306;

C.Rehdantz, Demosthenes: Acht philippische redenen, Hft 1, Leipzig, 1865-2, 13/16 (*Kurze Geschichte der Redekunst*), 109/133 (*Rhetorischer und stilistischer Index*).

M.b.t. de Middeleeuwse retoriek: *E.R. Curtius, La littérature européenne et le Moyen Age*, latin, Paris, 1956 (het Duitse origineel van Curtius’ standaardwerk dateert van 1948).

2.c.-- Actuele werken.

O. Reboul, La rhétorique, Paris, 1984;-- *L. Bellenger, La persuasion*, Paris, 1985;--

M. Waller/ G. Stuiveling, Moderne welsprekendheid (Handboek voor mondelinge taalbeheersing), Amsterdam/Brussel, 1968-3;

Chaim Perelman, Retorica en argumentatie, Baarn, 1979 (baanbrekend-degelijk m.b.t. de Neo-Retoriek);

H. Morier, Dictionnaire de poétique et de rhétorique, Paris, 1981-3 (uitvoerig-degelijk).

H. Lausberg, Elemente der literarischen Rhetorik, München, 1967-3;

H. Elentsen, Moderne Rhetorik (Rede und Gespräch in der Wirtschaft und im Öffentlichen Leben), Heidelberg, 1975.

Opm.-- M.b.t. het grondslagenonderzoek vooropstellingenanalyse) *H. Plett, Hrsg., Rhetorik (Kritische Positionen zum Stand der Forschung) München, 1977* (thema: de overgeleverde retoriek als onderzoeksmethode (n.a.v. het Symposium te Essen),

1. literatuurtheoretisch, **2.** pragmatisch (= resultaatgericht), **3.** handelingstheoretisch (= praxeologisch). **4.** cultuurhistorisch.

G. Vardaman, Effective Communication of Ideas, New York, 1970;

J. Kopperschmidt, Allgemeine Rhetorik (Einführung in die Theorie der persuasiven Kommunikation), Stuttgart, 1973;

G. Fauconnier, Algemene communicatietheorie (Een overzicht van de wetenschappelijke theorieën over communicatie), Utrecht/Antwerpen, 1981,-- (o.m. o.c., 19/27 (Van retoriek naar algemene communicatietheorie).

Waaruit blijkt dat, heden, de klassieke retoriek gesitueerd kan worden binnen een of andere communicatieleer.

Verder: *Rol. Barthes, L'aventure sémiologique, Paris, 1985,--* vrl. 85/165 (*L'ancienne rhétorique*),-- een werk waarin de semiologie van *F. de Saussure* (1857/1913; *Cours de linguistique générale* (Payot, 1972)), de voorloper van het Structuralisme, aan bod komt;

Umberto Eco, La structure absente (Introduction à la sémiotique), Paris, 1972,-- vrl. o.c., 154/166 (*Le message persuasif: la rhétorique*), is een werk waarin de tweede tekentheorie, die van *Ch. S. Peirce* (1839/1914; de stichter van het Pragmaticisme), aan bod komt.-- Waaruit blijkt dat heden de retoriek gesitueerd kan worden binnen een tekenleer (hetzij semiologisch structuralistisch hetzij semiotisch - pragmaticistisch).

Nog: *K. Lehrer/C. Wagner, Rational Consensus in Science and Society (A Philosophical and Mathematical Study), Dordrecht, 1981;*

H.W. Schmitz, ed., Essays on Significa (Papers Presented on the Occasion of the 150th Anniversary of the Birth of Victoria Lady Welby (1837/1912)), Amsterdam/Philadelphia, J. Benjamin, 1990; -

H.W. Schmitz, De Hollandse Significa (Een reconstructie van de geschiedenis van 1892 tot 1926), Assen/Maastricht, Van Gorcum, 1990. Waaruit blijkt dat retoriek hersitueerbaar is binnen een of andere verstandhoudingsleer.

Steekproef 1.-- De hoofdelementen van de retorische act . (07/23)

Wij zeggen wel: 'act'. Dit is taaldaad. Immers iedere retoriek is toegepaste actieleer of praxeologie (Antiek Grieks : 'praxis', handeling, actie, daad).

(1) Iemand - de berichtgever/ berichtgeefster - heeft 'iets', een boodschap (bericht, informatie, mededeling), te zeggen.

(2) Deze boodschap wil hij/ zij doen ingang vinden bij iemand - de berichtontvanger/ bericht-ontvangster - d.m.v. verstandhoudingsmiddelen.

Retorisch handelen behelst dat men actief op de medemens inwerkt.

Noemen wij zoiets, met o.m. de Significi, een taaldaad.

Welke zijn, nu, de grote onderdelen - 'stoicheia', elementa, bestanddelen - van zo'n actie? Aristoteles zag er vier. Maar sedert de Protosofist Hippias van Elis (-470/-400) zijn er vijf in omloop. Aldus *J.P. Vernant, Mythe et pensée chez les Grecs (Etudes de psychologie historique)*, I, Paris, 1970, 106s. (*Mnémotechnie d'Hippias*). Hippias legde de nadruk op de rol van de memorisering.

A. De tekst (textuologische retoriek), gesteund op de vinding (informatie inwinning; heuristische retoriek), de schikking (tekstordening; harmologische retoriek), de vormgeving (stilering; stilistische retoriek).

B. De voordracht van de tekst (dramaturgische retoriek), gesteund op de memorisering (mnemotechnische retoriek) en het acteren van de tekst (hypokritische retoriek).

A.-- De textuologische retoriek. (07/14)

Nemen wij een grensgeval.

Op een bekende reclameaffiche staat een kom geurige soep afgebeeld met een vos er rond. Op zich, tekstvrij, zegt dit reeds iets : de boodschap komt over.

Maar voeg er twee tekstdelen aan toe :

a. op de kom staat 'Royco' (een merk), **b.** de vos zegt: "Hier zit kip in". Op de slag komt de boodschap veel duidelijker - wat wil zeggen: duidbaarder - over! Dankzij het element tekst! M.a.w.: de totale taaldaad van die publiciteit omvat én beeldteken én tekstteken.

Bibl. st.

P. Larousse, Grand dict., 1143;-- *A. Langlois, Le style (La chose et la manière) du XVIIe au XXe siècle*, Bruxelles, 1925, 56/ 58;

R. Barthes, L'aventure sémiologique, 4, 121, 123. Tweedelige textuologie.

"Herodotos van Thourioi (Lat.: Thurium) legt hiermee van zijn onderzoek ('historiè') de uiteenzetting ('apodexis') voor".

Aldus vangen de Historiari van deze berichtgever aan.

Twee aspecten worden vermeld:

- a. 'historia', het inwinnen van inlichtingen,
- b. 'apodexis' de tekst.

Verwezen zij naar *G. Daniëls, Religieus-historische studie over Herodotus, Antwerpen/Nijmegen, 1946, 16, 100*, waar gezegd wordt dat 'historia' is "het vrije onderzoek naar kennis in alles wat met de mens verband houdt" en 'logos' (andere term voor 'apodexis') "het gebonden verhaal".

Of nog: 'historia' is "ongevormde informatie-materialen" en 'logos' is "gevormde verhaalsstof" (Pohlenz; Schadenwald), Ook naar *Claude Calame, Le récit en Grèce Ancienne, Paris, Klincksieck, 1986*, waar een vertaling luidt: 'historia' is 'Erkundung' (Erbse); 'apodexis' is 'Darlegung' (idem) (o.c., 202); of nog: 'historia' is 'recherches' en 'apodexis' is 'exposé' (o.c., 187).

D. Teuffen, Herodot, Wien/ München, 1979, 18, 20, bevestigt. In geen geval betekent 'historia' wat wij onder 'historie', geschiedenis, verstaan. Noemt men Herodotos "de vader der geschiedschrijving", dan geeft die titel slechts een deel van zijn berichtgevingen weer.

"Hij schrijft niet enkel 'geschiedenis'. Zijn 'historia' is breder: zij wou alles omvatten wat maar voor een verslag vatbaar was. Daarbij heeft hij zich geen moeite bespaard. --

Inderdaad: net als de stichter van de Griekse wijsbegeerte, Thales van Miletos (-624/-545), de stichter van de Milezische natuurfilosofie, was Herodotos "een echt Ioniër, een soort 'Universalgenie'" (Teuffen, o.c., 20).

Net als nu het Harvardbeginsel - algemene vorming - was zijn vooropstelling: "Hij was volkenkundige, ook volkskundige,-- natuurvorser en aardrijkskundige, staatshoudkundige en godsdienstwetenschapper,-- ook schrijver en verteller, en ja ook historicus". (Teuffen, o.c.,20).

Helemaal in de geest van een Thales. De 'natuur' ('fusus', Lat.: natura) zowel van de mensheid als van de de mensheid omgevende 'natuur' hield zijn aandacht gaande. Cfr Teuffen, o.c., 24.

Demokritos van Abdera (-460/-370: hoofdfiguur van de Atomistische filosofie) - die "blijkbaar niet aan overmaat van bescheidenheid leed" (*F. Farwerck, De mysteriën der Oudheid en hun inwijdingsriten, Hilversum, 1960, 34*) - schrijft:

"Dit zegt Demokritos.-- Ik heb over meer gebieden gezworven dan enig tijdgenoot, met het oog op het onderzoek van verafgelegen streken(...). In een samenvattende weergave heeft niemand mij overtroffen. In bewijsvoering zelfs niet de Egyptische arpenodaptai

(*opm.*: naam der Egyptische wijzen, resp. wijsgeren), met wie ik tachtig jaar in verbanning leefde”. -- Het valt op: (1) onderzoek, (2) weergave (met bewijsvoering).

Driedelige textuologie.

Mettertijd - vooral onder Sofistische invloed - splitst de ‘weergave’ (tekst) zich in twee gedeelten.

Géruzez (Larousse) verantwoordt de driedigheit o.g.v. een filosofie van de ‘geest’ : “Alle geestesarbeid komt tot stand o.g.v. vinding (heuresis, inventio), schikking (taxis, ook : diataxis, dispositio), vormgeving (lexis, elocutio)”.

De Latijnen omschrijven:

a. “invenire quid dicas” (vinden wat gij gaat zeggen;-- de boodschap opbouwen),

b.1. “inventa disponere”(het gevondene ordentelijk schikken; -- het volgordeschema of ‘plan’),

b.2. “ornare verbis”(in gestileerde stijl verwoorden; -- de design van de formulering).

Men kan een zakelijk gedeelte (**a**) en een woordelijk gedeelte (**b,1/2**) onderscheiden.

A.1.-- Heuristische retoriek.

Alle zakelijke elementen - het onbewerkt gegevensmateriaal, ‘data’ in computertaal - worden door de vinding verschaft.

Indien het over een verhandeling gaat, dan treffen wij hier de brute logische (= ‘pisteis’, probationes, bewijsmaterialen) en pathetische (= gevoelsargumenten) materialen aan.

“Heet van de naald”.

Een eigentijds voorbeeld van onbewerkt materiaal biedt ons b.v. het Amerikaanse CNN - *Cable News Network*, o.l.v. Ted Turner -

Bibl. st.-- J. Maclean, L’actualité en direct, in: Reader’s Digest (Sélection) (Zürich) 1989: nov., 45/48;

A. Borgognon, Golfe et médias aux Etats-Unis: ‘l’effet CNN’ sur le paysage médiatique américain, in: Journal de Genève 07.03.1991;

id., Golfe et médias aux Etats-Unis: CNN: Etre là ou se déroule l’évènement, in: Journal de Genève 08.03. 1991;

D. Wolton, CNRS, Guerre du Golfe: méfions - nous de l’information - spectacle, in: Reader’s Digest (Sélection) (Zürich) 1991: mars, 38/39.

Sinds juni 1980 tracht CNN, vanuit Atlanta als centrum, liefst 24 uren op 24, al wat geschiedenis maakt, gedurende het verloop zelf, d.m.v. directe reportages wereldkundig te maken. “Rein informeren” is de leuze (= definitie).

Juist het waarmaken van die leuze wordt, sedert de Golfoorlog (02.08.1990/ 01.03. 1991), door meer dan één instantie in twijfel getrokken.

Niet dat CNN niet wereldsucces boekt: meer dan honderd landen stemmen erop of en, sedert de Golfoorlog is CNN niet meer uit de USA - mediatiek weg te denken.-- Maar men verwijt wat volgt.

a.1. De feiten worden slechts zeer gedeeltelijk weergegeven (o.m. om reden van de militaire censuur). Zij worden bijgewerkt door commentaren (o.m. door ‘specialisten’ terzake). Zij worden tot vervelens toe herhaald uitgezonden.

a.2. Te snelle duidingen begeleiden de feiten.

b.1. Het kijker-publiek gaat door met de dagdagelijkse arbeid en is slechts zijdelings betrokken.

b.2. De kijk(st)ers zijn gewoonlijk niet deskundig zo dat hun/haar waarnemingen van de beeld- en teksttekens tot - wat D. Walton, CNRS - er, heet - ‘gluurderij’, ontaarden. Met alle nare gevolgen vandien, nl. scheefgetrokken informatie allerhande.

Opm.-- Vooral de zinvatting (= het werkelijkheidsgetrouwe waarnemen) als onderscheidbaar van de zinstichting (= het duiden vanuit een of ander standpunt) lijdt onder de te smalle berichtgeving. Dat de zinstichting slechts in restrictieve oordelen vastlegbaar is, blijkt uit de radicale verdeeldheden die de intelligentsia (de intellectuele voorhoede),-- de partijen en regeringen vertoonden, gedurende het verloop van de Golfoorlog.

Vele kijk(st)ers b.v. verweten de Amerikanen dat zij “wild bombardeerden” -- zonder eraan te denken dat iedere bom “een bom geld” kostte en dus met uiterste spaarzaamheid te werpen was, wilde de USA-regering niet nog dieper in de schulden geraken.

Het ‘nadenken’ was te veel afwezig in het verloop van de CNN-haast. De Nederlandse term zegt het duidelijk: denken NA de feiten!

Slotsom.-- Wat Herodotos en Demokritos onderzoek heten, d.i. het inzamelen van de losse elementen der informatie, onderscheiden zij van de tekst, de gebonden weergave. Met reden,-- met grote reden.

CNN lijkt te veel op een student(in) die voor een verhandeling een massa gegevens heeft bijeengegaaard over het onderwerp (nota’s, knipsels, fiches), zonder tot een samenhangende tekst te geraken.

A.2.-- Harmologische retoriek.

Tekstvorming bedient zich van materialen (onderzoekstof), maar overschrijdt dit stadium dankzij - wat de Oude Nederlanders heten - ‘schikking’. Dit is de logisch geordende volgorde der tekstonderdelen, het plangetrouwe uitwerken van wat men te zeggen (boodschap) heeft.

“In zijn beoordeling van de Erotikos van Lusias vindt Platon het ergste wat voor aanmerkingen vatbaar is, in het geval van een retor, de afwezigheid van een plan:

“Iedere uiteenzetting behoort geordend te worden als was zij een levend wezen. Zij heeft een eigen ‘lichaam’ zo dat zij noch kop noch poten mist, maar

(1) een midden en

(2) ‘uitersten’

(*opm.*: begin en einde), die zo opgesteld worden dat zij en onderling én met het geheel passen”. (V. Goldschmidt, *Les dialogues de Platon (Structure et méthode dialectique*, Paris, PUF, 1947, 1).

De aanhaling komt uit *Platon’s Faidros* 264c.

De klassieke driedeling - begin, midden (= ‘corpus’, lichaam (letterlijk)), slot - is Paleopythagoreïsch.

Herodotos spreekt in juist dezelfde zin, maar meer toegepast op de volgorde van het verhaal.

Cl. Calame, Le récit en Grèce ancienne, Paris 1986, 76, gewaagt van “het vooropgestelde schema van het verhaal” bij Herodotos. En, o.c., 73, merkt hij op dat soms Herodotos uitdrukkelijk wijst op de schikking, b.v. wanneer hij een uitweiding (wat juist een inbreuk is op de juiste volgorde) inleidt of wanneer hij “de draad van het verhaal” weerom opneemt.

Uitweidingen.

De Nederlandse term ‘uitweiding’ - oorspronkelijk : “buiten de weide grazen” - heeft twee betekenissen;

a. van het onderwerp afdwalen;

b. iets “in de brede” (uitvoerig) behandelen.

Bibl.st. -- G. Aalders, *Critische studie: moderne kritiek op de Nomoi van Platon*, in: *Tijdschr. v. Philos.* 15 (1953): 4, 607/636.

A.c., 609v., zegt steller: Nomoi (Wetten) is geen strikt wijsgerige tekst;

Gevolg: De volgorde van de tekstdelen is lossier.

“Herhaaldelijk laat Platon zich tot uitweidingen verleiden die met de gang van het betoog als geheel slechts in vrij los verband staan(...). In de oudere Griekse literatuur is een dergelijke vorm van ‘compositie’ (*opm.*: schikking) (...) allesbehalve zeldzaam”. (Ibid.).

Anekdotisch Kunisme.

Het Kunisme (Cynisme) is een Antiek-Griekse filosofie die ontspringt aan Antisthenes van Athene (-455/-360), die een soort ‘tegencultuur’ stichtte. Het leeft nog heden voort, b.v., in *Peter Sloterdijk, Kritik der zynischen Vernunft*, Frankf.a.M., 1983, 960 S. (Nederl.: *T. Davids, vert., P. Sl., Kritiek van de cynische rede*, Amsterdam, 1984). - De ‘anekdote’ is een zeer kort stukje tekst.--

De Antieke Kuniekers, in hun/haar anticultuur, willen de gevestigde schikking doorbreken, in een ‘fragmentarisme’ (brokstuktekst). “De stijl van Sloterdijk is rapsodisch en impressionistisch. De lange adem van het logisch uitgebouwde betoog is hem vreemd”. (G. Groot, *Peter Sloterdijk, Cynicus*, in: *Streven* 1985: jan., 334).

Wij vinden, gedeeltelijk althans, deze verbrokkelde-schikkingslust terug in vele Postmoderne werken.

Het verschil met de inductieve steekproevenmethode ligt daarin dat de inductie nog vasthoudt hetzij aan een verzameling hetzij aan een stelsel (systeem). De Kunieker(in) houdt het bij onverzamelbare en/of onverstelselbare fragmenten.

A.3.-- Stilistische retoriek.

Onze geest is met zin voor schoonheid begaafd. Ook: de laatste bewerking van de informatiematerialen-in-tekstvorm heet ‘vormgeving’, stilering.

Bibl. st.-- H. Suhamy, *Les figures de style*, Paris, 1983-2:

P. Barucco, *Eléments de stylistique*, Paris, 1979.

Het eerste werk zet de stijlfiguren - o.m. de tropen (metafoor/ metonymie, synecdoche) - uiteen; het tweede de huidige theorieën.

Definitie.

“De stijl is de wijze waarop men de gedachte d.m.v. de taal uitdrukt”. (J. Broeckaert). De ‘lexis’ (Lat.: elocutio) of ook ‘hermeneia’ (Lat.: interpretatio) bedient zich van zegswijzen.

Applicatief model.-- Het ‘hyperbaton’, Lat.: inversio.-- De omkering der zinsdelen is een ‘stijlfiguur’ (stilering).-- Zo b.v.

(1) de louter logisch-pathetische inhoud kan luiden: “Een mooi meisje is verrukkelijk”;

(2) de gestileerde logisch-pathetische inhoud klinkt b.v. als volgt: “Verrukkelijk! Een mooi meisje!” of “Verrukkelijk is een mooi meisje”. Zo ontdekten reeds de Antieke Grieken talloze stijlfiguren.

Definitie.

Het geheel der door stilerende zegswijzen bijgewerkte tekstdelen heet ‘stijl’.

Bibl. st.-- R. Bruzina, *Eidos (Universality in the Image or in the Concept?)*, in: R. Bruzina / B. Wilshire, *Crosscurrents in Phenomenology*, The Hague/ Boston, 1978.

Eénzelfde ‘bericht’ (boodschap, logisch-pathetische inhoud) kan op meer dan één wijze ‘gecodeerd’ (in tekst omgezet) worden. Ten bewijze.

Situatie: Negro-Afrika ziet met de Blanken een nieuwe religie binnenkomen. Reactie: deze dan op meer dan één wijze verwoord worden. Dit geeft twee ‘stijlen’.

(1).-- Negro-Afrikaanse stijl.

De opperpriester deelt één van zijn zonen mee dat het nodig is hem naar de kerk (wij situeren ons in Westelijk Afrika) te sturen.

“Ik verlang dat één van mijn zonen zich bij deze mensen voegt, om daar mijn ogen te zijn.-- Indien er niets in is, kom dan terug. Maar, indien er wel iets in is, breng mij dan mijn deel thuis. -- De wereld is als een masker dat danst: indien gij die wereld zien wilt, blijf dan niet op één en dezelfde plaats staan.-- Mijn geest deelt mij mee dat degenen die, vandaag, niet de vriend van “de blanke mens” zijn, morgen zullen zeggen: “Hadden wij het maar geweten!”.

(2) Westerse stijl.

“Ik zend u als mijn vertegenwoordiger ander deze mensen,-- uitgerekend om, indien deze nieuwe religie opkomt, zich doorzet, veilig te zijn. Men behoort altijd met zijn tijd mee te gaan. Zo niet blijft men achteraan hollen. Ik heb het vage vermoeden dat degenen die heden niet tot verstandhouding met de Blanken komen, zich mettertijd hun gebrek aan vooruitzicht bitter zullen beklagen”. -

Uit: *Chi nua Achebe* (Nigeriaans schrijver), *English and the African Writer*, in: *Transition* 4 (1965): 18, 18/19), waarin het gaat over twee stijlen in het Engels voorzover door Negro-Afrikanen geschreven/gesproken.

“Traduttore traditore”. -- “Vertalen is verraden”.

H. De Vos, *Einl./ Erl., Ernst Jünger (1895/...), Lob der Vokale und Sizilianischer Brief an dem Mann im Mond*, Brussel, s.d., 19f., geeft een toepassing.

Latijnse versie: “Nulla unda tam profunda, Quam vis amoris furibunda”.

Duitse vertaling.-- “Keine Qualle/ So tief und schnelle/ Als der Liebe/ Reissende Welle”. Letterlijk in Nederlands vertaald: “Geen golfslag is zo diep als de buiten zichzelf rakende liefde’.

Doch noch het Duits noch het Nederlands geven de Antiek-Latijnse mysterieuze sfeer weer. Ook al vertalen zij zo goed mogelijk de logisch-pathetische inhoud, de stilering, zegswijze, is anders,-- ja, onvertaalbaar.

Stilering van wijsgerige tekst.

Keren wij terug naar *P. Sloterdijk, G. Groot, P. sl., Cynicus, Streven* 52 (1985): jan., 322, noteert het reusachtig verkoopsucces van een kanjer van 960 (Duits), 871 (Nederlands) bladzijden filosofie.

Zegt Groot: “Droeg het feit dat dit boek ondanks het filosofisch karakter ervan was voorzien van vele, meest goed gekozen illustraties misschien tot het enthousiaste onthaal bij?

(1) Het verrassende en geestige plaatwerk verleidt de lezer (en potentiële koper) in ieder geval al snel tot geamuseerd bladeren en oefent tegelijk een intrigerende werking uit: “Wat mag er wel niet schuilen achter deze wonderlijke aaneenschakeling van de meest uiteenlopende, spottende, ontmaskerende en soms scabreuze (*opm.*: ‘schuine’, aanstootgevende) foto’s en gravures”.

(2) Dit wil niet zeggen dat de ontvangst van *Sloterdijk’s magnum opus* (*opm.*: groot werk) geheel kritiekloos was. Met name: in Duitsland liepen de meningen sterk uiteen: wat door de een werd begroet als “het nieuwe licht in het enigszins verdorde Duitse wijsgerige landschap” werd door de ander uitgemaakt voor “obsuur irrationalisme en warhoofdigheid”.

Slotsom.-- Het tekstteken wordt door stilering d.m.v. beeldtekens tot een retorische macht versterkt. Hier lopen wijsbegeerte en retoriek duidelijk ineen en dan nog weloverwogen!

B.-- De dramaturgische retoriek (14/22)

De louter leesbare tekst beperkt zich tot wat voorgaat. Doch - vooral in een cultuur van mondelinge communicatie zoals b.v. die van de Oudste Grieken - de voorgedragen tekst vereist verdere elementen.

De tekst is één. De voordracht en het acteren van de tekst is twee. Zoals wij zagen, is voordragen ageren, d.i. inwerken op een publiek, al bestond dit uit slechts één toehoorder.

‘Dramaturgie’ is de theorie omtrent het acteren.

B.1.-- De mnemotechnische retoriek..

“*Memoriae mandare*” (aan het geheugen toevertrouwen; memorisering van de boodschap).-

Bibl. st.-- Behalve de reeds genoemde Gêruzez (Larousse), Langlois, Barthes, o.a. *J.P.Vernant, Mythe et pensée chez les Grecs, I*, Paris, 1971, 80/123 (*Aspects mythiques de la mémoire et du temps*).

Dichters als Homèros (Lat.: Homerus (tussen - 900 en -700)) droegen hun teksten - duizenden verzen lang - uit het geheugen voor.

De Sofist Hippias van Elis, die aan de memorisering groot belang hechtte, bezat blijkbaar nog in zijn tijd, reeds de ‘klassieke tijd’, zo’n fenomenaal (uitzonderlijk) geheugen.

Cfr *J.P. Dumont, Les sophistes*, Paris, 1969, 145s.. *Mnèmosunè, de godin van het verruimde bewustzijn*.

Vernant, de historisch-psycholoog, legt er de nadruk op dat Hippias’ geheugen een secularisering

(verwereldlijking,-- desacralisering) is van de berichtgeving die ontspringt aan de godin Mnèmosunè (Lat.: memoria) en haar Muzen.

De juiste vertaling lijkt ons niet zozeer ‘geheugen’ als wel ‘bewustzijnsverruiming’ (één van de “veranderde bewustzijnstoestanden”, “altered states of consciousness”).

Cl. Calame, Le récit en Grèce ancienne, 70s., zegt dat van Homeros tot Pindaros van Kunoskefalai (-518/-438; lierdichter) de gehele archaische literatuur ingegeven wordt (inspiratie) door ‘Mnèmosunè’ de Muze, de Muzen, die, zodoende, de tekstvormer als haar tolk beschouwen en zijn deskundigheid waarborgen.

Vernant Licht aldus toe. De voordrager en de ziener (mantisch begaafde) getuigen van eenzelfde vermogen, waardoor de godheid, de eigenlijke bron van het weten, werkelijkheden onthult die aan de geest van de doorsneemens ontsnappen.

Meer nog: de wijsheid (‘sofia’) of het weten, door Mnèmosunè ingegeven, heeft alomvattende draagwijdte. “Dezelfde formule die bij *Homeros (Ilias 1:70)* de vaardigheid van de ziener Kalchas typeert, wordt bij *Hesiodos van Askra* (-800/-600; dichter), *Theogonia* 32, 38, op Mnèmosunè toegepast: zij weet en drukt in liederen uit “alwat was, alwat is, alwat zijn zal”. (O.c., 82).

Deze alomvattende formule zal bij de latere wijsgeren (denk aan Parmenides van Elea (-450/...)) tot ontologie (de leer omtrent het ‘zijn(de)’, dat alomvattend is) leiden.

Vooropstelling: uitzuivering, verheffing op hoger vlak. Verlicht-Rationelen denken hierbij gemakkelijk dat de geïnspireerde-tekstvormer - passief blijft. Luister naar Vernant, o.c.,84. De ‘goddelijke’ (versta: paranormale) begaafdheid sluit niet uit de volstreekte noodzaak van leerproces inzake zienersgave, gepaard aan keiharde training.

Slotsom.-- De natuurlijke basis (inzicht, vorsing) wordt door de godheid vooropgesteld, maar uitgezuiverd en op hoger vlak verheven (wat een soort ‘catharsis’ (purificatio), uitzuivering, reiniging (om met W.B. Kristensen te spreken) is.)

M.a.w.: het buitennatuurlijke vermogen dankzij inspiratie is uitgezuiverde, op hoger vlak verheven natuur.

Traditie.-- Vernant licht verder toe. Het improviseren (voor de vuist spreken) van dichter en ziener sluit niet uit dat zij trouw blijven aan een van geslacht tot geslacht bewaard erfgoed. Wel integendeel: de stelregels zelf van de mondelinge voordracht vereisen én een stevig

stel onderwerpen en verhalen én een voorafgegeven, geijkte vorm van uitzeggen (overgeleverde zegswijzen, reeds vastgelegde woordfiguren (= configuraties van termen), vastgelegde versregels).

M.a.w.: met Julia Kristeva kunnen wij van een Archaische ‘intertextualiteit’ (het feit dat de latere teksten de vorige geheel of gedeeltelijk herhalen) gewagen. Zodat ingeving en traditie, door een persoon verwerkt, samengaan.

Opm.-- Zoals men weet, stelt ook de Bijbel, Oud en Nieuw Testament, een analoge structuur voorop.

Bibl. st.: C.A. Keller, *Inspiratie*, in: B.Reicke/ L.Rost, *Bijbels-historisch woordenboek ii*, Utr./Antw., 1969, 402/404. De gewijde schrijvers b.v. gelden als door Gods Geest geïnspireerd,-- zo zelfs dat de eigenlijke tekstvormer niet de mens maar de godheid is.

Opm.-- De ingeving behelst ‘mediumniteit’ (mediumisme, mediale begaafdheid), d.i. het feit dat de aardse mens die door de godheid een verruimd bewustzijn verkrijgt, daarvoor geschikt is.

Bibl. st. J.M. Verweyen, *Die Probleme des Mediumismus*, Stuttgart, 1928 (een grondig werk);

Erik Pigani, *Channels (Les médiums du Nouvel Age)*, Paris, 1989 (*Het Nieuwe Tijdperk* (‘New Age’) benadrukt, sedert de actrice Shirley Mac Laine, het feit dat New Age, behalve gewone ‘spritistische’ media, een nieuw type van mediaal begaafden vertoont, die geïnspireerd worden door “kosmische entiteiten”).

‘Herschrijving’. -- Michel Lafon, *Borges ou la réécriture*, Paris, Ed. du Seuil, voert een interessant begrip in: ‘réécrituré’.

Als model neemt Lafon Jorge Luis Borges (Buenos Aires 1899/ Genève 1986). Al lang weet men dat Borges overvloedig geleerde of schijngeleerde aanhalingen van teksten pleegt. Lafon legt de nadruk op het feit dat Borges, bovendien, talloze verborgen aanhalingen vertoont hetzij van hemzelf hetzij van anderen.-- Dat geheel heet Lafon ‘herschrijving’.

Opm.-- Intertextualiteit (cfr Julia Kristeva (1941/...; psychoanalytica-semiotiekerin)) vertoont nog een andere vorm, nl. die welke Jacques Derrida (1930/2004), de tekstbetekenis-denker (‘grammatoloog’), vooruitschuift.

Bibl. st.-- S.IJsseling, *Mijn ‘favoriet’: Jacques Derrida*, in: *Streven* 1987: april, 594/606.

Derrida heeft een voorliefde voor woordenboeken, zoals M. Heidegger (1899/1976; Duits existentiëdenker) dat ook had, en hij speelt er graag allerlei spelletjes mee. Hij is ervan overtuigd dat én

letterkunde én wijsbegeerte én zelfs wetenschappen, ja, de hele cultuur opgebouwd zijn uit woorden, -- die vatbaar zijn voor combinatoriek, d.i. het onderling verbinden ervan (tot figuren, configuraties), en dit binnen een keten van zingevingen.

Derrida heeft het hierbij nogal over een type van “met woorden spelen”. Wat een metafoor is.-- Eén van die zingevingen is ‘aanhalen’.

Zegt IJsseling, a.c., 603: “Schrijven impliceert citeren (,...) en het impliceert ook geciteerd kunnen worden. Dit citeren gaat altijd gepaard met een weghalen uit de reële en talige context, een uit zijn verband rukken, en daarmee ook met een verandering van betekenis.

Deze citeerbaarheid of herhaalbaarheid is wezenlijk voor een tekst als tekst. Dit verklaart ook waarom Platon en vele anderen na hem zo’n grote huiver hadden voor het schrijven en het betekent dat geen enkel auteur zijn tekst geheel kan beheersen (...) noch wat betreft het ontstaan noch wat betreft het verstaan of de effecten die worden bewerkstelligd. Het loopt altijd uit de hand.

Waarbij IJsseling verwijst naar Derrida’s Signature, evenement, contexte. IJsseling zegt in dit verband: “Zo moet Derrida enerzijds zeer vereerd zijn met het feit dat hij in vele publicaties vernoemd wordt, maar het moet anderzijds een verschrikking zijn met concrete citaten geconfronteerd te worden. Heidegger heeft daar, volgens zijn eigen getuigenis, erg onder geleden”. (Ibid.).

Slotsom.-- (1) Juist is dat wij voortdurend aanhalen - ‘herschrijven’ (Lafon) -. Men ziet dat al in het lager en middelbaar onderwijs in die opstellen die getuigen van belezenheid en geheugen (kinderen die veel lezen, stellen gemakkelijker teksten op doordat zij over taal (termen, zinsneden en zinnen, volzinnen) beschikken die zij zich bewust of nog meer onbewust herinneren).

(2) Of dit zich herinnerend aanhalen ‘altijd’ ‘afbouwen’ (déconstruction’) is van wat aangehaald wordt, laten wij voor de rekening van Derrida. Zeker is dat wanneer Derrida vaststelt dat hij onjuist aangehaald wordt, hijzelf toch de zin vat van wat hij schreef of zei, en dat hij dat zinvatten dus ook, in beginsel, bij degenen die hem aanhalen, moet vooropstellen.

O.i. is niet alle aanhalen verraden, zinstichtend duiden. Zodat wij op twee types zingeving stoten: zinvatten (werkelijkheidsgetrouw vatten) en zinstichten (een andere zin geven aan wat men aanhaalt).

Applicatief model.-- John Marenbon, *Early medieval Philosophy (480/1150) (An Introduction)*, London, Routledge and Kegan Paul, 1983, blijkt een uitwerking te zijn van Marenbon's *From the Circle of Alcuin to the School of Auxerre*, Cambridge University Press, 1981, waarin steller de eerder schaarse teksten uit dat tijdvak ontleedt op

a. de glossen ('glosse' of 'glos' is een tussen de regels of op de kant geschreven stukje tekst),

b. de manier van aanhalen en weergeven,

c. de manier waarop de bloemlezingen werden samengesteld.

Marenbon heeft zodoende bewezen dat de Middeleeuwen een veel sterker denkend leven leidden dan b.v. de Renaissancisten of de Verlicht-Rationalisten zich inbeeldden.

Slotsom.-- De aanhalingenstudie levert dus resultaten op.

Het gewicht van de huidige belezeneid.

Cl. Calame, *Le récit en Grèce ancienne*, 69, zegt wat volgt.

Ieder klassiek filoloog (specialist in Antieke, inzonderheid Grieks-Latijnse cultuur) weet het: het is mogelijk over een gedicht van Sapfo van Lesbos (-700/-500) of van Theokritos van Syrakuse (-315/-250) een studie van twintig bladzijden neer te pennen louter de duidingen van vorige filologen aanhalend.

Zo'n studie bevat wezenlijk a. samenvattingen, b. toegelicht met enkele verbeteringen die op onderschikte punten slaan. Wij staan hier voor het opstapelingsfenomeen, eigen aan onze cultuur.

Improviseren.-- Is een tekst "voor de vuist", op het ogenblik zelf dat hij gevormd, bedacht, wordt, voordragen. Dit behelst wel dat men de hoofdzaken - minstens - van een boodschap in het geheugen heeft, maar de uiteindelijke tekst (gedachtenvolgorde en stilering) onvoorbereid voordraagt.

Surrealistisch improviseren.-- In 1920 publiceren André Breton en Philippe Soupault gezamenlijk *Les champs magnétiques*.

De teksten erin zijn het product van "automatisch schrijven". Door de Freudiaanse psychoanalyse op weg gezet, lieten beide stellers in hun binnenste opkomen wat men ook heet "het innerlijke woord of stem".

Iedereen die luistert naar wat in zijn innerlijkheid als woorden, zinnen, opkomt, kan zo teksten maken,

Als Freudiaans gericht duiden zij die 'ingevingen' als de taal van het on- en onderbewuste gedeelte der ziel (denk ook aan Lacan terzake).

Deze techniek der Surrealisten komt, hersticht, ook in New Age voor.

B.2.-- De hypokritische retoriek.

“Agere et pronuntiare” (acteren en uitspreken; het acteren van de boodschap). De Antiek-Griekse term ‘hupokrisis’ betekent ‘acteren’. Wel betekent hij, zeer secundair, ook ‘veinzerij’ (hypocrisie).

‘Hupokritikos’ betekent “al wat met acteren uitstaans heeft”. De Latijnen, zich bewust van het praxeologisch karakter van de retoriek, voor zover dramaturgisch, hebben terecht ‘hupokrisis’ door ‘actio’ acteren, vertaald.

Bibl. st.-- Behalve de reeds vermelde bronnen - Géroze (Larousse), Langlois, Barthes - zij verwezen naar *Charles Bell* (1774/1842; beroemd zenuwfysioloog), *Anatomy and Philosophy of Expression as Connected with the Fine Arts* (1806), waarin hij het heeft over de spierbewegingen die, gewoonlijk, de gevoelens en de driften begeleiden;

Charles Darwin (1809/1882), *Expression of the Emotions of Man and Animals* (1872), waarin - onze ethologen gelijk - de ‘expressie’ ter sprake komt, o.m. in aansluiting - intertekstueel - met Bell;

E.W. Straus, *The Sigh (An Introduction to a Theory of Expression)*, in: *Tijdschr. v. Phil.*, 14(1952): 4, 474/695, die met klem Bell en Darwin vermeldt. Bell, immers, is bekend om een analogisch schema: “Expression is to passion what language is to thought” (Uitdrukking staat tot drift gelijk taal tot denken). Het schema uitdrukking/drift = taal/denken. Dit schema behoort tot de basisvooropstellingen van acteren, natuurlijk.

De actie omvat dictie (zeggingsvaardigheid) en gestiek (gebarenvaardigheid). Zij is onderbouwd door

1. het algehele voorkomen van de actant(e) - men kan b.v. zo gekleed zijn dat het acteren erdoor gewijzigd wordt: kijk naar een Punker -,

2. de materiele infrastructuur - een advocaat b.v., al pleitend, zal zeggen: “Ziehier het wapen der misdaad!”; Lesgevend en gebruiken het bord; tabellen, computerschermbeltonen werken verhelderend. Dit alles vormt één complex, een ‘eenheid’ (zoals de Antieke Grieken zegden).

‘Woordtheater’ (Tine Ruyschaert).

In *Uit-Magazine* 5 (1990): 12 (dec.), 15/16, geeft een voordragster uitleg: “De kracht van het woord”.

Tine Ruyschaert staat alleen op de scène en spreekt enkel woorden uit. Het is noch voordracht noch theater, zegt zij. Ik speel helemaal in mijn eentje de verschillende rollen.

(...). Ik speel nu Tijn Uilenspiegel. Het eerste deel speelt in de XVI-de eeuw. Er wordt gefolterd. Kettens belanden op de brandstapel. Meisjes worden - op beschuldiging van 'hekserij' - in het water gegooid.

Tijdens de pauze van de try-out kwam een vrouw naar mij toe die zegde : "Dit is verschrikkelijk! -- Ik heb zoveel 'gezien': ik hou dat niet uit (...)". Ik antwoordde haar dat zij toch elke dag veel wrede beelden op de tv te zien kreeg.

"Ja: - antwoordde zij - maar dat gaat voorbij. Dertig seconden later heb je een ander beeld. Maar het woord heeft een veel grotere kracht, -- dat geraak je nooit meer kwijt".

Op tv kan men met effecten werken - opgedrongen toestanden waarbij de eigen verbeelding niet meer werkt -; maar met het woord zet jij de verbeelding van uw luisteraars aan het werk. Zij 'zien' het allemaal 'gebeuren', ook al sta ik helemaal alleen op de scène en heb ik nauwelijks een decor of rekvisieten.

Uiteraard kiest Tine haar teksten. Lang niet elke tekst is geschikt om op de scène gebracht te worden. Er moeten "herkenbare dingen" in zitten : van uzelf, van het leven, van de geschiedenis. Maar bovenal moeten het "goede teksten" zijn, van grote auteurs die zeer goed schrijven. "Ik wil op die manier de literatuur toegankelijk maken. Niet door de tekst statisch voor te dragen maar door de personages te spelen. Voor elke rol heb ik een andere houding, een andere stem. Het gaat dus niet om acteren in de klassieke zin. Ik speel ze allemaal in één persoon, met een kostuum. Ik breng 'woordtheater'. Wat een mimespeler met gebaren doet, doe ik met woorden".

Lange teksten worden uit het hoofd geleerd.-- "Dat is puur een kwestie van getraind geheugen. (...). Tijn Uilenspiegel van Charles De Coster heb ik (...) drie of vier keren gelezen. Daarbij heb ik passages aangeduid die ik er zeker in wil. Uiteindelijk hield ik tweeënveertig getikte pagina's tekst over. Samen met de regisseur Ronnie Commissaris heb ik ze gelezen en herlezen, interpretaties geprobeerd, houdingen en bewegingen erbij gezocht.

Na een tijd lees je het al vlot. Dan komt het echte leven. De tekst begint zich vast te zetten in je hoofd. Als het zover is, ga ik vaak wandelen in de bossen of aan zee: dan herhaal ik telkens weer de tekst. Ik noteer haperingen. Zo komt, vanzelf bijna, het moment waarop de tekst 'klaar' is".

Wiskundig theater.

Het is geweten dat de Paleopythagoreeërs (-550/ -300) musische denkers waren: de choreia, dans, instrumentale muziek en lied (poëzie) ineen, stond centraal.

Zij ontleedden dit in een vak, 'mousikè' (Lat.: musica), musische theorie. -

Terloops: 'mousikè' verwijst ons naar 'mousa', muze, d.i. een goddelijk (versta: paranormaal begaafd) wezen dat bewustzijnsverruiming schenkt. -

Doch de musische bezigheid werd door de Pythagoreeërs gesitueerd in de hele natuur, die zij als musisch aanvoelbare 'kosmos' (sierlijke ordening) duiden. Vandaar een tweede vak, de 'astronomia', de theorie omtrent de hemellichamen.-

Beide - musische activiteit en kosmos - werden door de Pythagoreeërs begrijpelijk gemaakt o.g.v. wiskunde,-- beter: getalvormharmonieleer.

Vooropstelling van alle zijnden waren **a.** het aantal, in getallen (de eenheid en haar veelheden), bestudeerd in een vak, 'arithmetike', getalwiskunde; **b.** de ruimtelijke vorm, bestudeerd in een vak, 'geometria', ruimtewiskunde.

Slotsom.-- Het acteren dat in de choreia zichtbaar wordt, werd door hen begrijpelijk gemaakt vanuit de wiskunde,

Synthesebeelden.

Bibl. st. -- Edmond Couchot, *Images (De l'optique au numérique)*, Hermès, 1988; Cedos, *Recherche en infographie (L'homme de synthèse obéit au doigt et à l'œil)*, in: *Journal de Genève* 21.05.1991; --

Th. Meicenat, Interview.-- *De l'art sans l'aide de Dieu, vraiment?* in: *Journal de Genève* 25.05.1991 (vraaggesprek met Raymond Bellour, film- en video-semioloog,-- bekend om zijn L'Entre-Image).

(1) Bekend is de tekenfilm. (2) De infografie kent, echter, het simuleren via ordinator,

a. Rotoskopie.-- Vooropstelling: een mens in levenden lijve loopt op straat, praat e.d.m. (acteert),-- uitgerust met elektronische opvangapparatuur. Rotoskopie bedient zich van die materialen om via het computerscherm het beeld van een acterend mens ten beste te geven.

Appl. model.-- Max Headroom, presentator van een Amerikaanse tv-keten.

b. Synthesebeeld.-- Vooropstelling van deze 'Computer Animation' is het rekenen ('numerische synthese'): eerst bestaan er getallen verwerkt in algoritmen; deze worden geprojecteerd op het scherm.

Men heeft, heden, omtrent twintig minuten nodig om een enkel beeld te bewerkstelligen: indien men vierentwintig beelden per seconde nodig heeft, duurt het maanden werk om een filmpje van minuten te maken.--

De eerste synthese-beeldfilm die wereldbekend werd, is het filmpje *Afspraak in Montreal* (1987): men ziet er b.v. Marilyn Monroe met Humphrey Bogart praten. Sindsdien wordt er voortdurend technische vooruitgang gemaakt.

Besluit.-- De synthesebeeldactant - zijn lichaam, zijn kleren, ja, zijn onderkieren, zijn gebaren en woorden ontstaan eerst in de geest van de computerdeskundige, die ze 'codeert' (vertaalt) in numerische simulering op het scherm.

Opm.-- Wie het acteren bijzonder vooropstelden, zijn de Anarchisten: *H. Arvon, L'anarchisme*, Paris, 104/115 (*La propagande par le fait*), toont het klaar aan.

Bekend is Sergej Netsjajef, *Der revolutionäre Catechismus*, waarin 'Pandestruktion', (alvernietiging) voorgestaan wordt. Zegt Netsjajef: "Het loutere woord heeft in de ogen van de revolutionair slechts waarde voor zover het onmiddellijk gevolgd wordt door de 'daad': het leven van het volk moeten wij binnenvallen d.m.v. een reeks hopeloze, zinloze aanslagen" (o.c., 105).-- M.a.w.: aanslagen zijn een efficiënte vorm van acteren-met-retorische-waarde!

Opm.-- *H. Arvon, Le gauchisme*, Paris, 1977-2, 97/98 (*Le spectacle*), waar het 'agerende' viere ter sprake komt.

Men kent, wellicht, de creativiteitstheorie van Georges Sorel (1847/1922; Proudhoniaan): in de lijn van Nietzsche en Bergson stelt hij voorop dat het "pure redeneren" telkens weer op niets uitloopt, terwijl 'actie' creatief is.

De Postmoderne 'performance'.

Bibl. st.-- *H. Bertens/Th. D'haen, Het Postmodernisme in de literatuur*, Amsterdam, 1988.-- De viering van "de energie" (Fiedler, Sontag), samen met de cultuurrevolutie van de zestigerjaren, typeren de Counterculture (Tegencultuur), die in de vijftigerjaren van de grond komt (met de Beatnik's). -

Daarin situeert zich de 'performance', de "ludieke uitvoering".

Structuur: a. een gegeven (het thema) - b.v. verwording o.g.v. geldzucht - is de inhoud;

b. de vorm waarin die inhoud gegoten wordt is een 'spel', acteren, dat, terwijl het geacteerd wordt, zijn eigen spelregels scheidt.

Gevolg: een performance is onherhaalbaar. Herhaalde men ze toch, dan begint men met vooraf bestaande spelregels!

De 'Fragmentaristische' roman (R. Brautigan), de 'Ludieke' roman (A. Robbe-Grillet), Living Theatre, Body' Art (Gilbert, George) zijn daar uitwerkingen van.

De retorische 'structuur':

Wij hebben, nu, de beschikking over een zeer oud denkschema (paradigma, schoolvoorbeeld) dat na wat wij gezien hebben zijn, uiterst sterke vitaliteit ('levenskracht') bewijst: zelfs de meest Moderne of Postmoderne gegevens kunnen erdoor belicht worden.

Mondigheid.

Mondigheid - ontvoogd zijn - is in sedert de cultuurrevolutie van de Postmodernen.

De agogen (pedagogen, andragogen),-- de agogiekers (de theoretici van het agogisch gedrag),-- zij allen hebben het de laatste jaren - o.m. onder invloed van Beatnik's, Hippie's en Yippiels (New Left, Nieuw Links, Gauchisme) - over mondigheid.

Los komen uit de greep van de medemens voor zover deze 'aliënerend' (vervreemdend, d.i. de medemens van zijn identiteit berovend) inwerkt. Wat vroeger 'kuiperijen' heette, heet nu 'manipulatie': een aantal tijdgenoten lijkt maar één enkele vrees te koesteren, nl. niet gemanipuleerd te worden. Daarin speelt de 'indoctrinering' soms een hoofdrol: men ziet overal het spook van de indoctrinatie rondwaren.

Welnu, geen beter middel om kuiperij/ manipulering, resp. indoctrinering tegen te gaan - en bij onszelf (waarom niet onze eigen manipuleringen eerst onderzoeken?) én ook bij medemensen - dan de aloude retoriek, die ons een perfect bruikbare structuur, met vijf geledingen, biedt.

De 'structuur' van onderwijs- en opvoedingsgedrag.-

Een leerkracht gaat naar school. Ontleden wij even retorisch.

1.1. Er is een boodschap (bericht), nl. de lesinhoud.

1.2. Die boodschap heeft een volgorde (het plan van de uiteenzetting).

1.3. Zij wordt liefst verwoord in een gestileerde taal en optreden.-- Ziedaar de textuologische retoriek.-

2.1. Een goed voorbereide les behelst een minimale memorisering, gekruid met vlotte improvisering (al was het maar doordat een leerling(e) plots de vinger opsteekt en een onvoorziene vraag stelt die de geprogrammeerde tekst stoort).

2.2. Les geven is acteren: een leerkracht die nooit gevoelens uitdrukt (expressie).- stotterende dictie, lamme gestiek, flauw voorkomen, manke infrastructuur vertoont, zal zeker anders inwerken op het publiekje dat zij voor zich heeft, dan degene bij wie al die dramaturgische elementen niet zo zijn.

Besluit.-- De act van lesgeven en opvoeden wordt sterk verhelderd dankzij de retorische basisstructuur die wij overlopen hebben.

Steekproef 2.-- De signifische benadering. (24/27)

Het uitgangspunt (vooropstelling) van de Significi kan als volgt worden samengevat

:

1. Indien, vooral in een multicultuur (een beschaving waarin o.m. over de grondslagen (vooropstellingen) radicale discussie is), gebrek aan goede verstandhouding heerst, dan vloeien daaruit vele, zo niet alle misstanden voort;

2. Gevolg: laten wij het onderzoek richten op het fenomeen ‘verstandhouding’ en alwat daarmee strookt of al wat daarmee samenhangt (vooral de taal). Dit type onderzoek heette Victoria Lady Welby (1837/1912) ‘significa’. Deze zienswijze komt van de grond rond 1850. Zij is nog steeds ‘actueler’ dan ooit.

In 1892 leert Frederik van Eeden (1860/1932; behorend tot De Tachtigers;-- arts, wijsgeer, redenaar, -- dichter en prozaschrijver; bekeerde zich tot het Katholicisme; zeer begaafd op occult gebied (denk aan zijn droomkunde of oniologie)) - bij een lezing over psychotherapie (toegepaste psychologie) - Lady Welby kennen.

Terloops: E. Walther, Hrsg., Charles S. Peirce, *Die Festigung der Ueberzeugung und andere Schriften*, Baden-Baden, 1965, 143 (*Ueber Zeichen,-- aus Briefen an Lady Victoria Welby*) meldt ons dat deze dame - ooit hofdame aan het hof van koningin Victoria (1819/1901) - internationale betrekkingen op hoog peil onderhield.

Wat ontleedt de significa? “The significance in all its forms and thus working in every possible sphere of human interest and purpose” (De betekenis in al haar vormen en dus aan het werk in iedere mogelijke kring van menselijk belang en doelstelling). Aldus Welby.

De Signifische Kring.

Frederik van Eeden komt met Welby’s begrip naar Nederland. Met Gerrit Mannoury (1867/1956), De Haan, Brouwer komt het tot een signifisch denkgenootschap.

Pater J. van Ginneken, S.J. prof in literatologie Univ Nijmegen is lid van 1919 tot 1923. Verder: Dr Godefroy, Prof Clay, Prof Westendorp Boerma, Prof Fischer e.a..

De bijeenkomsten namen de vorm van Socratisch gevoerde gedachtewisselingen - ‘dialogen’ (Platon) - aan. In de geest van Welby stond men stil bij communicatie-onderzoek,-- taalkunde (pragmatisch (doelgericht),-- psycho- linguïstisch en sociolinguïstisch).

M.a.w.: al wat verstandhoudingsmiddelen is.-- In 1926, door gebrek aan weerklank, wordt de Kring opgeheven.

Wat niet betekent dat het begrip, teken van de verstandhoudingscrisis waarin wij ons, sedert + 1850, bevinden, geen weerklank vond.

Zo komt +/- 1935 een brede signifiante beweging in Nederland op gang.

Opm.-- Kijken wij naar de titel van *J. Habermas' Theorie des kommunikativen Handelns* (1981), en wij zullen zien dat Habermas een analoge theorie omtrent de verstandhouding - 'consensus' - ontwikkelt (gesteld o.m. tegenover het Postmoderne 'fragmentarisme' (Fr. Lyotard) en 'deconstructionisme' (J. Derrida: E.R. 16v.), allebei tekens van misverstanden en taalgeschillen).

De taaldaad, sociolinguïstisch.

G. Nuchelmans, Proeven van Analytisch filosoferen, Hilversum/Amsterdam, 1967, 13/29 (Wijsgerige analyse van taal daden), zegt dat de term 'taal daad' vooral dateert van de signifiante (betekenisonderzoekers),-- waarbij naar *G. Mannoury, Significa (Een inleiding)*, Den Haag, 1949, verwezen wordt.

Een taal daad is een verstandhoudingshandeling - gesitueerd in ruimte (synchronisch) en tijd (diachronisch) - d.m.v. taalmiddelen.

Wanneer wij, na een aandachtig gevolgde uiteenzetting, zeggen: "De spreekster heeft de hele uiteenzetting, eigenlijk niets nieuws gezegd", dan verwoorden wij ons begrip van haar 'boodschap' (bericht, informatie), vergeleken met wat wij reeds wisten voordat de uiteenzetting begon. De taal daad van spreekster wordt als dramatisch 'overtollig' (desnoods vervelend) aan gevoeld. Zij heeft zich vergist, inzake de reeds aanwezige informatie bij haar gehoor. Mannoury benadrukt de betrekkelijkheid van de taal daad.

Appl. mod.-: Denk aan uw ge buur politieagent.

(a) Als ge buur heeft hij, gebeurlijk een 'gemeenzame' (op gelijkheid en vertrouwelijkheid gesteunde) verstandhoudingsvorm. Geburlijk gaat gij met hem zelfs 'intiem' of 'familiaal' om. (gemeenzame taalvorm).

(b) Doch, op zekere dag, is hij van dienst met zijn collega. Gij wordt door beiden betrap op een overtreding. Meewarig bekijkt uw ge buur u, insinuerend dat "hij er nu eenmaal niets kan aan doen, gezien zijn collega". Hij spreekt u afstandig aan. Als ambtenaar (ambtelijke taalvorm).

De sociologische context van zijn spreken met u (en omgekeerd) verandert de taal daad soms zeer grondig. Meteen ook de verstandhoudingsvorm.

De gebroeders Karamazof.

Deze laatste roman van Fjodor Dostojefski (1821/1881) was bedoeld als het eerste deel van een trilogie over de multicultuur (1679/1860), waarin Rusland en het Westen'', geraakt waren.

(a) De vier gebroeders Karamazof aarden naar vooral hun somber hoogmoedig en genotszuchtige vader. Wat het ene geschil na het andere met zich brengt.

(b) Alsof die familiale slechte verstandhouding nog niet genoeg was, geeft Dostojekfski ons een danig verdeeld en onenig Rusland (en, meteen Westen) te zien: de aloude kloosters en startsy (charismatisch begaafden), de Russische adel, de vrouwen, tot en met de half dierlijke, half duivelse Smerdjakof en de ‘occidentalistische’ godloochenaars maken, samen, één grote steeds maar ‘helser’ wordende multicultuur met haar misverstanden en afbouwvormen uit.

Dit alles op de achtergrond van de aloude Orthodoxe Kerk die het ideaal van een verstandhouding type Pinksteren voorhoudt te midden van een Babelse taalverwarring (versta: taalgeschillenreeks).-- Waarlijk een signifische roman.

Taalanalyse.

De Analytische filosofie vooral specialiseerde zich in - wat men als een verdieping van de significa kan duiden - ontleding, op de eerste plaats logisch, maar ook pragmatisch b.v. van ons taalgebruik.

“Met de zin (uitspraak) verlaat men het gebied van de taal als stelsel van tekens en komt men in een andere wereld terecht, nl. de wereld van de taal als mededelingswerktuig. Zo gezien is de zin de kleinste eenheid van het taalgebruik” (Em. Benveniste (1902/1976), 1962).-

Waarop J.R. Searle (1932/...), bekend om zijn *Speechacts* (1969), reageert: de kleinste eenheid inzake communicatie is niet de zin, doch de veroorzaking van de zin, nl. de act van het spreken, zoals b.v. in bewering, vraagstelling, belofte, bevel e.d.m..

Een taal spreken is, volgens Searle, dan ook zulke taalakten stellen volgens welbepaalde regels, zgn. regels van het taalgebruik.

Hier zij kort verwezen naar de Taalanalyticus J.L. Austin (1911/1960), bekend om zijn *How to Do Things with Words* (Oxford, 1962). Austin was een der eerste Analytici om het handelings- of taaldaadkarakter van minstens een gedeelte van ons spreken centraal te stellen.

Zo b.v.—

a. Taal in de ‘constative’ zin, d.i. als middel ter vaststelling (bevinding) van een gegeven, ‘representeert’ (geeft weer) de werkelijkheid (het ‘referentiele’ (weergevende) aspect).

b. Taal in de ‘performative’ zin (de strikte, pragmatisch bedoelde taaldaad) verandert de werkelijkheid.-

Besluit.-- Er bestaan, behalve beschrijvende (descriptieve) uitspraken, talige handelingen. Wat niet belet dat het onderscheid tussen beide soms zeer onooglijk is.

Appl. model.

Dat beschrijvende en meer-dan-beschrijvende uitspraken ineenlopen, blijkt uit volgend voorbeeld.-- Iemand zegt u: "Ik beloof u tussen te komen bij uw patroon".

(1) Indien hij/ zij de waarheid zegt, is deze uitspraak weergave van werkelijkheid (beschrijvend).

(2) Maar het is meteen duidelijk dat

a. hij/zij zich voor u inzet (wat een verandering van de werkelijkheid is tussen u en hem/haar),

b. dat hij/ zij zich opdringt a.h.w. bij uw werkgever (wat de werkelijkheid tussen hem/haar en de werkgever verandert).-

Om het Engels van Austin te gebruiken: het veranderen der werkelijkheid, eigen aan talige daden, is 'illocution'.

Taalwetenschap (linguïstiek).

Onder 'taalwetenschap' worden samengevat:

a. foniek, die twee taken vertoont, nl. fonetiek (fonetica), d.i. natuurkundige en fysiologische studie van de spraakklanken, en fonologie, d.i. de studie van de spraakklanken als elementen binnen het taalstelsel;

b.1. syntaxis" d.i. de ontleding van de rede- en zinsdelen (= zinsbouw, woordvoeging) voor zover 'voegbaar', d.i. voor onderlinge ordening vatbaar;

b.2. semantiek, d.i. de leer omtrent de betekenissen der woorden (ook wel: semasiologie), betekenisleer.-

Opm.-- Men verwarre deze termen niet met de termen die de semiotiek der geformaliseerde taal weergeven (syntaxis, semantiek, pragmatiek), ofschoon er duidelijk analogie is.

Bibl. st.: M. Baratin / F. Desbordes, *L'analyse linguistique dans l'antiquité classique, I (Les théories)*, Paris, Klincksieck, 1981, waarin de oorsprong van de taal,-- de indeling van de grammatica, de omschrijving van de reededelen,-- het klankaspect,-- de teken-theorie, de betekenis en de verwijzing naar de werkelijkheid (referentie), de analogie, de afwijkingen inzake taalgebruik,-- de welsprekende, vakwetenschappelijke en wijsgerige talen ter sprake komen;--

S. J. Smith, *Sprache und Denken als sprachphilosophisches Problem von Locke bis Wittgenstein*, Den Haag, 1968;--

O. Ducrot / Tzv. Todorov, *Dictionnaire encyclopédique des sciences du langage*,-- de taalkundige strekkingen, de toepassingsgebieden, de basisbegrippen gevend.

Besluit.-- Het substraat is de taal; de bovenbouw is - signifisch gezien - het stichten of herstichten van verstandhouding tussen mensen. Zo gezien is 'taal' verstandhoudingsmiddel.

Steekproef 3.-- De communicatieleerstellige benadering. (28/31)

R. Barthes, *L'aventure sém.*, 95, vermeldt dat Aristoteles' Retoriek een informatieleerstellige structuur vertoont.

1. *Retoriek 1* behandelt de berichtgever/ berichtgeefster als bron van een boodschap (informatie),-- zo b.v. de redenaar met een betoog;

2. *Retoriek 2* heeft het over de berichtontvanger/ berichtontvangster als eindpunt van een boodschap: het publiek en de driftenleer worden hier ter sprake getracht;

3. *Retoriek 3* behandelt de berichtgeving als draagster van een boodschap; hierbij komen én de schikking (E.R. 10) én de vormgeving (E.R. 12) ter sprake.

Zoals iedereen zien kan, is de huidige communicatieleer een actualisering van een Antiek-Griekse structuur.

Bibl. st.-- G. Fauconnier, *Algemene communicatietheorie*, Utr./Antw., 1981;

Colin Cherry,, *On Human Communication (A Review, a Survey, and a Criticism)*, Cambridge (Mass.) / London, 1966-2 (een basiswerk);

R. Scherer, *Philosophies de la communication*, Paris, Sedes, 1971 (een basiswerk).

J.R. Pierce, *Symbolen en signalen (Aard en werking van de communicatie)*, Utr./Antw., 1966 (Pierce inspireert zich aan Claude Shannon, *A Mathematical Theory of Communication* (1949));

Ev. Dennis/J. Merrill, *Basic Issues in Mass Communication (A Debate)*, New York, MacMillan, 1984 (voor en tegen van dertien hete hangijzers).

Retoriek als metataal.

De semantiek leert ons dat de werkelijkheden waarover wij ons in zinnen uitdrukken, de 'nultrap' zijn (er is nog geen teken),-- dat die zinnen zelf de 'eerste trap' (objecttaal) uitmaken (er zijn tekens waarin over de werkelijkheid gesproken wordt), -- dat de zinnen die men uitspreekt over de zinnen die de 'tweede trap' (metataal) uitmaken, als "taal omtrent de taal" (tekens omtrent tekens).

R. Barthes, *L'aventure sém.*, 86, definieert dan ook de retoriek als de metataal over de taal der sprekers/spreeksters.-- Dit behelst dat een tekenleer eigen is aan informatie- of communicatieleer.

Semiotiek/ semiologie.-

Bibl. st.-- Ch. Morris, *Foundations of the Theory of Signs*, in: *International Encyclopaedia of Unified Science, Series I, No. 2*, Chicago, 1938 (Morris werkt de semiotiek van Ch. Peirce (1839/1914; Pragmaticistisch denker) uit);--

B. Toussaint, *Qu'est - ce que la sémiologie?*, Toulouse, 1978 (Toussaint inspireert zich vooral aan Ferdinand de Saussure (1857/1913; taalkundige aan de oorsprong van het Structuralisme), die een semiologie (leer der tekens binnen een samenleving ontwierp).-- Dit leidt ons in in de twee types van tekenleer.

Semiotiek: syntaxis / semantiek / pragmatiek.

Een leerkracht zegt tot een leerling(e): “Wat verstaat gij onder “een vierkant”?”

a. Syntactisch: de volgorde van de woorden die dat zinnetje tot een zinnig (= informatiebevattend) geheel maken, wordt door de syntactische semiotiek nagegaan,

b. Semantisch: de betekenis (= informatie, boodschap, inhoud) die door de leerkracht in dat zinnetje gelegd wordt, in de hoop dat de leerling(e) ze ‘snapt’ (= zinvatting), is object van de semantische semiotiek.

c. Pragmatisch: de strekking (doelgerichtheid) van dat zinnetje, erin gelegd door de sprekende die een resultaat wil bereiken, wordt door de pragmatische semiotiek onderzocht.

Semiologie: het betekenende (betekenaar)/het betekende (syntagma/associatie).

“Wat verstaat gij onder “een vierkant”?” -

a. Het betekenende (de betekenaar; signifiant, Sa) is het akoestisch (hoorbaar) teken (de betekenende klanken die de zin uitmaken) (term); het betekende (signifié, Se) is want het akoestisch teken betekent (begrip).

b. Het syntagma is de volgorde der tekens (vgl. syntaxis). De associatie (later ook ‘paradigma’ geheten) is dat waaraan hetzij het klankteken (term) doet denken hetzij de keninhoud (begrip) ervan eveneens doet denken. Zo b.v.: ‘vierkant’ verwijst naar ‘viertal’ en naar ‘voor- en achterkant’ (als term, Sa), -- naar ‘rechthoek’, ‘cirkel’ (als begrip, Se); ‘verstaat’ doet denken aan ‘staan’ (term) en aan ‘niet verstaan’ en ‘begrijpen’ (begrip).

Het is duidelijk dat wie b.v. een toespraak houdt, met beide tekentheorieën rekening moet houden.-- Wie b.v. spreekt over de Islam, roept ‘associaties’ (paradigmata) op bij sommige hoorders / lezenden die ongunstig kunnen werken, vooral sedert de Golfoorlog (02.06.1990 / 01.03.1991) bij een aantal mensen nare gevoelens en herinneringen nagelaten heeft.

Algemene informatieleer.-- A.J. Ayer (1910/1989; Taalanalytisch denker) heeft de nadruk gelegd op de algemeenheid, in het heelal, van het informatieproces.

De anorganische natuur wisselt materie, energie en informatie (de verborgen voorschriften ('instructies') of 'ideeën' (zoals Platon zou zeggen), aan het werk in materie en energie) uit.

De organische natuur (planten, dieren, mensen) verheffen dit algemeen proces uit op hoger vlak: het kalfje, pas geboren, is 'geïnformeerd' zo dat het 'instinctmatig' de uier van het moederdier zoekt om melk, warme melk, te zuigen.

De menselijke natuur - aldus Ayer - wisselt niet enkel zakelijke informatie, maar ook wensen, bevelen, gemoedstoestanden, ja, vergissingen uit.-

Slotsom: communicatie is een alom aanwezig proces, waarvan wij, in de retoriek, het menselijke type analyseren. Cf. *Pierce, Symbolen en signalen*, 11 (die daarop wijst).

Twee hoofdtypes van communicatieve.

G. Fauconnier, *Algemene communicatietheorie*, wijst erop hoe veelvuldig - de laatste jaren - de communicatietheorieën geworden.

a. De Fenomenologie

De beschrijvende, sterk psychologisch gerichte methode van Edm. Husserl (1859/1936; stichter, binnen de Oostenrijkse School, van de intentionele fenomenologie of fenomeenbeschrijving.

Verder de Begrijpende methode ('Verstehende', Comprehensieve methode,-- stichter: Wilh. Dilthey (1833/1911: methode der Geisteswissenschaften)), die via de uitdrukkingstekens die een levend wezen vertoont, tracht door te dringen tot de 'ziel' (geest, subject) ervan, beheersen.

B.v. M. van Schoor, *Bestaanskommunikasie*, Bloemfontein, 1977. Hier is berichtuitwisseling een kwestie van mensen die in intersubjectieve en sociale situaties gewikkeld zijn: een 'mededeler/mededeelster' deelt iets (mededeling, boodschap) mee in een 'medium' (code, tekens), waarin de mededeling vervat wordt (woorden, gebaren), aan een 'ontvanger/ ontvangster'. 'Communicatie' hier is verwoord in termen van 'ontmoeting' (kennismaking tussen personen).

b. De moderne technieken inzake informatiemededeling

De elektrische communicatie (en haar technologische analyse) - inspireert een wijdverspreide communicatieleer (die o.m. in het Cognitivisme een rol speelt).

Hier staan niet levende personen die met mekaar kennis maken, centraal maar machines: de 'bron' (verzender) van een 'bericht' 'codeert' (zet in tekens om), volgens een 'code', informatie, die de 'bestemming' (ontvanger) 'decodeert' (d.i. uit de doorgezonden tekentaal verstaat). 'Communicatie' is hier technisch-machinaal verwoord in termen van 'codering/decodering'.

Ethologische benadering.

Bibl. st.-- A. Haymer, Vocabulaire ethnologique (Allemand/ Anglais/ Français), Berlin / Hamburg / Paris, 1977, 191s..

De gedragsbiologie - ethologie - stelt bij dier en mens verstandhoudingsmiddelen vast. De communicatie (interactie inbegrepen) behelst o. m. tactiele handelingen - het moederdier verzorgt het jong door aanrakingen, chemische handelingen - de geuren die b.v. bij de paring loskomen uit beider lichamen,- optische akten - het oog merkt beweging en mimiek op -, akoestische - de kreet van het wijfje wordt opgemerkt door het gehoor van het mannetjesdier.

Slotsom: de ethologie is één aspect van een veralgemeende informatieleer: in aanrakingen, opvangen van geuren, zien, horen wisselen dier en mens op het biologisch peil van leven informatie uit.

Psychodramatische benadering.

Jacob L. Moreno (1889/1974) stichtte de groepspsychotherapie.

Bibl. st.-- J. Moreno, Gruppenpsychotherapie und Psychodrama (Einleitung in die Theorie und die Praxis), Stuttgart, 1973-2.-

Hij onderscheidt drie psychiatrische revoluties:

1. Philippe Pinel (1745/1826; *Traité médico-philosophique sur l' aliénation mentale ou la manie* (1801)), staat, i.p.v. genadeloze krankzinnigenbehandeling, 'zachte omgang' ermee. "Pinel bevrijdt de waanzinnigen uit hun / haar geketende toestand";

2. Sigmund Freud (1856/1939 Psychoanalyse) sticht naast de eenzijdig-geneeskundige behandeling de eigenlijke psychotherapie, stricto sensu;

3. Moreno, met zijn sociometrie, sociatrie (psychiatrie via sociale communicatie) en psychodrama (het spelen van problemen), vervangt - vanaf omtrent 1914 - de eenzijdig - individuele psychotherapie.

Moreno: "De therapeutische groep is (...) niet enkel een tak van de geneeskunde en een vorm van samenleving, maar ook de eerste stap in de kosmos". (O.c.,3f.).

De term 'kosmos' en 'kosmisch' gebruikt hij om aan te duiden dat de mens, behalve in de maatschappij (sociatrie), bovendien - zoals nu b.v. door het Holisme (o.m. in New Age) benadrukt wordt - in de algehele kosmos (heelal). Blijkbaar speelt de (hyper)sensitiviteit (het heldere waarnemen) daarin een sleutelrol.

'Kosmische communicatie'.

1. Moreno gaat, natuurlijk, zoals iedereen uit van de gewone 'gespreksmatige' ('dialogische' zegt hij) communicatievorm, die zich van de logisch-pathetische taal bedient.

2. “De taal is - hoe gewichtig ook in de ontwikkeling van enkeling en groep - steeds slechts de in hoofdzaak logische (...) vorm van verstandhouding.

Zo beweert Moreno.

a. In de leefwereld van de baby en het kind spelen niet-talige factoren een hoofdrol.

b. In de zgn. groepen is als methode een type van communicatie aangewezen dat de taal overschrijdt.

Besluit: “De taal vertegenwoordigt slechts een deel van de ganse psyché”. Zo sprak Moreno. De ‘kosmische communicatie’ is weerom een stuk van een veralgemeende communicatieleer.

Appl. model: “Es war wie eine Katharsis;

O.c., 14f.-- Als jonge arts sticht Moreno het Stegreiftheater (1921), -- in Wenen. “Om de therapeutische mogelijkheden gelegen in een o.l.v. een geneesheer goed gestructureerd uitleven van zielsconflicten te toetsen”. Een jonge actrice was op haar best in de rol van heiligen, heldinnen, zacht-romantische figuren. Een toneeldichter huwt ze. Op zekere dag beklaagt de man er zich over dat zijn huwelijk ondraaglijk is: de schijnbare engel van een vrouw was in een echte feeks veranderd.

Waarop Moreno: “Als wij ze eens b.v. de rol van straatmadelief deden spelen”. “Zij speelde de rol met zo’n echtheid dat men ze niet meer herkende (O.c., 15). Het publiek was zelfs gefascineerd.

De man stelde van dan af vast dat de woedeaanvallen in aantal afnamen en minder lang duurden. “Vaak begint zij plots te glimlachen als zij aan gelijkaardige taferelen denkt waarin zij een rol speelde” (ibid.).

Meermaals ook glimlacht zij reeds voordat de aanval zich voordoet “weil sie genau weisz wie er sich abspielen wird” (omdat zij precies weet hoe de woedeaanval zich zal afspelen).

Moreno: “Es war wie eine Katharsis”

(‘Katharsis’ is

a. in sacrale zin een occulte handeling die uitzuivert en op hoger vlak verheft,

b. in toneelkundige zin het gevoel van bevrijding n.a.v. een meegeleefd toneelstuk).

Moreno zet door: hij geeft de vrouw rollen te spelen die perfect met haar huwelijkssituatie klopten. De man werd, daardoor, een beter begrip van de ware aard van zijn vrouw rijker. Meteen werd hij geduldiger.

Waarop Moreno ze voorstelt samen op te treden: het paar improviseert dialogen die beider problemen weerspiegelden (gezin, kindsheidsgebeurtenissen, wensdromen, plannen).

Enkele weken later was de huwelijksverstandhouding teruggekeerd,-- ja, het publiek leefde de catharsis mee.

Steekproef 4.-- De pragmatische benadering. (33/38)

Bibl. st.-- Fr. Latraverse, *La pragmatique (Histoire et critique)*, Bruxelles, Mardaga, 1987 (waarin het doel- en resultaatgerichte aspect van de taaldaden ter sprake komt binnen de semiotiek en ook - algemener - de logica en de toegepaste logica);

H. Stachowiak, hrsg., *Pragmatik (Handbuch pragmatischen Denkens)*, Hamburg, F. Meiner, 1989. Dit laatste werk is deel III, na de delen I en II (die historisch zijn).

Aristoteles, Retoriek, II, in fine, vooral heeft het over - wat hij in zijn perspectief als het middel bij uitstek beschouwt om mensen een of andere "louter retorische overtuiging" bij te brengen

Het enthymeem.

Bibl. st.-- J. Sprute, *Die Enthymemtheorie der aristotelischen Rhetorik*, Göttingen, Vandenhoeck / Ruprecht, 1982.-- 'Enthumema' betekent "alwat in de geest aanwezig is".

Vandaar: alwat onuitgesproken, ja, on- of onderbewust is.

Syllogistisch gezien: een sluitrede waarvan degene die ze voordraagt, minstens een gedeelte weglaat (onderverstaat). Zo'n bondige sluitreden - aldus Aristoteles - gaan er bij een zeker publiek heel wat beter in dan als overtollig overkomende, langdradig uitgewerkte 'redeneringen'.

Eco's "open werk".

Bibl. st.-- Umberto Eco, *L'oeuvre ouverte*, Paris, Seuil, 1965.-- Eco (1932/2016; semiotieker) beweert dat b.v. reeds de Barokwerken (+/- 1560/1660), maar vooral een aantal recentere kunstwerken een 'openheid' vertonen, d.i. een vatbaarheid voor veelduidigheid. en dit in hun structuur zelf. Men zou de titel van zijn boek kunnen omvormen tot "*De open structuur*".

Appl. modellen.-- P. Boulez, *Derde sonate voor piano*: de veertien onderdelen kunnen - net een stel fiches - door de duiders en duidsters naar believen onderling 'gecombineerd' worden; dermate is hun 'configuratie' los.

St. Mallarmé, Livre: de lezer(es) kan, de hoofdstukken schikken naar willekeur.

Calder's "beweeglijke beeldhouwwerken": ieder onderdeel zit los en kan met de andere anders ineengeschoven worden.

Zo ook de romans van James Joyce.

Eco heet dat "de rijkdom van een werk". Een 'rijkdom' die werken met een vaste structuur natuurlijk niet vertonen. Wat niet belet dat ook deze laatsten voor vele duidingen vatbaar zijn (perspectiviteit).-

Slotsom: of het nu d.m.v. een open of gesloten structuur is, iedereen die iets bestemt

voor een medemens, vindt er wel iets op om van die medemens een zingever/ zingefster te maken. Bij Eco overheerst, natuurlijk, behalve het zin-vatten (d.i. nauwkeurig waarnemen wat de auteur bedoelt), het zinstichten ('hineininterpretieren').

In het geval van de losse structuur staat het onthaal (ontvangst, opvang, 'receptie') van het werk centraal. Meteen is de pragmatiek 'onthaalgerichter' dan in het geval van de gesloten structuur. Wat ons bij de onthaaltheorie brengt, waarop in de grond iedere pragmatiek behoort gericht te staan.

Onthaalleer.-- *G.I. Schweikle, Metzler Literaturlexikon*, Stuttgart, 1984, 365 (Rezeption), leert ons dat 'receptie' twee betekenissen heeft.

1. Een oudere betekenis (vergelijkende literatologie): de verspreiding en (na)werking van een werk.

2. Sedert +/- 1965: het onthaal bereid door de lezer(es). Het is in deze betekenis voor-al dat wij de term gebruiken.

Bibl. st.-- *W. Reese, Literarische Rezeption*, Stuttgart, Metzler, 1980 (de voorgeschiedenis gesitueerd voor +/- 1965: Marxistische theorie (F. Mehring, K. Kosik), Structuralistische theorie (Prager School), Hermeneutische theorie (Gadamer) e.d.m.);-

R. Segers, Het lezen van literatuur (Een inleiding tot een nieuwe literatuurbenadering), Baarn, Ambo 1980 (het algehele gebeuren dat én het stellen van een werk én de verwerking ervan door het publiek behelst, -- met het accent op het onthaal);

G.Grimm, Rezeptionsgeschichte (Grundlegung einer Theorie), München, Fink, 1977 (o.m. het probleem van de verhouding tussen de bedoeling van de auteur en het onthaal);

M. Buursink, e.a., De wetenschap van het lezen (Tien jaar theorie der literaire receptie), Assen / Amsterdam, Van Gorcum 1978.--

Opm.-- De Konstanzer Schule.

De profs van de univ. van Konstanz, H.T. Jauss en in diens lijn W. Iser, zetten de nieuwe tak van de literatologie in, die sedertdien een ware rage ontketend heeft. Met een heel stel theorieën en soms hypergesofistieke begrippen.-- Laat ons bij de eerder simpele analyse blijven.

Japans snellezen.

Bibl. st.-- *A. Lacroix, Elle peut lire 200 pages par minute!*, in: *Madame Figaro (Spécial Japan)*, Ed. internat., No. 163, 05.12.1986, 130/132, 134, 136.

Bekend is dat b.v. Napoleon en Kennedy snellezers waren. Maar wat de nieuwe, op traditie gesteunde -Japanse leesversnellingsmethode te zien geeft, overtreft op verbazende wijze wat wij, Westerlingen, kennen.

1.-- Yokohama (Tokio).

In de klas hoort men slechts de stilte. De leerlingen - de rug volkomen recht op de stoel, de ogen gesloten - concentreren zich.-- Voor iedere leerling/leerlinge op een ezel een blad wit papier met een zwart punt in het midden.-

“Yooo?” (“Gereed?”).-- “Hai!” (“Ga uw gang!”).-- De leerkracht drukt de chronometer in: vijftig donkere blikken (...) zuigen zich op het punt vast (...). Zonder verpinken. Met starende ogen. (...) In steeds volslagen stilte. Ondertussen gaat de tijd zijn gang.(...).

“Rust!” zegt de leerkracht : de chronometer markeert één minuut.-- De naam van deze oefening: “Oefening in concentratie op één punt voor leerlingen-beginners in snellezen”.

De vorige snellees-methoden komen uit de USA en Frankrijk (+/- 1965): zij laten toe drie tot viermaal sneller te lezen dan de doorsnee.

De Japanse methode laat toe zestig tot zeventig maal sneller te werk te gaan : b.v. vier boeken van tweehonderdvijftig bladzijden elk in acht minuten. Kijken wij wat resultaat dat kan geven.

2.-- Miki, het veertienjarig meisje.

De N.H.K. (de Japanse nationale tv) opent de camera's op Miki. Een boek van tweehonderd bladzijden wordt open voor haar gebracht. -- De ogen staren plots,-- zeer wijd geopend. De pupil zet zich uit (...) en begint in volle vaart te bewegen: van beneden naar boven, van links naar rechts. Onderwijl vliegen de bladzijden erdoor (.,,). Juist één minuut: Miki doet het boek toe,-- sluit een ogenblik de ogen. Opent ze: “Het is de geschiedenis van een schrijver ...”.

Slotsom: Niki bezit een leesvermogen van 60.000 tot 80.000 letters per minuut. Daarmee wordt zij geklasseerd tussen de tweede en de eerste graad van snellezen (...).

Duiding.-- Het grote verschil tussen onze en de ‘Oosterse’ leeswijze: het herstichten, op huidig vlak, van voorouderlijke meditatiewijzen. -

Eén duiding zegt dat onze geest, dankzij de alfa-golven, een en al ontvankelijkheid is: alles gaat erin en het geheugen is als een vloeipapier dat alles opslorpt en bewaart.

Terloops: dit is typisch voor wat men nu heet ‘New Age’, nl. het herstichten van Archaische methoden binnen Modern en Postmodern leefkader.

Meteen hebben wij de basisvooropstelling van iedere ‘receptie’ voor ogen: lezen, snel lezen in onze wereld van teksten.

De 'receptie', fenomenologisch bekeken.

Bibl. st.. Edm. Husserl, *Die Idee der Phänomenologie (Fünf Vorlesungen)*, Den Haag, Nijhoff, 1950;

Alph. de Waelhens, Existence et signification, Louvain / Paris, 1958;

Arn. Metzger, Phänomenologie und Metaphysik (Das Problem des Relativismus und seiner Ueberwindung), Pfullingen, Neske 1966.

De intentionele. 'fenomenologie'

(oorsprong: de Oostenrijkse School) kan als volgt gekarakteriseerd worden:

a. Er is het gegeven, 'fenomeen' (verschijnsel, Antiek-Grieks : 'fainomenon'), d.i. alwat onmiddellijk gegeven (evident, klaarblijkelijk) is;

b. Er is het 'subject', iemand die het gegeven opmerkt, 'waarneemt' ('ervaart').

Uit de 'ontmoeting' (samentreffen) van de twee - object en subject - ontstaat het bewustzijn, van het gegeven,-- in Middeleeuwse taal "de intentio", de gerichtheid van de aandacht (het besef) op het gegevene. Op die basis van "immediate gegevenheid" ('immediatisme') kan men het begrip 'weergave', beschrijving van het fenomeen, of, kortweg, 'fenomenologie' (Grieks: de 'logos', het ter sprake brengen, van het fenomeen), ontwerpen.

Appl. model.-- Hernemen wij Miki, het veertienjarig Japans meisje dat versneld leest:

a. het fenomeen (waarop haar aandacht gericht staat) is de tekst van het haar ter hand gestelde boek;

b. het subject is zichzelf al of niet meditatief lezend (d.i. waarnemend wat gedrukt staat).

Het samentreffen, meditatief of niet, van tekst en lezend meisje is de bron van informatie, het vernemen van waarheid omtrent iets (in casu : de tekst).

Wat zij zegt - dat zal later uitdrukkelijk ter sprake komen. - kan als een 'verslag' ('rapport') bestempeld worden. Dit is een 'fenomeno.logie', het ter sprake brengen van het fenomeen.

Opm.-- Herlezen wij nu E.R. 09 ("Heet van de naald"): men kan zich de vraag stellen welke waarde juist zo'n verslag kan hebben.

1. Bij een veertienjarige (met het gebrek aan rijpheid),

2. na zo'n versnelde 'lectuur' (met het gebrek aan naduiding).

Dichtkunst als 'fenomenologie';

In Miki's geval is de fenomenologe de lezeres. Maar denken wij het geval in van diegene die de tekst opstelt: kan b.v. een dichter in een gedicht

a. een fenomeen

b. naar zijn wezen (= 'wezensvorm', 'eidos', d.i. dat waardoor het van de rest van de werkelijkheid onderscheidbaar is) weergeven, 'beschrijven', resp. (indien het een gebeuren geldt) 'verhalen'?

Bibl. st.-- H. Kimmerle, *Rainer Maria Rilke en de fenomenologie (Over de samenwerking van dichtkunst en filosofie in een schamele tijd)*, in: *Tijdschr.v.filos.* 49 (1987): 2 (juni), 275/ 296.

Terloops: “schamele tijd” is Heideggeriaans, nl. “dürftige Zeit”. Na - wat Heidegger met Nietzsche heet - “de dood van God”, d.i. het feit dat de Moderne en vooral Postmoderne tijd de aloude Westerse waarden niet meer ernstig opneemt (de crisis van de gevestigde waarden,-- ideeën, idealen en ‘waarden’).

R. M. Rilke (1875/1926: Oostenrijks dichter) was, o.m. in zijn gedichten, gevoelig voor de evolutie van de mentaliteit, -- niet zonder heimwee naar een cultuur met eenheid rond dezelfde waarden. Zodat “schamele tijd” betekent “cultuur-in-volle-waarden-crisis”.

Kimmerle typeert ‘fenomenologie’ als een beschrijving geven zo dat

- a. van een gegeven (en diens ‘wezen(heid)’)
- b. een ‘beeld’ (weergave) ontstaat in de geest.

Als voorbeeld geeft hij o.m. *Der Panther (Im jardin des Plantes, Paris)*.-- “Sein Blick ist vom Vorübergehen der Stäbe - so müd geworden, dass er nichts mehr hält. - Ihm ist es als ob es tausend Stäbe gäbe - und hinter tausend Stäben keine Welt.-- Der weiche Gang geschmeidig starker Schritte, - der sich im allerkleinsten Kreise dreht, - ist wie ein Tanz von Kraft um eine Mitte, - in der betäubt ein großer Wille steht.-- Nur manchmal schiebt der Vorhang der Pupille sich lautlos auf (dann geht ein Bild hinein, - geht durch der Glieder angespannte Stille) - und hört im Herzen auf zu sein”. (*R.M. Rilke, Ausgewählte Werke*, 1, S. 172ff.).

Vertaald: Zijn blik is van het voorbijgaan van de staven zo moe geworden dat die niets meer houdt. Hem is het alsof er duizend staven waren en achter duizend staven geen wereld. - De zachte gang van lenig sterke stappen die in de allerkleinste cirkel draait, is als een dans van kracht om een midden, waarin verdoofd een grote wil staat.-- Soms maar schuift het gordijn van de pupil geruisloos open (dan gaat een beeld naar binnen, gaat door de gespannen stilte van de ledematen) en houdt in het hart op te bestaan.-- Aldus vertaalt Kimmerle.

Daaraan voegt Kimmerle toe: “Van het uiterlijk van de panter wordt bijna niets genoemd. De pupil is het enige lichaamsdeel waarvan gesproken wordt.

En toch zien we de panter in zijn kooi duidelijk voor ons. En tegelijk zien wij de triestheid en de resignatie (opm.: gelatenheid) van zijn gevangenschap.

Hoe kan - wat Rilke wil - beter lukken: het innerlijk van de dingen laten zien? Hoe zou men het wezen van de panter in de kooi beter kunnen beschrijven? Dat is toch wat Husserl (opm.: Edm. Husserl (1859/1938; de stichter van de intentionele fenomenologie) altijd wilde: een beschrijving geven waardoor voor onze geest een beeld ontstaat van het wezen”. Tot daar Kimmerle over de strikt fenomenale inslag.

Maar hij gaat verder dan dat: een hele cultuur wordt, heel eventjes getypeerd in *Der Panther*.-- “Hoezeer ook Rilke bij de dingen is met zijn beschrijving, de mensen zijn toch geïnvolveerd (opm.: betrokken).

Wie heeft de panter gevangen, in zijn kooi gezet en tot object van de schouwlust gemaakt? Door de mens is de panter niet meer wat die vanuit zichzelf is.

De triestheid van zijn bestaan geeft iets weer van de melancholie in alle dingen die door de mens beroofd zijn van wat zij vanuit zichzelf zijn,-- die tot objecten zijn gemaakt en die in hun innerlijk deze verarming en deze verminking van hun werkelijke wezen te zien geven. De dingen zijn niet meer wat zij waren: ernst en kracht en eeuwigheid, maatstaf voor een adequate (opm.: aangepaste) houding van de mens ten opzichte van de grootheid van de gebeurtenissen.

Met de dingen zijn ook de mensen “die Schwindenden”, de wegwijnenden. De beheersing van de natuur slaat om tot wezensverlies van de dingen en de mensen, van de wereld.

Het noemen van de dingen in het gedicht is de enige weg om hen te redden,-- om te redden wat nog te redden is. De ‘Weltgehalt’ (opm.: de greep op de wereld) die zo gevat wordt, heeft de modus (opm.: Heideggeriaanse uitdrukking voor ‘zijnswijze’) van ‘Weltverlust’ (opm.: het ontglippen van de wereld).

Het wezen dat de fenomenoloog zo graag wilde zien, blijkt een onwezen te zijn”. (A.c., 292/293).

Slotsom.

- a. Miki gaf een fenomenologie van de tekst.
- b. Rilke’s tekst gaf een fenomenologie van een werkelijkheid.
- c. Kimmerle geeft een ‘fenomenologie’ (zeer kort, natuurlijk) van de Rilkeaanse fenomenologie.

Semantische nultrap: de tijger in zijn kooi. Objecttaal: Rilke’s tekst. Metataal: Kimmerle’s tekst over de objecttaal.

Steekproef 5: De duidingsleerstellige benadering. (39/46)

Opzettelijk wenden wij de term ‘duidingsleer’ aan omdat wij over twee ‘grote’ duidingstheorieën beschikken, de Peirciaanse interpretatieleer en de Diltheyaanse Hermeneutik.

Bibl. st.--

1. Peirce.- W.B. Gallia, *Peirce and Pragmatism*, New York, Dover, 1966;

Theresa Calvet de Magalhaes, *Signe ou symbole (Introduction à la théorie sémiotique de C.S. Peirce)*, Louvain-la-Neuve, 1981;

K.-O. Apel, Hrsg., *Charles S. Peirce, Schriften I (Zur Entstehung des Pragmatismus), Frankf.a.M. 1967, Schriften II (Vom Pragmatismus zum Pragmatizismus)*, ibid., 1970,

Philosophie, Ed. de Minuit, Paris, 10 (1986 printemps), *La métaphysique de Peirce (numéro spécial)*.

2. Z. H. Diwald, *Wilhelm Dilthey (Erkenntnistheorie und Philosophie der Geschichte)*, Göttingen, Musterschmidt, 1968,

O.Pöggeler, Hrsg., *Hermeneutische Philosophie (Texte von Dilthey, Heidegger, Gadamer, Ritter, Adel, Habermas, Ricœur, O. Becker, Bollnow)*, München, Nymphenburger Verl., 1972;

P. Ricœur, *Le conflit des interprétations (Essais d'hermeneutique)*, Paris, Seuil, 1969.

Appl. model.-- W. Biemel, *Zeitigung und Romanstruktur (Philosophische Analysen zur Deutung des modernen Romans)*, Freiburg / München, Alber, 1985, leert ons één der nijpendste aspecten van ‘duiden’.

In Heideggeriaanse geest ontleedt Biemel vijf romans, waarin “de tijd” telkens anders geïnterpreteerd wordt.

A. Stifter, *Der Nachsommer*, laat ‘tijd’ aanvoelen als herhalend in stand houden.

G. Flaubert, *Madame Bovary* duidt ‘tijd’ als toekomst, die men vooruitziet, maar die als een noodlot zinledigheid blijkt te zijn.

Th. Mann, *Der Zauberberg*, typeert ‘tijd’ als contrasterend met de alledaagse tijdsrekening tijd betovert, maar doet de alledaagse tijdsrekening verzwinden.

W. Faulkner, *A Fable*, doet ‘tijd’ uitschijnen als een alom aanwezigheid die het mogelijk maakt boven het huidige ogenblik uit te stijgen met het oog op een kijk op de geschiedenis.

M. Vargas-Llosa, *La casa verde*, ziet ‘tijd’ als een ophoping van onderling vervlochten, gelijktijdige dingen, zonder historische structuur.

1. dezelfde tijd.

2. niet-dezelfde duidingen. Veelduidigheid van b.v. tijd. maar van zo goed als alle gegevens.

Het ergste is dat meer dan één steller meent dat hij de zin vat van ‘tijd’, waar hij, inzake b.v. de tijd, zin sticht. Twee types van zingeving, duiding.

Nominalisme / Realisme.

Let erop: de ‘term’ tijd’ is wat betreft de vijf romans dezelfde, doch het ‘begrip’ dat erdoor aangeduid wordt, is niet-hetzelfde.

Wat Euripides van Salamis (-480/-406; derde grote toneeldichter, een bekende van Anaxagoras van Klazomenai en van Socrates van Athene), Foin. 499vv., doet zeggen:

“Indien ‘goed’ en ‘wijs’ overal hetzelfde waren, dan was er onder de mensen geen geschil meer. In feite, echter, zijn slechts de woorden die men gebruikt, gemeengoed, terwijl hun betekenis van plaats tot plaats verschilt”.

1 De nominalist (die zich aan het ‘nomen’, de term, houdt) houdt het erbij: er zijn geen bewijsbare algemene begrippen. Er zijn slechts algemene ‘namen’.

2. De realist, echter, beseft zeer goed dat de ‘namen’ zeer verschillend, ja, tegenstrijdig geduid worden (daarin is hij het met de nominalist eens), maar hij stelt voorop dat er wel degelijk algemene begrippen zijn, die onder verschillende namen in omloop zijn. Maar hij op zijn beurt stelt vast dat die algemene begrippen dan weer verschillend geduid worden.

3. Wat een Platon van Athene ertoe deed besluiten dat dat wat de basis van verstandhouding, eensgezindheid, die tot op zekere hoogte niet te loochenen is, uitmaakt, ‘ideeën’ zijn, d.i. modellen van de gegevens, die én in verschillende termen én in verschillende begrippen geduid worden. Dat is de Ideeënleer van Platon.

Tot op heden is die drieledigheid - Nominalisme / Realisme / Ideeënleer - actueel. Zij is het teken ervan dat de mens een zingeveer/zingeefster, duid(st)er, interpretant(e) is. Vooral in onze Postmoderne tijd die door multiculturele situaties gekenmerkt wordt, valt dit duidingskarakter fel op.

Peirce’s duidingsleer.

De mens is, volgens *Peirce*, “an interpretant”. In zijn: *The Fixation of Belief, in: Popular Monthly xii* (1877), 1/15, zet hij uiteen hoe o.m. vier opvallende types van duiden - zich voordoen.-- Gezien het belang ervan voor de pragmatische retoriek - wie een tekst bereidt voor medemensen, doet er goed aan deze types in acht te nemen - , zie hier een korte schets.

1.a. De eigenzinnige .

‘Tenacity’, eigenzinnigheid, is de hoofdkentrek: de eigenzinnige duidt andermans meningen of objectieve feiten vanuit de eigen vooroordelen, d.i. individuele vooropstellingen. Men “krijgt er niets in” dat niet strookt met die singuliere ‘hypothesen’ (om Platonisch te spreken). Eigenlijk luistert de eigenzinnige niet eens! Informeert zich eenzijdig.

1.b. De rechtzinnige.

‘Authority’, ‘gezag’ (wat anderen voorzeggen) is de vooropstelling. Let op: in het Nederlands is ‘rechtzinnig’ niet hetzelfde als ‘oprecht’ (een subjectieve eigenschap waardoor men uitgeeft wat men inheeft). Zo de traditionalist : “Het is altijd zo geweest”.

Leervaste - ‘orthodoxe’ of rechtgelovige - mensen laten zich leiden door een vooropstellingssysteem, de leer of doctrine: wat Marx, Mao, -- Hitler, Mussolini enz. leerden, is ‘waar! Wil men er iets in krijgen, dan moet men uitgaan van hun collectieve vooroordelen. -- Eigenlijk is dat een vorm van eigenzinnigheid. Alleen dat hier de andere voorrang krijgt, terwijl de eigenzinnige van zo-even zichzelf voorrang verleent.

1.c. De voorkeursgezinde.

“A-priori” is dat wat men eigenzinnig of rechtzinnig vooropstelt. Met dit verschil dat men nog voor de mening van medemensen vatbaar blijft; ja, de voorkeursgezinde of ‘aprioritair’ denkende komt men vooral tegen in middens waar vrije dialoog en discussie de vooropstelling bij uitstek zijn. Eindeloos redetwisten “in volstrekte meningsvrijheid” doet de zaak zelf waarover het gaat, zelfs gedeeltelijk vergeten.

Dit blijkt vooral in het eindeloos gerekte grondslagenonderzoek met als gevolg de grondslagen crisis waarin wij leven. De eigen ‘voorkeur’ (die vereenzelvigd wordt met wat “de rede” of zo duidelijk voorschrijft) is doorslaggevend. Niet de consensus.

2. De wetenschappelijk ingestelde

‘External permanency’, van ieder singulier onderzoekend subject onafhankelijke en dus telkens weer terugkerende - duurzame - evidentie is de norm. Niet wat van binnenuit overkomt. ‘External’, uitwendig, d.i. buiten het subject en diens ononderzochte vooropstellingen gesitueerd. Hier is de essentie en de existentie van het gegeven zelf, objectief gezien, de vooropstelling.

Eigenzinnige, rechtzinnige, voorkeursgezinde meningen zijn hoogstens hypothesen die dienen getoetst te worden aan ‘external’, buiten die meningen gesitueerde gegevens.

De wetenschappelijk ingestelde laat zich maar overtuigen door taaie, telkens weer toetsbare resultaten van onderzoek. Wat Herodotos de ‘historia’, onderzoek, heet, is de enige vooropstelling van wat hij ‘logos’, tekst, dat wat over de zaak zelf gezegd wordt, heet. Of met Husserl “zu den Sachen selbst” is de leuze.

Hermeneutiek.

De duidingsleer van Peirce, zoals wij ze even hebben laten aanvoelen, is slechts een onderdeel van een algemene duidingsleer.

Herneem even E.R. 29 (algemene informatieleer, aangevuld door E.R. 31, 32). Peirce ziet de ganse werkelijkheid als één onmeetbaar netwerk van informatiedoorgaven waarop duidingen reageren.

Wanneer een plant licht ervaart, dan reageert zij daarop... met haar type van duiding: de zonnebloem keert haar 'aangezicht' naar het zonnelicht.-

Bibl. st.-- H. Arvon, La philosophie allemande, Paris, 1970, 116/118.-

1. *Hermeneutiek als hulpwetenschap.*

Traditioneel en heden nog wel betekende 'hermeneutiek' (duidingsleer) een hulpwetenschap als onderdeel van de rechtswetenschap en de theologie: aloude teksten - wetteksten, Bijbelteksten -, die uit een verleden - een voorbije cultuur - stamden, moeten, wanneer zij toepasselijk zijn later, herduid, d.i. op nieuwe wijze geïnterpreteerd worden.

Hoe moeten wij, b.v., de Evangelieteksten duiden binnen onze Postmoderne multicultuur? Blijft de Bijbel b.v. het enige boek waarbij gezworen wordt of zijn b.v. de Indische Veda-teksten voor ons, zonder daarom de Bijbel te verloochenen, ook - zelfs evangelisch gezien - waardevol?

M.a.w. behoren wij de Bijbel uitsluitend (exclusivisme) of insluitend (inclusivisme) te duiden?

2. *Hermeneutiek als algemene methode.*

Sedert Dan. *Schleiermacher* (1768/1834; *Dialektik* (1839)) wordt 'hermeneutiek' de naam voor een hele filosofie: de kennisleer (epistemologie) wordt tot duidingsleer. Met de nadruk, bij hem, op het feit dat het 'Verstehen' (het begrijpen, het verstaan) - de duiding - van een tekst of ook van een voortekstueel gegeven (de semantische nultrap) slechts volledig is wanneer de boodschap (inhoud, informatie) erin opgenomen ('geïntegreerd') wordt in het gehele leven van de interpretant(e).

M.a.w.: een gegeven - o.m. een tekst - wordt gesitueerd in de levensfilosofie zoals de (Duitse) Romantiek dit opvatte.

Cf. *Vitt. Santoli, Philologie und Kritik (Forschungen und Aufsätze)*, Bern/ München, 1971, 83/101 (*Philologie, Geschichte und Philosophie im Denken Friedrich Schlegels*)

Sindsdien werd die verbrede duiding overgenomen, met de nodige herduidingen, door de Historische School, wier stichter F.K. von Savigny (1779/1861; "door massale détailkennis de tekst en dat waarover deze tekst handelt 'verstehen') is en door *Wilhelm Dilthey* (1833/1911; *Einleitung in die Geisteswissenschaften* (1883)). Zij leeft intens voort tot op heden.

Opm.-- Ofschoon de duidingsleer, in haar volle draagwijdte, van Peirce breder (zij is kosmisch) is, toch moet opgemerkt dat Peirce zelf zich sterk afhankelijk weet van Jos. Schelling (1775/1854), de Romantische denker bij uitstek, die deze hele strekking beïnvloed heeft.

Retoriek / hermeneutiek.

Bibl. st.-- Kl. E. Welker, *Die grundsätzliche Beurteilung der Religionsgeschichte durch Schleiermacher*, Leiden/ Köln, 1965, 23/32 (Hermeneutik).

Schleiermacher definieert retoriek als “de vaardigheid om de eigen denkinhouden juist voor te dragen”(o.c. 26); hermeneutiek, echter, is “het verstaan van een denkinhoud” (o.c., 17), “de vaardigheid die erin bestaat wat een andere zegt, juist te verstaan”(ibid.),-- dit niet zonder de hulp van grammatica, dialectiek, kunsttheorie, menskunde (o.c.,25).

Duiding als toegepaste logica.

Bibl. st. : I.M. Bochenski, *Wijsgerige methoden in de moderne wetenschap*, Utr./Antw., 1961, 93/95 (*Twee grondvormen van de conclusie*).

In het spoor van W. St. Jevons (1835/1862) en J. Lukasiewicz (1878/1956) stelt Bochenski dat alle betogen herleidbaar zijn tot twee logische grondtypes.

1. Deductief : indien A, dan B (= hypothese als axioma); welnu, A; dus B.
2. Reductief: indien A, dan B (= hypothese); welnu B; dus A.

Bekijk de redeneertypes - duidingstypes die Peirce beschrijft.

1. De eigenzinnige, de rechtzinnige er zelfs de voorkeursgezinde redeneren (duiden) deductief, maar hun axiomata zijn ofwel individueel (eigenzinnig) ofwel collectief (rechtzinnig) ofwel individueel en / of collectief discussieerbaar.

2. De wetenschappelijk ingestelde redeneert (duidt) ofwel deductief (maar dan zo dat hij weet dat zijn vooropstellingen slechts axiomata zijn) ofwel reductief.

Dit laatste legt Peirce uit als volgt. Een feit, dat verwondering baart, wordt vastgesteld. B.v. “Dit kind leert sinds enkele tijd slecht”. Welnu, indien men vooropstelt dat het sinds enkele tijd te veel tv kijkt, dan wordt dit feit ‘begrijpelijk’ (logisch zinnig). Dus is er een ernstige reden om te gissen - meer niet, zolang er geen toetsing via inductieve steekproeven is geschied - dat de hypothese van “te veel tv-kijken” waarheid bevat (informatie verschaft).-- Wie zo redeneert, redeneert reductief.

Opm.-- Men kan, natuurlijk de redeneer- en duidingswijzen b.v. ook sociologisch bestuderen. Zo Uli Windisch, *Le raisonnement et le parler quotidien* (1986). Steller stelt door sociologisch onderzoek vast hoe verschillend de gewone mens in onze Westerse democratieën duidt. B.v. wanneer het gaat over migranten.

Opm.-- Het debat 'Erklären'/'Verstehen'.

In 1858 zet Johan Gustav Droysen (1808/1884; bekend om zijn *Geschichte des Hellenismus* (1877/1870) het nog steeds durende twistgesprek onder specialisten in omtrent natuurwetenschappelijke verklaring (kortweg in het Duits: 'Erklären') en geesteswetenschappelijke duiding (wat ook een type van verklaring, d.i. begrijpelijk maken, is) (kortweg: 'Verstehen'). Dit door zijn *Grundriss der Historik* (Historische grondbeginselen), (een handschrift).

Met Droysen en Dilthey zet de ontvoogding der geesteswetenschappen in (waarin zij bijgetreden worden door Neokantianen als Windelband en Rickert en door de Engelse geschiedschrijver-denker R.G. Collingwood).

a. Natuurwetenschappelijk verklaren

(inzichtelijk maken) heet men dan 'oorzakelijk' (causaal) verklaren. Taalkundig drukt zich dit uit in zinnen ingeleid door het voegwoord 'doordat': "Doordat dit water 100° C. bereikt, kookt het!! "Doordat de punker hasjiesj rookt, geraakt hij in een delirium". E.d.m.

b. Geesteswetenschappelijk verklaren

'Verstehen' (comprehensieve, begrijpende methode) heet dan via duidingen van menselijke aard verklaren. Dit kan taalkundig ofwel door 'doordat' (wanneer het om on- of onderbewuste oorzaken gaat) ofwel vooral door 'omdat' weergegeven worden.

Zo: "Omdat het meisje stralend verliefd was, trotseerde het regen en wind. Het redeneerde, toen het de wolken zag opkomen: "Wat kunnen mij die wolken deren, als ik hem maar zie!"

"Doordat hij, in zijn kindsheid, een trauma (onverwerkte kwetsuur in de ziel) opliep - zijn moeder was een strenge puriteinse, reageert hij nu zo negatief op al wat seks is" (zegt de psychoanalyticus).

Voor verdere informatie: *G.H. von Wright, Explanation and Understanding*, London, Ithaca, 1971;

J. Manninen / R. Tuomela, ed., Essays on Explanation and Understanding, Dordrecht, 1975;

K.-O. Apel, Die 'Erklären/Verstehen' - Kontroverse in transzendentaal-pragmatischer Sicht, (De controverse "verklaren/begrijpen" in een transcendentiaal-pragmatisch perspectief,), Frankf.a.M., Suhrkamp, 1979.--

Opgemerkt zij dat von Wright en Apel de consensus benadrukken tussen voorstanders van Erklären en Verstehen. Wat dan weer de Significi gelijk geeft.

Applicatief model.-- Het natuurwetenschappelijk verklaren dankzij de oorzakelijke inductie (ook “Baconiaanse inductie” geheten: indien oorzaak, dan gevolg; welnu, gevolg; dus oorzaak) en het geesteswetenschappelijk verstaan dankzij drijfveer- of beweegredeninductie (ook “geesteswetenschappelijke inductie” geheten: indien drijfveer en/of beweegreden, dan handeling; welnu, handeling; dus drijfveer en/of beweegreden) zijn beide echte verklaringen (zij maken begrijpelijk), maar zij sluiten elkander tot op zekere hoogte uit. Zij zijn types van verklaren.

Bibl. st.. -- *Ch. Lahr, Logique*, Paris, 1933-27, 606.-

Onder ‘type’ verstaat men een verzameling van (levens)vormen die stevast samen bestaan, ofschoon zij, onder een of meer oogpunten elkander uitsluiten.-- Gaan wij nader in op een toepassing.-

Bibl. st.-- *Ph.Kohnstamm, Persoonlijkheid in wording*, Haarlem, 1929, 11/21 (*‘Begrijpen’ als wetenschappelijke methode*).-- “Wanneer ik een modern danslokaal binnentreed,(...) sta ik voor een probleem, zoek ik een verklaring. Ik begrijp niet waarom (*opm.*: beter ware : “waardoor/waarom”) merendeels jonge mensen in de bloei van hun leven (...) zich op de tonen van een lugubere muziek, met de duidelijkste kentekenen der verveling op het gelaat, op zo sinistere wijze, gedurende aanmerkelijke tijd heen en weer bewegen.

De meest voor de hand liggende ‘verklaring’ dat deze bewegingen tot stand komen

a. onder de dwang van een of andere tyrannieke macht,

b. om den brode of

c. uit vrees voor ernstige onaangenaamheden, blijkt bij navraag onhoudbaar.

Deze bewegingen worden niet onder ‘force majeure’ maar geheel vrijwillig uitgevoerd”. (O.c., 13). Tot daar de problematiek van Kohnstamm in de twintigerjaren van onze eeuw (de opkomst van Jazz en Foxtrot).

A. -- Natuurwetenschappelijke verklaring.

Hernemen wij nu E.R. 21 (Wiskundig theater). De rotoskopie en de synthesebeelden (computer animation) stellen een natuurwetenschappelijke verklaring voorop: de Jazz en de Foxtrot kunnen nu numeriek gesimuleerd worden. Dit biedt één en een werkelijke verklaring.

B. -- Geesteswetenschappelijke verklaring.

“Wat ik werkelijk doe, (...) is met die jonge mensen gaan praten om te weten te komen waardoor/waarom hun gedrag dit - voor mij vreemde - stempel vertoont. ik tracht met hen/haar in innerlijk contact (E.R. 36: ontmoeting) te komen, hun/haar doorlevingen mee te beleven”. (O.c., 13).

Opmerkingen.-- Kohnstamm zet ons op weg.-

A.-- De uitdrukking van de innerlijkheid als tussenterm tussen doorleving en verstaan.

Bibl. st.-- H. Diwald, W. Dilthey, *Erkenntnistheorie und Philosophie der Geschichte*, (Epistemologie en de Filosofie van de Geschiedenis), 153/170 (*Der Ausdruck als Mittelglied zwischen Erlebnis und Verständnis*). (De uitdrukking als middelste schakel tussen ervaring en begrip).

Dilthey net als alle geesteswetenschappers beschrijven gedrag, uitwendig waarneembaar gedrag. Doch, in tegenstelling tot behaviouristen en Reflexologen (Pavlov), trachten zij tot de innerlijkheid ('geest', 'ziel', 'subject') door te dringen. Door middel van tekens nl. de uitdrukkingen naar buiten toe van de innerlijke doorlevingen.

Daarvandaan de drieledigheid: belevenis (van de medemens) - uitdrukking ervan - verstaan (door ons), d.i. duiding. - Dat is de grondstructuur van de Hermeneutiek.

Opm.-- Kohnstamm zegt dat hij een eerste indruk heeft, nl. "Die jongeren handelen onder de 'dwang' van een tirannieke macht". Als men weet dat muziekgroepen uitdrukkelijk geesten oproepen (tot Satan toe) of paranormale middelen aanwenden om muziek te scheppen en/of publiek te 'vangen' dan is de term "geheel vrijwillig", zeker, d.m.v. een restrictief oordeel, te matigen zo "geheel vrijwillig" zijn zij niet. Doen zij soms niet aan bezetenen denken? Wetenschap in de ware zin sluit geen enkele hypothese uit, ook al is zij niet of moeilijk te toetsen. Onder dat oogpunt staan de mensen uit New Age verder. Cf. 16 (ingeving).

Of men herinner zich E.RF. 18 (Surrealistisch improviseren): het on- en onderbewuste zieleleven kan ook als hypothese vooropgesteld worden. De dans wordt dan een "automatisch bewegen/bewogen worden". Weerom onvrijwillig (althans voor een deel).

Ook dat is hermeneutische inductie, die door steekproeven via medeleven tracht door te dringen in de wereld van drijfveren (niet-bewust) en beweegredenen (bewust).

B.-- Het axioma van de wezensgelijkheid.

De natuurwetenschapper - aldus Kohnstamm - weet zich b.v. in het kookproces van water niet 'wezensgelijk' met dat water dat hij afstandig beschouwt, met natuurwetmatigheden als vooropstelling.

De geesteswetenschapper, daarentegen, weet dat hij iets analoogs in zijn binnenste kan beleven aan wat hij, via uitdrukkingen, aan innerlijk leven bij medemensen kan waarnemen. Wel weet hij dat de mensen zeer kunnen verschillen psychisch, sociaal, cultureel,-- biologisch.

Toch is het een axioma, met beperkingen, dat er gelijkenis is.

Steekproef 6.-- De abc-theorie der persoonlijkheid (Ellis / Sagarin). (47/49)

Wij gaan nu heel even in op één type van - overigens beperkte - duidingsleer, nl. de 'ABC-theorie:--

Bibl. st.-- A. Ellis/E. Sagarin, *Nymfomanie (Een studie over de hyperseksuele vrouw)*, Amsterdam, 1965, 137vv. Dit boek geeft én regel (theorie) én de toepassing (nymfomanie).

Terloops: de nymfomane is een vrouw die van de ene man naar de andere gedreven wordt.

Kentrekken: **a.** radicaal gebrek aan zelfbeheersing ("Komt de drift op, dan moet ik ze snel bevredigen"),

b. onverzadigbaarheid ("Voortdurend moet ik het bed in"),

c. compulsiviteit (dwangmatigheid) ("Al zou ik het willen, ik kan het niet meester"),

d. zelfverachting ("Ik ben een slet").-

Ziedaar het gegeven -- het gevraagde: een verklaring, natuurwetenschappelijk of geesteswetenschappelijk, van het fenomeen.

De structuur der ABC-theorie.-- Het basisschema.

A is een te verwerken gegeven, b.v. een goed nieuws, een teleurstelling.

B is het stel vooropstellingen - eigenzinnige, rechtzinnige of ook voorkeursgezinde en wetenschappelijke (om met Peirce in te delen (E.R. 40)) - dat, onvermijdelijk de reactie beheerst, geheel of gedeeltelijk.

C is de duiding.-

Het schema is een prikkel (A) / antwoord (BC) - schema.

Stellers - psychologen/psychiaters - onderscheiden twee hoofdtypes op basis van veelduidigheid: éénzelfde A (feit) kan een meervoud van BC (vooropstellingen/reacties) uitlokken.-- Zij verduidelijken.

I.-- Het gezonde verstand.

De term wordt door Ellis en Sagarin zelf zo gebruikt: "gezond verstand" (niet te verwarren met "gemeen verstand" (common sense)).

Ik heb, bij punt A, iets beleefd dat ik nooit zal vergeten,-- een ongelukkige gebeurtenis. Maar, in punt B, zeg ik: "Ik kan de erge seksuele teleurstelling (b.v. "Ik kan geen orgasme bereiken") wel verwerken. Wel zal ik A altijd betreuren maar ik kan het dragen. Gevolg: bij punt C doorleef ik getemperde gevoelens van teleurstelling, spijt, ergernis. Meer niet.

II.-- De neurose.

(A) Ik heb iets beleefd dat ik onmogelijk kan vergeten. (B) Ik kan zoiets nooit verwerken. Zo vreselijk is het. Zoiets maakt een mens tot een waardeloos iemand. (C) Ik val aan felle, ondraaglijke gemoedsopwellingen ('emoties') - kommer, neerslachtigheid

(depressie),- woede, vijandigheid,-- smartlap (melodrama) ten prooi. - Stellers zeggen letterlijk: “Bij punt B maakt de neurotica zichzelf iets wijs”.

Besluit.-- Niet de mislukking/misrekening (A) alleen (noodzakelijke doch niet voldoende voorwaarde), maar de ondoordachte vooropstellingen (betreffende de mislukking/ misrekening) (B) geven aanleiding tot de duiding die de neurose in de vorm van nymfomanie is (C).

Een lijstje van vooropstellingen.

Ellis/Sagarin, o.c., 191v., vermelden een aantal verkeerde vooropstellingen, die zij “irrationele ideeën” heten (waarbij zij de term ‘ideeën’ in de typisch Moderne zin van ‘denkbeelden’ en niet in de Platonische zin van “patronen van werkelijke fenomenen” gebruiken).-- Zo o.m.:

1. Men behoort, onder alle mogelijke opzichten, terdege bekwaam, aangepast en vooral geslaagd te zijn om zichzelf als “waardevol mens” te kunnen duiden.

2. Het is afschuwelijk en rampzalig wanneer de dingen niet gaan zoals men graag zou willen.

3. Problemen en stoornissen van medemensen brengen u geheel in de war. Dat is niet te vermijden.

4. Zodra iets als gevaarlijk overkomt, hetzij in schijn hetzij in werkelijkheid, dan moet men er zich “vreselijk bezorgd” om maken en voortdurend denken “Het kan wel slecht aflopen”:

5. Er is altijd juist één goede, juiste en volmaakte oplossing voor menselijke problemen. Rampzalig is het wanneer deze éne volmaakte, ideale oplossing niet gevonden wordt.

6. Het is gemakkelijker bepaalde levensproblemen uit de weg te gaan dan ze moedig onder ogen te zien.

7. Het geluk van de mens is afhankelijk van elementen buiten hem/haar: zelf heeft hij/zij weinig of geen macht over wat zorgen en bekommelingen, belemmeringen en teleurstellingen baart.

8. Het verleden van iemand is, op doorslaggevende wijze, beslissend voor zijn/haar persoonlijk gedrag : gebeurde in dat verleden iets dat diepe indruk maakte, dan zal dat steevast dezelfde invloed uitoefenen.

9. Het is voor een volwassen mens wezenlijk dat hij/zij de achting, ja, de genegenheid van praktisch ieder persoon van enige betekenis uit de omgeving geniet.

10. Men moet steeds van iemand afhangen. Men heeft een sterke persoonlijkheid nodig waarop men kan steunen.

11. Sommige mensen zijn slecht,-- doortrapt, gemeen. Zij behoren dan ook voor die laagheid streng gestraft te worden.

Besluit.--”Zinnetjes! Zinnetjes!!! Zinnetjes die uit de diepere ziel - het on- of onderbewuste (Freud) - opduiken.

De ABC - theorie logisch.

“Indien A en B, dan C”, is de hypothese. -- In de praxis (= reductieve redenering) van het onderzoek kan dit als volgt geformuleerd worden: “Indien A en B, dan C. Welnu, C. Dus (om C begrijpelijk te maken) A en B”. Wat dan door inductieve steekproeven in de structuur ‘ABC’ kan getoetst worden.

Ander applicatief model.

Bibl. st.-- Léa Marcou, *Le goût (Une affaire d'apprentissage)*, (de smaak, een kwestie van leren) in: *Que choisir/Santé* (Paris) 1991: janv., 18/21.

Altijd al heb ik gewalgd van kalfszwezerik, niertjes, hersentjes. Alwat het binnenste van een lichaam is en rechtstreeks het dier oproept”. Aldus Monique, een jonge vrouw. De walging komt tot in haar taalgebruik door. Daartegenover stelt zij dat zij nu verzot is op “fruits de mer” (kleinschalige zeediertjes): iets waarvan zij in haar kinderjaren niet wou van weten.

Nicole doorleeft een onoverwinnelijke afkeer voor pensen. Dit, sedert die keer dat zij, enkele uren na ervan gegeten te hebben, er ziek van geworden is.

Sociologen, psychologen tonen aan dat onze smaakvoorkeur en onze afwijzing ter zake beïnvloed worden door ons gezin, ja, onze hele cultuur,-- door onze persoonlijkheid. (A.c.18).--

Opm.-- Wij halen deze tekst aan om aan te tonen dat de term ‘B’ (de vooropstellingen) hetzij aanknoopt aan gebeurtenissen - denk aan Nicole’s slechte ervaring - hetzij verworven wordt o.g.v. opvoeding - denk aan Monique’s smaakverandering - hetzij a.h.w. - opduikt uit de diepere ziel - denk aan Monique’s walging van al wat “het dier” is.

Besluit.-- Van C (het vastgestelde feit: hier “de smaak”) besluiten - via onderzoek - tot A (slechte ervaring van Nicole) en/of B (walging van Monique, opvoeding van Monique) is een delicaat werk.

De term ‘B’ als ‘mentaliteit.

Men kent de term ‘ideeëngeschiedenis’ (beter: denkbeeldengeschiedenis).

In 1960 brengt de Middeleeuwen kenner Georges Duby de term (mentaliteitsgeschiedenis’ in omloop (*Histoire des mentalités*, in: *Ch. Samaran, éd., L’histoire et ses méthodes*, Paris, Pléiade, 1960, 937/966).

Men kan, inderdaad, de vooropstellingen in de geest (B) de ‘mentaliteit’ heten. Dat wordt dan: A (gegeven: voortekstueel (semantische nultrap), tekst (objecttaal), theorie (metataal)) wordt via de mentaliteit (B) geduid (C).

Het schema kan wat houterig lijken, maar het preciseert duidelijk de interpretatieleer (Peirce) en/of de Hermeneutiek (Schleiermacher, Dilthey).

Steekproef 7.-- Suggestieleer. (50/58)

Bibl. st.-- P.-C. Jagot, *L'éducation de la parole (Comment convaincre, séduire et captiver par une élocution claire et assurée)*, (Sprakonderwijs (Hoe te overtuigen, te verleiden en te boeien door een duidelijke en zelfverzekerde toespraak)), St. Jean de Braye, 1975;

Bertold Stokvis, *Psychologie der suggestie en autosuggestie (Een signifiisch-psychologische uiteenzetting voor psychologen en artsen)*, Lochem, De Tijdstroom, 1947;

Mia Kloek-Piee, *Het woord geneest (Suggestie en autosuggestie)*, Lochem, De Tijdstroom, s.d.. Hiermee komen wij in een nieuw domein van de communicatietheorie.

Twee vaststellingen.

“Welsprekendheid betekende voor de Antieke volkeren niet precies hetzelfde als voor ons. Zij dachten daarbij niet alleen aan een woordkunst, een artistieke vaardigheid.

Hoofdzaak was het gezag van het gesproken woord, de wijsheid en de macht ervan, het succes dat het had.

Het ‘welsprekende’ woord van de volksleider maakte op de hoorders de indruk van volstreekte geldigheid; het bezat gezag omdat men voelde dat het een levenswet openbaarde. Het was even onweerstaanbaar en geldig als de levenswet zelf. Het was geen “schone klank” die maar een ogenblik bestond: eens uitgesproken handhaafde het zich.

Het schiep een nieuwe toestand,-- zette zich in werkelijkheid om. De ‘welsprekendheid’ was, daarom, niets minder dan een scheppende kracht een levensenergie. Haar wezen was het mysterie van schepping en leven’ (W.B. Kristensen, *Verzamelde bijdragen tot kennis der Antieke godsdiensten*, Amsterdam, 1947, 129).-

M.a.w.: het ‘welsprekende’ woord was geladen met ‘macht’ (Antiek-Grieks: ‘dunamis’, Lat.: virtus), de buitennatuurlijke energie die de infrastructuur van het mythische denken uitmaakt.

Gaan wij nu naar de Bijbelse sfeer over: “Fundament voor de uitspraken van het Oude Testament over “het woord” is het geloof in de scheppende kracht ervan.

Het uitspreken van een woord bewerkt altijd iets; het wekt hetgeen men bedoelt tot leven(...). Gelijk in het Oude Testament is het woord - gecentreerd in en rond Christus - vaak zelfstandig werkzaam (...).” (C.A. Kaller, *Woord*, in: B. Reicke/L. Rost, *Bijbels - historisch woordenboek*, VI, Utr./Antw., 170, 88, 90).

M.a.w. het woord Gods is het Heidense woord maar op bovennatuurlijk vlak verheven (catharsis).

De suggestieleer.

Stichter der suggestieleer is de Franse arts A.A. Liébault (1823/1904; in het spoor van James Braid (1795/1860), de onderzoeker van het hypnotisme). Emile Coué (1857/1926; Frans apotheker), leerling van Liébeault, die door zijn methode de grote massa wist tot inzicht te brengen, werd eerst door “de gevestigde wetenschap” belachelijk gemaakt. Pas langzamerhand begon b.v. de medische wereld de waarde van “de methode-Coué” te beseffen.

Suggestie/autosuggestie.

De suggestie is een communicatieproces, d.i. wat de Antieke Grieken 'kinesis', (Lat.: motus) heten.-- Het verloop kan als volgt geschetst.

- a. Een suggestor/ suggestrix, bron / uitzender van informatie, wisselt
- b. een 'suggestie' (inhoud, boodschap) uit c. met een gesuggereerde.

Twee toepassingen.

1.-- De autosuggestie.

- a. De autosuggestor / autosuggestrix wisselt - lusvormig ('reflexief')
- b. een inhoud uit
- c. met de autogesuggereerde, d.i. zichzelf.

2.-- De massasuggestie.

O.c., 216/226, geeft Stokvis een inzicht: massasuggestie is hetzelfde proces, maar met als kentrek

- a. gelijkgerichte neiging van een veelheid van enkelingen,
- b. o.g.v. hun samenzijn als beslissende factor.

Nadere omschrijving.

O.c., 31, zegt Stokvis dat suggestie staat of valt met "psychische weerklank (resonantie)". Dit is de zeer verspreide beïnvloedingsmogelijkheid tussen mensen onderling voor zover zij een gemeenschappelijke beleving doormaken.

Wat ons verwijst naar het gelijkheidsaxioma (inzake 'Verstehen') van Kohnstamm (E.R. 46).

Maar o.c., 33 vv., licht Stokvis toe.

1. De suggestor/ suggestrix moet ertoe in staat zijn geloof en vertrouwen te doen ingang vinden in

- a. de mogelijkheid (de hypothese) en
- b. de uitwerking (een act met resultaat,-- pragmatisch aspect) van zoiets als 'suggestie'.

2. Pas dan gaat de gesuggereerde in op gedachten, gevoelens, wilsakten van de suggestor/ suggestrix.

Gevolg: de gesuggereerde voelt de inhoud aan als vanuit hemzelf/ haarzelf komend. Wat dan het element 'autosuggestie' is dat in alle suggestie (heterosuggestie dan) aanwezig is.

Slotsom.-- Vanuit de bron gezien: de suggererende begint met hetero-suggestief op te treden. Vanuit de gesuggereerde, echter, begint het als heterosuggestie maar eindigt het als autosuggestie: zoals in de telepathie is de verstandhouding zo dat wat 'vreemd' is, als "eigen bezit" doorleefd wordt,

Wat ons verwijst naar de "kosmische communicatie". (L. Moreno; E RH 31).

Het logisch schema

Passen wij het suggestieproces in wat voorgaat, in, dan ziet dit er als volgt uit.

A is de suggestor/ suggestrix met wat hij/zij suggereert.

B is de 'ingesteldheid' (suggestibiliteit, d.i. vatbaarheid voor suggestieve processen).

C is het feit van de suggestie. Zodat wij weerom een vorm van duiding hebben, o.m. bepaald door de axiomata van de gesuggereerde.

Het proces, logisch: indien A en B, dan C,-- Het lijkt simplistisch, maar wij denken nu eenmaal in (goede of slechte) schemata.

De klassieke arts als paradigma.

Volgens Stokvis is de gevestigde arts een schoolvoorbeeld.

Een geneesmiddel voorschrijven, een dieet aanbevelen, de patiënt(e) met apparatuur bewerken, hem b.v. geneeskrachtige baden voorschrijven of haar een magnesiumkuur opleggen: "bij alle (deze behandelingsvormen) speelt deze factor - Stokvis bedoelt de suggestie - een grote rol". (O.c., 33).

Meer nog: "Zelfs reeds in het grondig onderzoek waaraan de patiënt(e) bij de aanvang der behandeling wordt onderworpen, schuilt een sterk suggestief moment. Uit geen enkele vorm van psychotherapie is het suggestieve element te weren". (o.c., 34).

Opm.-- In klassiek-retorische termen: er gaat van degene die suggereert, een logisch-pathetische werking uit. In de termen van Ellis en Sagarin: de invloed is "rationeel - emotief".

Uitdieping

Doch gedachten en gevoelens en meewillen zijn maar één aspect. - Stokvis legt dit uit aan de hand van één type van suggestie, nl. de suggestie d.m.v. een materieel voorwerp.

Doch let erop: suggestie kan ook zonder enig materieel voorwerp (denk aan de blik (fascinatie), aan handoplegging (magnetisme)).

Luisteren wij: "In de vorm van het recept (voorschrift) krijgt de patiënt(e) iets mee dat van de arts afkomstig is en, in de vorm van een medicament, gematerialiseerd wordt: -- Aldus letterlijk Stokvis. Wat verder: "Alzo slikt de patiënt(e) iets in van de zuiver chemische bestanddelen van het geneesmiddel. Doch tevens neemt hij/ zij, psychologisch gesproken, iets tot zich dat de persoonlijke kennis en de geestelijke vermogens van de arts belichaamt.

Zodoende introjecteert hij/ zij iets van de arts, iets van zijn/haar suggestor/ suggestrix". (Ibid.).

Het louter psychologische denkbeeld 'introjectie'.

De receptie door de patiënt(e) - het beoogde resultaat (pragmatiek) - wordt met de term 'introjectie' beschreven.

"Dit introjectiemechanisme is slechts mogelijk:

1. indien de (zieke) zich met de arts vereenzelvigd, 'identificeert'. En dit introjectie- en identificatiemechanisme kan zich alleen dan voltrekken,

2. indien de gebondenheid door sympathie bestaat". (o.c., 34v.).--

M.a.w.: vereenzelviging en 'sympathie' zijn de vooropstellingen van de introjectie, een soort van 'inboezeming', d.i. het in de eigen 'boezem' opnemen en verwerken van andermans suggestie.

Opm.-- De verklaring van de introjectie.

a. Stokvis valt terug op de psychologie en met name de dieptepsychologie (o.c., 112v.): de noodzakelijke en voldoende waardestrekkingen - sympathie,-- eerbied, ontzag, -- ja, 'libido' (lustgevoel) - t.o.v. de behandelende arts borrelen ergens op uit de Eros, d.i. de seksualiteit voor zover zij - althans volgens o.m. Freud - de bron van levenslust is.

b. Doch er zijn andere verklaringen denkbaar. Zo de magische, die het basisbegrip 'levenskracht' ('levenswet' bij Kristensen) hanteert: denk aan de haimorhoïssa, de bloedende vrouw, in het Lukasevangelie, die de rok van Jezus 'aanraakt' (het kledingstuk dat Jezus draagt, is een materieel voorwerp), met als gevolg dat Jezus, die dat gewaarwordt, zich omkeert en vraagt wie hem heeft aangeraakt,-- "want een dunamis, levenskracht, is uit hem gegaan en Hij werd het gewaar". Het kledingstuk bevat iets van Jezus.

Etnogeneeskunde.

Stokvis verspringt - zoals meer dan één (diepte-) psycholoog - naar de etnologie (culturele volkenkunde).-- "Neemt de patiënt(e) het middel tot zich, dan voltrekt zich - naast de biochemische resp. de biologische werking van het geneesmiddel - in wezen hetzelfde proces als bij die Bedoeïen die eens ... het papier, waarop het recept van een Europees arts geschreven was (tijdens de bezetting der Duitsers gedurende de Eerste Wereldoorlog (1914/1918)) inslikte en als gevolg daarvan beter werd". (Ibid.).

Met New Age (het Nieuwe Tijdperk) beleven wij een invasie van de etnogeneeskunde. Ten tijde van Stokvis was dit erg nieuw, natuurlijk.

Uitdieping.

Stokvis: "Hiermede herhaalde de Bedoeïen slechts datgene wat de tovenaars die de demonen bezwoer, hem geleerd had.

Deze magische instelling, die bij sommige natuervolkeren thans nog in haar

meest ongecamoufleerde vorm voorkomt, is - in aanzienlijke rudimenten (Opm.: niet-ontwikkelde vormen) - bij de cultuurmens terug te vinden.-- Men spreekt van een psychodynamische werking, naast de farmacodynamische werking van het geneesmiddel”. (o.c., ibid.).

M.a.w.: zoals b.v. de etnopsycholoog (of primitivoloog) *G.Welter, Les croyances primitives et leurs survivances (Précis de paleopsychologie)*, Paris, CAC, 1960, zegt: wil men heel wat in de Moderne (en Postmoderne) mens begrijpen, dan doet men er goed aan de getuigeresten van de ‘wilde’, de ‘natuurmens’, -- beter: de ‘primitief’ (of de archaische mens) voorop te stellen. Vooral wanneer men let op een aantal on- en onderbewuste elementen in de huidige mensheid.

En Dr. Stokvis, privaattoecent en leider van het Experimenteel-Psychologisch Laboratorium der Psychiatrische Kliniek van de Universiteit - de Rijksuniversiteit - te Leiden, daaraan toevoegend: “Aan deze zuiver magische, resp. psychologische werking van het geneesmiddel kan, echter, soms zelfs het leeuwenaandeel toekomen” (ibid.)

Opm.-- Men lette erop: de Bedoeïen, die de gewoontegetrouw wanneer hij de maraboe bezoekt, het voorschrift ritueel opeet, eet een tekst, het magische woord, van de arts op. Van “de macht van het woord” gesproken!

Opm.-- De term ‘fetisjisme’ kan in dit verband vermeld worden.

1. -- In de gewone psychologische zin:

De patiënt(e) ervaart in het geneesmiddel, resp. in het voorschrift erover iets van de arts en ... ‘vereert’ het. Zoals een verliefde een geschenkje van zijn geliefde ... ‘vereert’, omdat er iets van de geliefde in steekt.-

Hierbij zij o.m. verwezen naar Theodule Ribot (1839/1916; Frans experimenteel - psycholoog), *La psychologie des sentiments*, Paris, 1917-10, 171/182 (*Les sentiments et l’association des idées*), waar hij het over ‘aangrenzing’ heeft, d. i. de grondslag van een metonymische waarneming: de verloofde is niet een metaforisch (op gelijkenis gesteund) model maar een metonymisch (op samenhang gesteund) model. Haar kleren, haar meubels, haar woning stralen iets van haar uit,-- althans voor het gevoel van de verliefde.

2. -- In de godsdiensthistorische zin:

De ‘fetisj’ (vooral in West-Afrika) bevat ‘levenskracht; -- is ‘machtdragend’. Als dusdanig kan het geladen voorwerp gezondmakende levenskracht uitstralen en kan het b.v. gedragen worden als ‘amulet’ (kwaadafwerend, heilstichtend) voorwerp.

Opm.-- Mia Kloek-Pirée, *Het woord geneest*, 22, merkt op dat er een grondig onderscheid is tussen het zinnetje der Stoici (= Stoiekers, Stoicijnen (stichter: Zenon van Kition (= Lat.: Citium) (-336/- 264), in het Latijn: “Non dolet” (Het doet geen pijn), enerzijds, en b.v. de Coué-methode, anderzijds.

De Stoa ‘ontkende’ niet zonder een tint van hoogmoed die “niet wil geweten hebben”. Een Coué, daarentegen, erkent de pijn, d.w.z. vertrekt van het feit, dat hij niet wil loochenen in zijn brutale werkelijkheid, maar hij verheft het op hoger vlak door te zeggen - in het Frans “ca passe” (Het gaat wel over).

M.a.w. : Coué geeft niet toe aan het dramatiseren (zoals de neuroticus / neurotica doet (E.R. 47v.)). Coué onderdrukt ook niet bewust (zoals de Stoicus doet). Nee: hij **aanvaardt (1), zuivert uit (2) en verheft (3)** het gegeven van de pijn. Hij (1) stelt voorop het brutale feit, (2) verheft het op hoger vlak (door positief denken,-- suggestief denken dan) om het daar te overwinnen. - Wat ‘catharsis’ (purificatio) is (E.R. 15).

De signifijsche structuur van de suggestie.

Lady Welby legde er de nadruk op: verstandhouding is het probleem bij uitstek. Waarin zij misschien overdrijft, maar toch een basisaxioma vertolkt.

Dat iedere suggestie - ook de autosuggestie - ergens goede verstandhouding behelst, hetzij tussen personen hetzij tussen functies (vermogens, rollen), mag blijken uit H. Gris / W. Dick, *Les nouveaux sorciers du Kremlin*, Paris, 1979, 107/116.

Daar is sprake van vader en zoon: Krivorotof (Krivorotov) bekend om hun “genezende handen” (wat terminologisch streng gesproken ‘magnetisme’ is). Deze twee Georgiërs (Tbilisi) genezen op die wijze een beperkt aantal kwalen.

Ons interesseert hier de verstandhoudingsstructuur, die juist dezelfde is als in iedere suggestie, maar door H.Gris en W. Dick bijzonder goed samengevat werd.

1.-- Les nouveaux sorciers, 112s..

Vader Krivorotof ontdekte zijn (...) begaafdheid in 1929. Hij leed aan zware schele hoofdpijn (migraine). De artsen waren tegen die kwaal niet opgewassen. Hijzelf, echter, - hij ondernam reeds proeven met hypnose (opm.: magnetisering - suggestie met een soort slaap (Grieks: hupnos) als uitwendig teken) - was ervan overtuigd dat de krachten van de geest en van het geloof onbegrensd zijn ; (...), hij legde zijn rechterhand op de kruin van zijn hoofd.-- Sindsdien verdween de kwaal zonder meer.

Een paar voorbemerkingen.

a. Ofschoon doorwinterd hypnotiseur, toch bedient Krivotorof zich, gedurende zijn behandelingen, niet van hypnose: zij schakelt, immers, volgens zijn mening de wil van de proefpersoon uit. hij wil dat de patiënt(e) met hem meewerkt in het bestrijden van de kwaal.

b. In de loop der jaren stelde hij eveneens vast dat, om een medemens te genezen, hijzelf zich volkomen gezond en sterk moet voelen. Daartoe strekt hij de hand uit tot in de nabijheid van de patiënt(e) terwijl hij zijn aandacht vestigt op een gevoel van gezondheid en kracht. Indien hij, om welke reden ook, niet in die geestestoestand kan komen, praktiseert hij gewoon niet.

Opm.-- Niemand is perfect gezond en sterk. Krivorotof, echter, denkt voelend - aftastend de ideële sfeer.

Platon zou hier van 'idee' gewagen - in,-- om met die sfeer van gezondheid en kracht (die in de schepping,- de 'kosmos', zoals New Age zo graag zegt - als een met kracht geladen 'model' 'toonbeeld' aanwezig is) in rechtstreeks contact te komen.

2.-- De methode.

a. In een stil vertrek - om de aandacht (E.R. 35: concentreren zich,-- in steeds volslagen stilte) én van patiënt(e) én van genezer niet of te leiden, maken de Krovorotofs dat de te behandelen persoon knusjes gezeten is of ligt. Gedurende enkele minuten geniet deze van een volkomen rust. Zo dat hij/zij de spieren bewust ontspant,- eerst die van het gelaat, daarna geleidelijk die van het hele lichaam tot en met die van de voeten.

De genezer(s) neemt/ nemen dan een gerieflijke houding aan, - zittend of staande nevens de patiënt(e).

b. De patiënt(e) vestigt, ondertussen, de aandacht, heel en al, op het behandelingsproces.

Wanneer beider aandacht - en van patiënt(e) en van genezer - stevig gevestigd is op de oorsprong van de kwaal (opm.: de oorsprong van het onheil staat, sinds de Primitieven met hun mythische mentaliteit - oorsprongsmythen -, centraal), dan laat de genezer een nieuwe energie vloeien in het lichaam van de patiënt(e),-- die een warmte ontwikkelt in het zieke orgaan.

De duur van zo'n zitting gaat van één minuut tot een twintigtal minuten. Dit, volgens het al of niet gevorderde stadium van de kwaal en de graad van voorbereiding van de genezer.

c. Na iedere behandeling voelen de beide Krivotorof's zich

1. vermoeid en

2. zelfs uitgeput. net alsof hun lichaam energie overdroeg op de patiënt(e). “Wij geloven dat het d.m.v. energie-overdracht is dat onze kracht en gezondheid inwerken op de patiënt(e)”.

”De in de Sovjet-Unie vermaarde Semyon Davidovitsj Kirlian (opm.: vermaard om zijn fotograferen van de ‘aura’ (uitstraling, eigen aan energie)) had ons reeds gezegd: “Alexej Krivotorof bezit genezingsvermogen. Dat is onmiskenbaar”. Kirlian werd, in 1956, door Alexej behandeld. Toen men **Kirlianfoto’s** nam van de **handen** van **Krivotorof**, ontdekte men dat, op het ogenblik dat hij de aandacht stevig vestigde op het **genezingsproces**, een **energie-aura vele malen sterker dan normaal** verscheen rond de handen.

3. -- Een toetsing.

De vermogens van Krivotorof werden door de Sovjetgeleerden herhaaldelijk getoetst en bewezen.

In 1956 - toen de vermaardheid van Krivotorof begon toe te nemen - beval het Ministerie voor Gezondheid van de republiek Georgië een toetsingsonderzoek.

Een commissie van zeven artsen, voorgezeten door de academicus Pyotr Kavtaradze, werd daartoe benoemd.

Om te beginnen onderwierp deze commissie aan een diagnostisch onderzoek dertig patiënten die leden aan allerlei kwalen (lichte verlamming der armen en der handen t.g.v. een heelkundige bewerking, chronische schele hoofdpijn, erge rugpijnen, ziekten van het zenuwstelsel).

Als hypothese stelden de commissieleden voorop dat de genezer zijn patiënten/patiëntes overtuigde d.m.v. het woord, Dat komt neer op “genezing door (auto)suggestie”.

Daarom zochten zij opzettelijk verscheidene zieken uit die noch Russisch, noch Georgisch kenden.

De dertig zieken werden gedurende een week uitsluitend aan de zorg van Krivotorof toevertrouwd. Dit, zonder enige behandeling vanwege de Kliniek der Republiek Georgië te Tblisi.

Slotsom.-- Het verslag luidde: “Wij hebben vastgesteld dat de resultaten positief (opm.: in Karl Popper’s taalgebruik: ‘verificatie’) waren in alle gevallen, -- zelfs van de zieken die niet met Krivotorof konden spreken:

- a. de toestand van ieder onder hen/ haar was verbeterd,
- b. verscheidenen waren genezen”.

Opm.-- Herlees nu even E.R. 56 (de methode): zelfs indien er geen gemeenschappelijk taalgebruik is, ontstaat er een minimale en wezenlijke verstandhouding zelfs wie een andere taal spreekt, wil meewerken met wat de genezer doet.

Opvoedingsproces en (auto)suggestie.

Stokvis, o.c., 35 : “Mutatis mutandis (opm.: na gewijzigd te hebben wat moet gewijzigd worden) voltrekt zich hetzelfde proces (opm.: het suggestief introjectie-mechanisme) bij de opvoeding, wanneer door ouders of leraren gedachteninhouden of voorstellingen aan de kinderen worden gegeven”.

Id., o.c., 21: “De opvoeding en de suggestie voltrekken zich gedeeltelijk langs dezelfde mechanismen. De opvoed(st)er fungeert hier als suggestor/ suggestrix”.

Tot daar twee duidelijke uitspraken. -- Men zou dat, in het verband van een vervulde opvoedkunde, veel dieper kunnen ontleden. Maar, na al wat voorgaat, kan iedereen zelf meer dan voldoende besluiten trekken terzake: ‘iets’ gaat uit van de leerkracht (zoals er iets uitgaat van de leerling(e)).

Wat daarin o.m. van doorslaggevend belang blijkt te zijn, is de autosuggestieve methode bij de leerkracht: “De autosuggestie, -- dat wil zeggen: een leidende gedachte bezitten die de mens met zich omdraagt” (M. Kloek Pirée, Het woord geneest, 109).

Wat aan Sören Kierkegaard (1813/1855; vader van het Existentialisme) doet denken, waar hij zegt dat “echt (‘authentisch’) bestaan” (d.i. als volwassen-verantwoordelijk mens bestaan) pas begint wanneer men een het ganse leven leidende gedachte bezit. Voor dewelke men leeft. Die men “waar wil maken” Die de medemens ook kan aansteken (die aanstekelijk werkt). Jammer genoeg: een negatieve autosuggestie of gewoon suggestie is gemakkelijker.

Bibl. st.-- Maryse Starace, *De l' intuition à la voyance*, (Van intuïtie naar helderziendheid) Périgueux, 1981, 229/230.

Steller is een begaafde die ook wel aan mantiek doet. Ziehier wat zij zegt.

Er bestaat een Frans spreekwoord: “Un mensonge répété mille fois devient “une vérité”. (Een leugen die duizend keer herhaald wordt, wordt een waarheid.). Zo’n zin ons tot nadenken moeten stemmen. Men kan immers door herhaaldelijk iets afbouwends tot iemand te zeggen, veel kwaad stichten.

Wanneer volwassenen tot een kind of adolescent(e) zeggen: “Gij zijt een nietsnut... ook, gij zult nooit echt lukken”, dan duwen die zgn. volwassenen dat kind, die adolescent(e) de mislukking in, doordat zij de geest van dat kleine of minder volwassen, onmachtige wezen het denkbeeld inscherpen dat het/hij of zij tot mislukken gedoemd is.

Zelfs volwassenen, ofschoon in beginsel ertoe in staat zich te weren, worden gebeurlijk gekelderd door dezelfde “macht van het woord”. Tot daar deze Zuid Franse zienster.

Steekproef 8.-- De methode. (59/63).

Na al wat voorgaat dringt zich de methodekwestie op. Wij hebben tot nog toe de 'structuur' van de retorische taalzaak ('act') gezien in de vijf (minstens drie) fasen / aspecten ervan). Daarna hebben wij de informatieleerstellende structuur die erin steekt, nader onderzocht. Beide structuren (= stellen betrekkingen) zullen de rest van dit leerboek beheersen. Zonder dat dit nog bij herhaling zal gezegd worden.

De methode.

Rol. Barthes, o.c., 118/120, zegt: "De retoriek moet altijd gelezen (opm.: geduid) worden binnen het structurele spel van haar burinnen, nl. de grammatica, de logica, de poëtica (opm.: de leer omtrent proza en poëzie),-- de filosofie. Het is het spel van het systeem - niet elk van zijn onderdelen afzonderlijk - dat historisch gezien betekenisvol is". -- Laat ons dat nu in meer bruikbare zin vertalen.

1.-- Het mythische denken.

Stel u voor: in het oeroude Hellas, lang voordat de latere retoren aan het werk waren, raadpleegt gij, als Archaïsche Griek, een tovenares. Laten wij ze Kirkè (Lat.: Circe) heten.

Gij legt haar een probleem voor: uw kind is ziek.

Bekijk wat Kirkè doet.

a. Het fenomeen zelf,-- dat wat zich onmiddellijk toont - b.v. een gezwollen maagstreek -, interesseert haar. Aandachtig onderzoekt zij het gehele fenomeen.

b.1. Daarbij denkt zij aan gelijkaardige fenomenen die zij in haar praktijk (en in die van haar leermeesteres) gezien en onderzocht heeft. Aandacht schenkt zij aan alle (mogelijke) fenomenen van dezelfde of analoge aard. Zij verzamelt.

b.2. Daarbij denkt zij ook al wat dat fenomeen is, in zijn geheel: heeft het kind misschien te veel contact gehad met andere mensen - kinderen wellicht - die iets dergelijks hadden?

Slotson: het geheel (systeem) van alle mogelijke dergelijke (en andere) fenomenen krijgt haar onderzoekende aandacht. Met als gevolg dat zij, na enige tijd, tot een samenhangende voorstelling (= begrip) van het probleem komt.

In de taal van de Milezische denkers: dankzij historia, onderzoek, komt zij tot logos, tot begrip. Wat de Paleoythagoreeërs 'theoria' (inzicht) zullen heten.

2.-- Het wijsgerige denken.

Bibl. st.: W. Jaeger, *Paideia (Die Formung des griechischen Menschen)*, (Paideia (De vorming van de Griekse mens)), Berlin / Leipzig, 1936-2, 206/248 (Das philosophische Denken und die Entdeckung des Kosmos).

Giorgio Colli, *Die Geburt der Philosophie*, Frankf.a.M., Europ. Verlagsanst., 1981 (alwat de strikt genomen genesis van de Platonische filosofie voorafgaat, is het onderwerp,-- vertrekkend van de mythisch - sacrale 'sofia' (inzicht));

O. Willmann, *Geschichte des Idealismus, I (Vorgeschichte und Geschichte des antiken Idealismus)*, Braunschweig, 1907-2 (vrl. 217/238 (Hervorgang der Physik aus der physischen Theologie));

W.B. Kristensen, *Verzamelde bijdragen tot kennis der antieke godsdiensten*, Amsterdam, 1947 (vooral 231/290 (Kringloop en totaliteit)).

Nemen wij de stichter van de Griekse wijsbegeerte, Thales van Miletos (-624/-545). Hij staat gekend als olijvenkweker.

Onderzoeker van geest als hij was, stond hij stil bij

a. het fenomeen zelf, het kweken van olijven, waarvan hij aandachtig het gehele fenomeen nagaat,

b.1. gelijkaardige fenomenen, bij andere kwekers b.v. of in andere streken, waarbij hij aandacht schenkt aan alle (mogelijke) fenomenen van dezelfde aard (verzamelende aandacht),

b.2. het geheel van alle gelijkaardige fenomenen, zo dat hij een inzicht krijgt in het gehele systeem van alle (mogelijke) dergelijke fenomenen.

Samengevat.-- Geheel (het gehele fenomeen), alle (alle gehele fenomenen),-- geheel (het geheel van alle (mogelijke) gehele fenomenen).

Dit maakt begrijpelijk wat van hem verteld wordt:

a. eerste versie, nl. hij voorziet voor het lopende jaar een rijke olijvenoogst, leent daarop alle oliepersen in Miletos,-- om, toen het persseizoen aanbrak en men dringend oliepersen nodig had, ze uit te lenen aan een door hem afgedwongen (woeker)prijs;

b. tweede versie: lang voordat de olijven aan rijpingstijd toe zijn, koopt Thales de ganse, olijvenoogst van zijn vaderstad op om hem, later, aan (woeker)prijs te verkopen.

Terloops: dit is een soort vroegkapitalistisch fenomeen binnen de Griekse stadstaten : men monopoliseert (alle oliepersen; de gehele olijvenoogst) om winst te boeken.

De fusiologia of fusikè.

Thales in dezelfde vorsende geest staat stil bij de 'fusus', natura, de natuur, d.i. het geheel van al wat is. Men heette het ook 'genesis', wordingsproces.

1. Het on, ens, zijnde, in zijn geheel (het gehele zijnde),

2.1. meteen alle (mogelijke) zijnden,

2.2. meteen ook het geheel van alle mogelijke zijnden die de natuur gezamenlijk uitmaken,

worden aan een historia, inquisitio, onderzoek van nieuwe aard onderworpen, om tot een nieuwe logos, ratio, inzicht te komen: de filo.sofia, wijsbegeerte, in het spoor van de mythische denkwijze, 'sofia' wijsheid, en van de koopmanswijsheid, was geboren.-- Maar het is nog niet al.

Het onderzoeken op zijn oorsprong.

1. Mythisch.

Kirkè onderzoekt het fenomenen (en meteen alle gelijkaardige fenomenen het systeem ervan) op de 'oorsprong' (archè, principium) ervan. Zij wil te weten komen hoe het fenomeen dat zich in de gezwellen maagstreek van de baby toont, ontstaan is, voordat zij genezend kan inwerken.

Terloops: wij zagen dit nog in Georgië aan het werk (E.R. 56), waar de Krivorotof's magnetiserend, met de patiënt(e), de 'oorsprong' zoeken (ongedaan te maken).

Zij knoopt aan bij de 'oorsprong' van de genezing zelf, een kosmische energie die genezend inwerkt via haar ingreep, misschien een godin.

Vertalen wij maar Platonisch: zij zoekt de vooropstellingen (oorsprongen) en van de kwaal en van het wegwerken ervan.

Net als de Krivorotof's nog in volle twintigste eeuw. Ook zij komen in 'voeling' met de sfeer van het gezonde en gezondmakende.

2. Filosofisch.

De fusikoi, physici, natuuronderzoekers, in Miletos (Thales, Anaximandros, Anaximenes vormen een denkgenootschap, 'hetaireia'), ook fusiologoi geheten (die een logos, een samenhangend inzicht, beogen inzake de natuur) - ook zij - doen als Kirkè : zij onderzoeken - historia - de zijnden, nl. wat was, wat is - to onta (de nu beschikbare zijnden) wat zijn zal - denk aan de Muzen en Mnèmosunè (E.R. 15) - op de oorsprong ervan.

D.w.z.: op de vooropstellingen ervan. Om tot een samenhangend beeld ervan te komen, een 'logos fusikos', een natuurinzichtelijke voorstelling.

Ook hier is 'oorsprong' veelzinnig.

a. 'Oorsprong' betekent eerst een tijdgebonden gegeven.-- Hoe zag het begin in de tijd eruit van de natuur? Zoals Kirkè vraagt: "Wanneer is dat kind zo'n fenomeen beginnen vertonen?" Oorsprong is begin.

b. 'Oorsprong' echter betekent ook iets dat zich door alle tijdsmomenten staande houdt (iets eeuwigs dus) dat niet-tijdgebonden is. Wat stelt het hele verloop van de natuur als geheel voorop? 'Oorsprong' is 'beginsel' van het hele gebeuren dat de natuur is, van de hele genesis.

Diogenes Laertios (+ /- 200/250) wist in zijn tijd nog samen te vatten “Als ‘archè’, vooropstelling (oorsprong) van alle zijnden stelde Thales “het water” voorop en de ‘kosmos’, heelal, (stelde) hij (voorop) als zijnde bezield en vol daimones, buitennatuurlijke wezens”.

Dit zou wel eens een zeer juiste weergave kunnen zijn van wat Thales als ‘oorsprongen’ van de hele genesis (fusus) zag. Wat op het voortbouwen op de voorwijsgerige traditionele ‘wijsheid’ wijst, waarvan de zgn. mythische mens leefde.

Na hem komt Anaximandros van Miletos (-610/-547), die als ‘archè’ (hij gebruikt blijkbaar dat woord), beginsel, vooropstelt “to apeiron” het smijdige (Lat.: infinitum’), d.i. alwat uit zichzelf geen vorm of begrensdheid kent, maar deze ontleent aan alwat configuratie, ‘vorm’, is. Dit is dan al wat de natuur bevolkt: de gesteenten, het water, de lucht, het vuur, -- de planten, de dieren, de mensen, -- de buitennatuurlijke wezens. Dat vormloze dat alle vormen kan aannemen, heet men dan “de oerstof” waaruit alle zijnden ‘ontstaan’ (begrijpelijk worden).--

Eigenaardig: het oerbeginsel vertoont gemakkelijk ergens goddelijke kentrekken.

Nadien komt Anaximenes van Miletos (-588/-524): het oerbeginsel dat alles begrijpelijk maakt, is voor hem ‘aèr’, de in- en uitadembare lucht die leven sticht, of nog ‘psuchè’, ziel, d.i. wat levend maakt. Zo is de hele natuur ergens ‘bezield’ en vol ‘levensadem’.

Slotsom.- Al wat wijsbegeerte is, nadien, zal datzelfde grondpatroon (structuur) vertonen behalve dan bij de Sceptiekers, die zich enkel aan de fenomenen houden.

Inzonderheid de Dialectiekers (Hegel, Marx,-- elk op zijn wijze) en de Neo-Dialectiekers,-- heden de theoretici van de dynamische systemen (denk aan de School van Brussel, met Ilya Prigogine aan het hoofd (1917/...)) vertonen, als grondstructuur iets analoogs.

De retoriek. -- Indien de retoriek bestudeerd wordt volgens dat denkpatroon, dan ziet het er als volgt uit.

1. Eén enkel retorisch fenomeen - een goed predikant b.v. - wordt gesitueerd als één lid van alle (mogelijke retorische fenomenen (verzamelingsleerstellige kennisuitbreiding) binnen het geheel van alle (mogelijke) retorische fenomenen (systeemleerstellige kennis-uitbreiding).

2. Dit wordt dan op zijn ‘oorsprongen’ (E.R. 14/18) onderzocht.-- De retorische structuur (E.R. 07/23) is een mogelijke samenvatting van het geheel van alle (mogelijke) retorische fenomenen.

Eigenlijk komt deze methode neer op inductie, veralgemening.

a. Het éne fenomeen, meerdere fenomenen zijn de steekproef/ steekproeven.

b.1. Van dat singuliere of particuliere geval/gevallen (= summatieve of kennis-samenvattende inductie) breidt men uit - veralgemeent men - tot alle (mogelijke) gevallen van retoriek (verzamelingsleerstellige inductie).

b.2. Van daaruit pleegt men een andere kennisuitbreiding : men situeert in het systeem van alle (mogelijke) gevallen van retoriek (systeemleerstellige inductie).

Beide laatste inducties heet men 'amplificatieve' inducties, d.i. kennisuitbreidende inducties.

Opm.-- Stoicheiosis, elementatio.-- Het zo ontleden van een geheel (= alle, geheel) vanuit steekproeven heet men, in Antiek Grieks, stoicheiosis. Het gehele fenomeen 'welsprekendheid', met alle aspecten ervan,-- alle (mogelijke) fenomenen van dezelfde aard, -- het geheel van alle (mogelijke) fenomenen van die aard,-- dit alles onderzocht op zijn vooropstellingen,-- dat is stoicheiosis, systeemleer.

De totaliteit en haar onderdelen staat centraal.

Zo waar Platon de taal - het gehele taalfenomeen, alle mogelijke taalfenomenen, het geheel (systeem) van alle mogelijke taalfenomenen - analyseert. Cfr E.W. Beth, *De wijsbegeerte der wiskunde van Parmenides tot Bolzano*, Antw./Nijmegen, 1944, 30, 36vv. waar Platon's methode uiteengezet wordt.

Opm.-- Het tweeledige 'hoe' der retoriek.-- Deze traditionele methode laat toe op twee hoe-vragen te antwoorden.

1. Hoe is een retorisch fenomeen 'retorisch'? Dit is beschrijvend: men ontleedt hoe iets retorisch is.

2. Hoe retorisch is een retorisch fenomeen? Dit is evaluatief of waardeoordelend : men ontleedt het fenomeen op zijn gehalte aan echte retoriek. Van de zijnswijze naar het gehalte.

Opm.-- Men pleegt twee methoden tegenover elkander te stellen, ja, uit te spelen. -

1. De genetische methode - methodos gennetikè (met twee n's) - ontleedt iets vanaf zijn ontstaan (Cf. O. Willmann (1839/1920; Katholiek opvoedkundige en denker), *Abriss der Philosophie*, Wien, 1959-5, 51, 414).

2. De structurele methode ontleedt - in het spoor van de Saussure iets voor zover het teken(waarde) vertoont (semisme) en dit binnen het totale systeem der tekens (systeemtheorie), maar louter synchronisch (d.i. buiten het tijdsverloop).

Beide methoden zijn eenzijdig,-- onderdelen van de hierboven uiteengezette methode.

Steekproef 9.-- Aloude magische retoriek : de Ngil (64/66).

De methode getrouw staan wij stil bij de diachronie.-- Een der oudste vormen van taaldaad is de magische taaldaad, die vaak door Modernen en zelfs Postmodernen zeer verkeerd geduid wordt. Niets beter dan een steekproef om ze te verstaan.

1.-- De regel.

Bibl. st.-- TH. P. van Baaren, *Doolhof der goden (Inleiding tot de vergelijkende godsdienstwetenschap)*, Amsterdam, Querido, 1960, 189/196 (Magie en mantiek).

Steller zegt: de Engelse geleerde Hildburgh heeft er terecht op gewezen dat - in vele (niet-alle) gevallen - magie niet een zaak is van nadoen maar van voordoen. Terwijl de magiër(in) goddelijke wezens om hulp roept, laat hij (zij) drastisch, d.i. metterdaad, 'zien' welke hulp juist verwacht wordt.

2.-- De toepassingen.

Van Baaren zelf haalt verder aan.-- Een Japans gebruik.-- Er breekt b.v. brand uit. De magiër(in) giet een kom water uit. Dit,-- om:

a. duidelijk een informatie ("help ons") over te brengen en zodoende verstandhouding te stichten,-- om

b. meteen metterdaad de brand beginnen te blussen.

Een tweede voorbeeld.

Bibl. st.-- R.P. Trilles, *Chez les Fang (Quinze années de séjour au Congo français)*, DDB, Lille, 1912.

Steller was missionaris vanaf 1892 in West-Afrika (waar hij o.m. bij de Oerwoudpygmeeën als eerste blanke verbleef). Daar leert hij de Fang, een volk, kennen,-- met o.m. de 'ngil', d.i. de zwart-magiër ('sorcier', duidelijk te onderscheiden van de 'féticheur', (wijman, letterlijk: 'fetisjman'), die wit-magiër is en door de bevolking diep geëerd wordt, terwijl de ngil diepe verachting oproept).

O.c., 178/182 (*La danse du ngil*), geeft weer hoe de magische dans verloopt. Merk op hoe - muzisch, d.m.v. 'chorea' (E.R. 21: Paleopthagoreïsch model), d.i. dans, instrumentale muziek en lied (poëzie) - de ngil dansend verstandhouding sticht met niet enkel de mede-ingewijden, maar met de buitennatuurlijke wezens.

De ngil verzamelt de mede-ingewijden rondom zich. Geen oningewijde - zeker geen vrouw - mag aanwezig zijn. Hij begint met een levendig - gehaaste danspas,-- een beetje als onze polka-dans.

CHANT D'INCANTATION DU NGIL

LE NGIL.
 Par les cen-dres con-sa-crées de la vic-ti-me of-fer-te, Des es-prits er-rants
 de la nuit, Qui vont par-cou-rant la som-bre fo-rêt, Sans er-rêt, Ja-mais.

LE CHOEUR.
 yô yô ja-mais.

LE NGIL.
 Es-prits des morts qui n'ont pas vu les sa-ci-fi-ces fu-né-rai-res.

LE CHOEUR.
 yô, yô ja-mais.

LE NGIL.
 Mots qui n'ont point en-co-re pas-sé, Pas-sé le fleu-ve des lar-mes.

LE CHOEUR.
 yô, yô ja-mais.

LE NGIL.
 Le fleuve des lar-mes et des sou-pirs.

LE CHOEUR.
 Le fleuve des lar-mes et des sou-pirs.

LE NGIL.
 Le fleu-ve du grand re-pos.

LE CHOEUR.
 Le fleuve du grand re-pos.

LE NGIL.
 Es-prits de la nuit, som-bres es-prits, nos pro-tec-teurs.

LE CHOEUR.
 Nos pro-tec-teurs.

LE NGIL.
 Toi, mon fils, sois gar-dé, toi, mon fils, sois gar-dé tou-jours.

Dansend verhaalt hij zijn ‘macht’ (= levenskracht) en de uitwerksels ervan. Voetstampend begeleiden de omstaanders hem met hun uitzinnige “yo, yo, ngil, yo, yo”, (wat betekent : “Heil! Heil! Leve de ngil!”).

De Franse tekst vertalen wij. Let op: dit oeroude, ‘traditiegebonden’ lied bevat delen die zelfs voor Trilles onduidelijk blijken. Misschien zijn de dansenden zelf niet eens zeker van de oorspronkelijke betekenis van wat “het (volks)gebruik - “la coutume” - biedt.

Ngil.-- Bij de gewijde assen van het aangeboden slachtoffer. Dwalende geesten van de nacht. Die het sombere woud doorlopen. Zonder ophouden. Nooit.

Koor.-- Yo yô, nooit.

Ngil.-- Geesten van die doden die de begrafenisoffers niet gezien hebben.

Koor.-- Yo yô, nooit.

Ngil.-- Doden die nog niet zijn over geraakt. Over geraakt over de stroom der tranen.

Koor.-- Yô yô, nooit.

Ngil.-- De stroom van de tranen en de klachten.

Koor. -- De stroom van de tranen en de klachten.

Ngil.-- De stroom van de grote rust.

Koor. -- De stroom van de grote rust.

Ngil.-- Geesten van de nacht, sombere geesten, onze beschermers.

Koor.-- Onze beschermers.

Ngil.-- Gij, mijn, zoon, wees bewaakt,-- gij, mijn zoon, wees bewaakt, altijd.

Opm.-- De inwijding van een ngil gaat gepaard met de rituele doding van een slachtoffer, vaak een vrouwelijk familielid. De as wordt met kruiden gemengd bewaard als ‘fetisj’ (machtgeladen voorwerp, waarmee aan magie gedaan wordt).

Nog Thales van Miletos wist de fuis, natuur bevolkt met buitennatuurlijke wezens. Men ziet dit geloof hier overduidelijk een hoofdrol spelen. Het lied herinnert aan wat Platon zou heten “de misdadige nachtdroom”. Inderdaad: de zwart-magiër(in) - als ‘zwart’, d.i. kind van de nachtelijke misdaad - leeft zelfs overdag alsof de nacht nooit eindigde, met haar misdadigheden allerhande. Daarvandaan de haat van de Fang t.o.v. zo’n duistere figuren.

Opm.-- Bibl. st.-- G.P. Baker / P.M.S. Hacker, *Language, Sense and Nonsense (A Critical Investigation into Modern Theories of Language)*, Oxford, B. Blackwell, 1984.-
- Stellers onderscheiden vier hoofdaspecten.

a. Taalkundig-analytisch blijkt de betekenis van een zin dankzij zijn waarheidsvooropstellingen.

b. Het taalvermogen berust op een on(der)bewuste kennis van taalregels.

c. Het verwonderlijke feit dat men nooit gehoorde zinnen toch verstaat.

d. Het onderscheid tussen ‘sense’ (betekenis) en ‘force’ (kracht) in een uitspraak. Zo b.v. “Doe ik het?” en “Beslist doe ik het!” hebben een zeer identische betekenis maar een verschillende ‘kracht’. Zoiets blijkt duidelijk in de tekst van de ngil.

Steekproef 10.-- De antiek - Griekse retoriek (I). (67/71).

1.-- De Homerische retoriek.

“Vaak heeft men Homèros (Lat.: Homerus, een Archaisch dichter, +/- -900/-700, vermeend auteur van de *Ilias* en de *Odusseia* (Lat.: Odyssea))- de grote epische dichter - als de grondlegger der retoriek beschouwd.

Terecht heeft Ernst Curtius (1814/1896; bekend om zijn *Geschiedenis van Griekenland* (1857/1861)) opgemerkt dat haast de helft van de *Ilias* en meer dan de twee - derden van de *Odusseia* uit redevoeringen van handelende personen bestaan,-- vaak van aanzienlijke lengte. Vooral de ‘listenrijke Odysseus’ (Lat.: Ulysses) (...) is een meesterlijk redenaar”. (M. Weller/G. Stuiveling, *Moderne welsprekendheid*, Amsterdam/ Brussel 1968, 38). -- Inderdaad : in de Homerische cultuur staat de ‘agora’, te dien tijde de volks- of legerverzameling, centraal.

De leger- of volksvergadering van sacraal recht.

‘Sacraal’ of ‘gewijd’ (‘religieus’) betekent dat de natuur - fisis - van het bijeenkomen vanuit een ‘apofatische’ (= occulte, niet voor de grote massa duidelijke) wereld beheerst wordt. Denk aan de ‘daimones’ over wie Thales, de eerste wijsgeer het heeft: zij bevolken letterlijk de hele natuur.

Sedert de opkomst vooral van het Moderne en Postmoderne antiklerikalisme, bij ons, klinkt ‘sacraal’ gemakkelijk ‘autoritair’. Toch is het verre van zo simpel.

A.-- De bijeenroeping.

a. Agamemnon, de vorst van Mukènai (Lat.: Mycenae), legerleider der Grieken (= Achaiers) voor Troje (= Ilion, later Pergamon,-- een stad die minstens van -2000 dateert, in Klein-Azië), krijgt in een godgegeven droom de opdracht het volk (= de soldaten) te verzamelen. Aldus Il. 2:1vv..

Opm.-- Ook de Bijbelse openbaring kent zulke fenomenen zo Jozef, Jezus’ voedstervader, die de opdracht krijgt naar Egypte te vluchten.

b. Tèlemachos, Odusseus’ zoon, krijgt de ingeving - vanwege de godin Pallas Athene die hem in de verschijningswijze van Mentès aanspreekt - de agora bijeen te roepen. Aanleiding: Athene wil de schaamtevrige vrijers die het paleis van zijn moeder, de vorstin Penelopeia (= Penelope), die haar ‘heilig’ huwelijk voor de huwelijks-godheden gesloten indachtig op Odusseus, haar echtgenoot en de ware vorst van Ithakè, wacht, letterlijk opvreten, aan te klagen.--

Welnu, de agora gaat, na bespreking, zonder besluitvorming uiteen: zij verneemt enkel dat, indien bewuste vrijers in hun verblinding - de typisch 'tragische verblinding' - doorgaan, hen een 'atè', d. i. een godsdoordeel - een noodlot gelijk - zal treffen. Alles komt op een godgegeven waarschuwing neer (Oduss. 1:289vv.).

B.-- De vergaderstructuur.

Ook hier komt de typisch 'apofatische' achtergrond door.-- Degene die tot spreken bevoegd is, krijgt de Zeusscepter : in de mentaliteit van toen betekent dit dat hij onder de directe bescherming van de Oppergodheid, Zeus, staat en dus zich vrijuit kan gedragen als woordvoerder. Het door Zeus beschermde woordvoeren is meteen onschendbaar (men zegt ook 'heilig' (in de zin van 'machtgeladen'). Op een aantal eilanden van de Stille Zuidzee heet dat 'taboe' (tapoe).

Zelfs indien de spreker-met-de-scepter-van-Zeus zich tegen de legerleider zelf keert, dan nog is hij onschendbaar. (Niemand mag zich om zijn vrijpostigheid, als men zo mag spreken, aan hem vergrijpen).-- Dermate liep de Archaisch-sacrle wereld vooruit op de latere meer ontwijde, gedesacraliseerde vrijheid van meningsuiting vooruit.

Appl. model.-- Diomedes b.v. keert zich, in volle agora, tegen Agamemnon met de woorden: "Atride (opm.: Atreides, d.i. Atreuszoon), tegen u, allereerst, behoort ik stelling te nemen wegens uw gebrek aan inzicht,-- zoals het 'themis' is, Heer, in de agora". (F. Flückiger, *Geschichte des Naturrechtes, I (Alttertum and Frümittelalter)*, Zollikon - Zürich, 1954, 14).

Toelichting.-- Themis is de naam voor het oudste, sacrle rechtssysteem in Hellas, toen de Archaische Grieken nog de chtonische (Lat.: tellurische, d.i. met de aarde samengaande) Moedergodinnenreligie huldigden. Dit, voor het rechtsstelsel dat de Olympische of ouranische (d.i. hemelruimgebonden) godheden centraal stelde.-

Dat Themisrecht betrof:

- a. de familie met het gezin als centrum,
- b. de sibbe (de gezamenlijke verwanten),--
- c. de woning en de gastvrijheid,--
- d. de gestorvenen.

Cfr F. Flückiger, o.c., 20.-- Zoals de godsdienstfenomenologie zo vaak vaststelt : 'themis' is:

- a. het zicht- en tastbare rechtsstelsel,
- b. de godheid die dat systeem beheerst, nl. als functiegodin hier. De 'functie' (Usener) of het werkingsdomein van Themis (soms met Gaia, de Aardmoeder, vereenzelvigd) was het leven, vooral als bron van vruchtbaarheid, -- de aarde en het onderaardse,-- de nacht (o.c., 29).

Themis is, om met Nathan Söderblom te spreken, ‘Urheberin’, ‘Veroorzaakster; Zij stichtte ooit, “in den beginne”, het rechtstelsel dat haar ‘rol’ (‘functie’) uitmaakt binnen het hele stelsel van de goden en godinnen.

Kort gezegd: in het aardse rechtssysteem komt Themis tot verschijning. Zij, als godin die sticht, is de ‘transcendente’ (apofatische) zijde; haar stelsel is de ‘immanente’ (seculaire) zijde. Beide zijden maken een eenheid uit.

Besluit.-- “Dit is de bakermat van de latere democratie” (F. Flückiger, o.c., 14).-- Sommige denkers en historici, die onze geseulariseerde rechtssystemen in de Archaïsche systemen ‘hinein-interpretieren’, miskennen duidelijk een feitelijk en onmiskenbaar gegeven: het aristocratisch (en dus tot de adellijke bovenlaag beperkte) rechtstelsel der Homerische Grieken was tegelijk sacraal en democratisch. Dat het spreken en een minimale retoriek zich in zo’n midden ontwikkelde, is dan ook normaal.

2.-- De retoriek van de latere polis.

Na de Homerische tijd komt de eigenlijke ‘polis’, stadsstaat. Met haar typische democratische retoriek. -- De agora is nu niet meer, zoals voor Ilión (opm.: de naam voor Troje in de Griekse tijd), de legerverzameling maar de volksvergadering. De spreekvrijheid is nu niet meer enkel die der aristocraten alleen maar van alle vrije burgers, -- de slaven en slavinnen uitgezonderd.

Met de polis der ‘politai’, staatsburgers, komt een nieuw, eveneens sacraal rechtstelsel op, gesteun op de Zeusreligie (Zeus is de tegenhanger van Jupiter te Rome b.v.). De rechtsgodin is nu ‘Dikè’ (letterlijk: ‘recht’). Niet meer in naam van de Moedergodinnen rond Gaia, de Aardmoeder (“Terra Mater” te Rome) doch in naam van Zeus en de hem omringende hemelruimgodheden, sterk mannelijk van wezenaard, wordt nu recht gesproken.

Gevolg.-- De oudere onderlaag, ooit overwonnen in een theomachia, godhedengevecht, wordt in één adem genoemd met de recentere bovenlaag: “Het is Themis en Dikè”. Zo ontstond een synthese, een samengaan, van oud en nieuw. Zo was het recht, in Hellas, ‘gefundeerd’ op een tweeledige sacrale basis. Zo ‘sprak’ men, -- met die tweehed als achtergrond.-

Tot wanneer o.m. de Proto- of Eerste Sofisten (Protagoras van Abdera (-480/-410), Gorgias van Leontinoi (-480/-375)) deze sacrale basis ondermijnden en seculariseerden.

De rol ('functie') van Hermes.

Bibl. st.-- W.B. Kristensen, *Verzamelde bijdragen tot kennis der Antieke godsdiensten*, Amsterdam, 1947, 125/148 (De goddelijke heraut);

P. Grimal, *Dictionnaire de la mythologie grecque et romaine*, Paris, PUF, 1988-2, 206/207 (Hermès).

De plaats die de god Hermès of ook Hermeias inneemt inzake welsprekendheid in de strikt Archaische zin, wordt duidelijk uit de fragmenten mythologie die ons ter beschikking staan.

Volgens Herb. Jennings Rose, *Hermes*, in: M. Cary e.a., ed., *The Oxford Classical Dictionary*, Oxford, 1950-2, 417, is Hermes één der oudste en 'primitieve' figuren in de Griekse godhedenwereld. Meestal speelt hij, in het Zeussysteem, een zeer ondergeschikte rol (na de onderwerping der chthonische godheden). En wel o.m. en vrl. de rol van berichtgever vanwege de godheden bij de aardse mensheid.

Kristensen, die hem uitvoerig bespreekt, vergelijkt hem - duidelijk niet ten onrechte - met Nairo-sanho (uit de Mazdeïstische religie (Iran)) en met Apis (= Mnevis) (Egypte), die beiden ook 'boodschappers' waren.

Hermes -- aldus Kristensen -- is eigenlijk begrijpelijk te maken indien men hem duidt als middelaar tussen deze, aardse, fenomenale wereld en de andere, apofatische, buitenaardse wereld (der godheden e.d.m.).

Middelaar, ja, maar als bezitter van (onderaardse) levenskracht die hij, bemiddelend, doorgeeft.

a. Zo is hij 'fut.almios', levengever inzake plantenwereld.

b. Als iemand die een ram op de schouders draagt - o.m. in de mysteriën (= geheime riten) van de Aardmoeder - verzinnebeeldt hij het (dierlijke) leven dat hij op aarde sticht.

c. Als 'angelos', berichtgever, speelt hij een rol inzake de zielen der mensen. Hij draagt dan als titel "Hermès psuchopompos", Hermes de zielenbegeleider, die de zielen ofwel naar het dodenrijk plaats als de welsprekende. (...). Welsprekendheid is goede raadgeving in de Antieke zin begeleidt ofwel ze terug op aarde brengt.

"Hij was ook de god van het woord, 'logios', de taalvaardige, en wel in de eerste opgevat: raadgeving die zich opdringt en zich bij de hoorders als "nieuwe kracht" openbaart". (O.c., 141v.).-- Zo bezat Hermes o.m. de gave van het toverwoord.

De Griekse welsprekendheid had een zinnebeeld, de reeds vernoemde (E.RH.68: Zeusscepter) herautstaf of scepter, die o.m. de vorsten en de rechters, in hun functie, droegen.

Drie namen en vormgevingen van die staf-der-taalvaardigheid waren in omloop:

a. de gewone staf ('skèptron');

b. de takkenstaf of 'kèrukeion' (twee samengebogen of door elkander gevlochten takken);

c. de korte boomtak of 'rhabdos' (zo b.v. de toverstaf van de tovenaars Kirkè; Odusseia 10:238).

"Hermes blijkt de typische bezitter van al deze voorwerpen te zijn; hij heeft ze aan de menselijke scepterdragers verleend". (O.c., 143). Kristensen zegt: al de scepters worden met "het levenskruid" in verband gebracht, dat de levenskracht bezit en meedeelt.

Besluit.-- Wanneer het leven, gebeurlijk het overleven van b.v. het volk op het spel stond - in de agora, de volksbijeenkomst - dan was de levenwekkende levenbewarende of levenversterkende kracht én van het woord dat raad geeft én van de levende staf van doorslaggevend belang. De god Hermes speelde daarin de rol van bemiddelaar.

Zo had én in het themisrecht én in het Zeusrecht Hermes als levenwekker, 'levensveroorzaker' (zou Nathan Söderblom zeggen), een hoofdrol te spelen, - basis van de toenmalige retoriek.

De retoriek en het Antiek - Griekse leven.

Op de achtergrond van genoemde sacrale wezens situeren zich de drie grote types van Antiek-Griekse welsprekendheid.

A. Het "genos dèmègorikon"

(ook: "genos sumbouleutikon"), de politieke welsprekendheid. In de volksvergadering - de Grieken kenden geen eigenlijk parlement (indirecte volksvertegenwoordiging) maar de volksvergadering (directe democratie) - werden levenskwesaties ter sprake gebracht: economische (financiën, handel), juridische (wetgeving), militair-strategische (oorlog/vrede, buitenlandse betrekkingen).

B.I. Het "genos dikanikon".

de gerechtelijke welsprekendheid. - Op het gerecht had men oorspronkelijk geen eigenlijke 'advocaten'. De aangeklaagde en de betrokkenen spraken zelf hun verdedigingsrede uit. Een 'logografos', redeschrijver, echter stelde desnoods de tekst op die dan afgelezen werd. Deze 'forensische' welsprekendheid had als pleisterplaats het volksgerecht.

B.II. Het "genos epideiktikon",

de 'demonstratieve' rede, had haar plaats voor een op welsprekendheid verzot publiek - in openlucht of in zaal. De feestrede, de rouwrede, -- de pronk en showrede horen in dit 'genos', genre, thuis. De loutere taalvaardigheid beleefde hier haar zuiverste uitwerking.

Met dat alles is het duidelijk: de retoriek wortelt én in de religie én in het door die religie beheerste leven der Grieken.

Steekproef 11.-- De antiek-Griekse retoriek (II).(72/80).

Ter inleiding.-- Wij zagen - E.R. 60 - dat Thales van Miletos zich zocht te verrijken met de olijvenooft.-- Let erop dat hij daarbij ofwel de bezitters van olijfpersen ofwel de olijfkwekers heeft moeten overreden, dankzij zijn taalvaardigheid. Dit was dan een typisch economische retoriek.

Maar er is meer. - Een anekdote leert de politieke taalvaardigheid van Thales. Lydia (Lat.: Lydia, Lydie), een streek in de nabijheid, o.l.v. Kroisos (Lat.: Croesus (-560/-546), de schatrijke vorst) bedreigt op zeker ogenblik de Twaalf Ionische Steden, langs de Kleinaziatische kust, waaronder Miletos. Thales raadt een verbond aan. Enkel Miletos gaat een verbond aan; de andere steden dwarsboomden Kroisos.-- Dit behelst retoriek, - politieke retoriek.

1.-- Eleatisch - Parmenideïsche retoriek.

Parmenides van Elea (-540/..) een Zuid Italische stad, is de eerste ontoloog: het zijnde is; het niet zijnde is niet (zo zegt hij). Dit lijkt banaal, maar - vergeten wij het niet - hij bedoelt niet het versleten dagdagelijkse begrip 'zijn', maar de werkelijkheid zoals zij "kath' heautèn" (op zichzelf) is.

Dit is wel erg nieuw. Weliswaar hield Mnèmosunè (en met haar de Muzen) "al wat was, is en zal zijn" in haar alomvattend bewustzijn (E.R. 15, 61), maar dit werd in dienst van poëzie en o.m. epische verhalen gesteld.

Parmenides stelt dezelfde tijdsreeks voorop maar om ze logisch, uit te werken.-- Niet zonder reden stelt G.Elisabeth M.Anscombe, *From Parmenides to Wittgenstein*, Oxford, 1981, dat "Parmenides' uitspraken als de grondtekst kunnen geduid worden waarop de hele Westerse filosofie slechts een stel voetnota's is".

Aanvankelijke eristiek.

Parmenides had een leerling, een 'hetairoi' (denkgenoot), Zenon van Elea (+/- - 500). Hij verdedigde zijn leermeester d.m.v. grondslagenonderzoek.

De tegenstanders stelden voorop dat zijnde (= werkelijkheid) ergens een veelheid was; de Eleaten dat zij ergens eenheid was, maar Zenon stelt vast dat de tegenstanders evenmin als zijn leermeester een doorslaggevend bewijs leverden voor wat zij beweerden.

Wat ons een eerste discussieerschema oplevert: "ook gij, evenmin als ik bewijst streng logisch-sluitend wat gij beweert" . Dit gaat, mettertijd, uitgroeien tot wat men later heet 'eristiek'

Daaronder verstaan wij, hier, een toepassing van de ABC-theorie (E.R. 47).-

A, het gegeven, d.i. hier ‘zijnde’ (de werkelijkheid),

B. wordt door de tegenstanders van de Eleaten vanuit hun veelheidshypothese geduid en door de Eleaten vanuit hun eenheidsvooropstelling,-- wat

C geeft, d.i. een onenigheid, een meningenveelheid. Waarvan Zenon opmerkt dat beide meningen - indien men ze op haar vooropstellingen - grondslagen - onderzoekt (ook een ‘historia’ of vormingswerk) - een logisch, onvoldoende bewijs leveren.

Wat reeds de fijnzinnige Aristoteles opmerkte, zoals E.W. Beth, *De wijsbegeerte der wiskunde*, Antw./Nijmegen, 1944, 19, duidelijk aantoont.

Kort gezegd: één object geeft aanleiding tot minstens twee tegengestelde duidingen. Dit zal later weer opduiken in de eigenlijke eristiek.

2.-- Siciliaanse agonistische retoriek.

W. Jaeger, *Paideia* I, Berlin / Leipzig, 1936-2, 399, zegt: “De gerechtshandeling heet in het Antieke Grieks ‘agon’. Grieks aangevoeld is zij steevast

a. een gevecht van twee kampen

b. in een wettelijke vorm gegoten”. Dat zulks waar is, blijkt nu onmiddellijk.

Regimewisseling.-- Rond - 485 deporteren twee Siciliaanse ‘turannoi’, ‘tirannen’ (dwingelanden, dictators), Gelon en Hiëron, na ze onteigend te hebben, een aantal bevolkingen om Syracuse te bevolken en, meteen, huurlingen - soldaten een kavel grond te bezorgen.

In -460, echter, worden zij door een democratische revolutie verjaagd. De kersverse democratie wou, onmiddellijk ‘iso.nomia’, gelijkberechtiging, de slagader van de Griekse democratie, invoeren. Doch men moet niet veel verbeelding hebben om in te zien wat voor redetwisten, ruzies e.d. de weggevoerden, bij hun terugkeer naar hun haardsteden, tegemoet gingen.

Het gerecht kraakte onder eindeloze rechtsgedingen. Waar ... taalvaardigheid natuurlijk een hoofdrol speelde.

Ook R. Barthes, *L’aventure sémiologique*, 90, zegt dat de Westerse retoriek, stricto sensu, begint met de agonistiek, d.i. de voor het gerechtshof zich afspelende krachtmeting via de retoriek.

Koraks van Syracuse (+ -500/-400).

De nood aan logografen (tekstopstellers) was nijpend. Dit, bij gebrek aan eigenlijke advocaten. Gelukkig had Empedokles van Akragas (= Agrigentum) (-483/-423; Pythagoreïzerende denker nog heden bekend, in occultistisch middens, om zijn leer omtrent de ‘elementen’ (aarde, water, lucht,-- vuur)) een denkgenoot, Koraks van Syracuse.

Deze begon ermee de in de herverdelingsprocessen betrokkenen van teksten te voorzien (logografisch werk).

Meer nog: met zijn leerling, Teisias, gaf Koraks een eerste “technè rhètorikè”, een tekst over taalvaardigheid, uit. De twee waren dus ‘retoren’.

De inhoud, volgens 01. Reboul, *Introduction à la rhétorique (Théorie et pratique)*, Paris, PUF, 1991, 14, was:

- a. een stel praktische voorschriften,
- b. met voorbeelden.

De definitie van beiden: “Retoriek is overreding stichtende leer”.

Het oudste schema.

Een forensische rede bestaat uit:

1. “to pro.oimion” (= Lat.: pro-oemium, exordium), voorrede, inleiding;
2. “hoi agones” (controversiae in het Lat.), debatten;
3. “ho epilogos” (Lat.: epilogus, peroratio), slot.

Opm.-- Men kan er de Paleopythagoreïsche ‘trias’, drieledigheid, in herkennen.

Het ‘eikos’, alwat waarschijnlijkheid vertoont.

Vooropstelling bij uitstek - vooral wanneer men zoals de Eleaten streng logisch betoogt - is het ware. Maar het feitelijke leven beweegt zich soms veelmeer in het domein van het louter waarschijnlijke. Wat de schijn van waarheid heeft, is dan ook schering en inslag bij Koraks en Teisias.

Appl. model.-- Het argument van Koraks.-- De retor Antifon (-480/-411; behoudsgezind aristocraat) o.m. ging daarop in.

1. Al wat “al te waarschijnlijk” is, blijkt in feite onwaarschijnlijk.
2. Al wat in feite “al te onwaarschijnlijk” is, is mogelijke dekmantel voor iets waarschijnlijks.

De beide termen waarschijnlijk/al te onwaarschijnlijk” krijgen hun (semantische en vooral pragmatische) betekenis, wanneer men ze hun “Sitz im Leben” geeft, d.i. wanneer men ze in het volle (gerechtelijke) leven situeert.

Zo b.v.: iemand wordt van moord verdacht. Waarop hij antwoordt: “Toegegeven: de haat die ik het slachtoffer toedroeg, maakt de mij aangewreven moord waarschijnlijk. Maar is het niet nog waarschijnlijker dat ik die verdenking voorzie vooraleer de misdaad te begaan,- met als gevolg dat ik er mij wel voor wacht ze te begaan? Dus is het onwaarschijnlijk dat ik de moord begaan heb”.

Men kan echter ook juist omgekeerd redeneren: “Die laatste ‘onwaarschijnlijkheid’ kan de reden zijn waarom gij de moord begaat! Dus zijt gij de waarschijnlijke doder”.

Vergelijk met zo-even: A, een moord, wordt via B, meer dan één duiding (waarschijnlijk / onwaarschijnlijk), tot een ‘taalgeschil’ omtrent wat nu wel of niet waar is

De eristiek begint.

Koraks’ onthaal.-- Zoals reeds gezegd: Teisias (Lat.: Tisias) van Syracuse was denkgenoot van Koraks. Hij had ook andere - en invloedrijke leerlingen: Gorgias van Leontinoi (Gorgias van Leontini) (-480/-375), de formele stichter van de pronkrede,

Isokrates van Athene (-436/-338), de beroemde retor, als opvoedkundige rivaliserend met Platon (wiens filosofie hij te gespecialiseerd vond),-

Lusias (Lat.: Lysias) van Athene (-459/-380), democratisch gezind retor, steller van een paar honderd forensische redenen.

Slotsom: allemaal klinkende namen in de Antieke paideia (opvoedingsdenkbeeld).

3.-- Protosofistische retoriek.

Leggen wij eerst, kort, het begrip ‘eristiek’ uit.-- ‘Eris’, in het Antiek-Grieks, betekende o.m. ‘gewapend handgemeen’,-- ‘tweedracht’, ‘geschil’,-- ‘wedijversituatie’

Platon gebruikt de term “hè eristikè technè”, de vaardigheid inzake hetzij streng logisch hetzij o.m. juridisch redeneren en tegenredeneren.

Terloops, behalve de Protosofisten, is er een Klein-socratische school van wijsbegeerte die uitdrukkelijk ‘eristisch’ te werk gaat, nl. de School van Megara, met b.v. Eukleides van Megara (+/- -400), Euboulides van Miletos e.a.

Protagoras van Abdera (-480/-410).

Protagoras (Lat.: Protagoras) is het kopstuk van de Sofistiek (-450/-350), een beweging van ‘verlicht - rationele’ geesten.

In zijn praxis - en, tot op zekere hoogte, ook in zijn paideia - primeerden twee dingen: bezitsvorming en politieke invloed. Ook : inzake pragmatiek (doelmatigheid van retoriek) huldigde hij met klem ‘eu.boulia’, ‘efficiency’, ‘pragmatisme’ (in de zin van “ik neem de dingen bij hun bruikbaarheid met het oog op het bereiken van een doel (= resultaat)”).

Vooropstelling: omtrent A, een gegeven, B, kan de ene zo denken terwijl de andere in tegengestelde zin denkt, C, met als gevolg dat men n.a.v. ieder thema en het voor en het tegen kan verdedigen. Protagoras’ eristiek komt, zo geduid, neer op “de vaardigheid om in een discussie steevast te triomferen”.

Gorgias van Leontinoi (-480/-375).

Tweede kopstuk van de Sofistiek. Hij verbreedt het toenmalige begrip ‘letterkunde’.

a. Tot dan toe vereenzelvigden de Grieken ‘letteren’ met Poëzie (cf. E.R. 21 (chorea)) zij het dan de epische van Homeros en Hesiodos, de dramatische van de tragici (Aischulos, Sofokles, Euripides), de lyrische van b.v. Sapfo.

Wat wij nu ‘proza’ heten, kwam neer op de ongesierde dagdagelijkse taal.

b. Gorgias voert de ‘epideiktische stijl’ in : zijn ‘proza’ geeft hij de kentrekken én van de retoriek als doelgerichte tekst én van de ‘retoriek’ als poëtische of, althans, poëtiserende tekst.

Terloops: Isokrates’ proza gaat precies de sobere, zakelijke en dus tegengestelde richting uit.-- Voor de rest is Gorgias’ retoriek sterk gelijkend op die van Protagoras: hij verdedigt van alles,-- al was het door te verzwijgen.

Dit deed hij in zijn Lofrede op Helenè, de vrouw van Menelaos, de vorst van Sparta in de Ilias van Homeros. Zij liet zich ‘schaken’ door Paris, de zoon van de Trojeanse vorst Priamos. De Achaiers (Grieken) ontketenden - om Helene terug te halen - een tienjarige oorlog.

Tegen de Griekse waardeoordelen in verdedigde Gorgias haar gedrag: ofwel was zij door een godgewild lot ertoe gedwongen ofwel werd zij met geweld geschaakt ofwel liet zij zich door verleidelijke woorden overhalen ofwel was haar drift haar te machtig. Slotsom, in Gorgias’ eristiek, zij was in de vier hypothesen onschuldig (door overmacht).

Dat er nog minstens één hypothese bestond, nl. dat zij zeer vrijwillig meegegaan is, verzwegen Gorgias.

Men ziet het: A. via tegengestelde duidingen (B) leidt tot C, tegengestelde uitspraken.

Opm,-- W. Jaeger, *Paideia*, I, Berlin / Leipzig, 1936-2, 364/418, staat uitvoerig stil bij de Protosfistiek,-- zo geheten in tegenstelling tot de Deuterosfistiek (onder de Romeinse ‘Goede Keizers’ (tweede eeuw na Christus; die Sofisten waren, in feite, retoren, sterk letterkundig gericht)).

Wat men, later, heet “enkuklios paideia” (hogere, algemene vorming), is te danken aan de Sofisten,-- ook al hebben zij de vier ‘mathèmata’ (leervakken de Pythagoreeërs : mousikè,-- astronomia, arithmetikè, geometria) nog niet formeel verbonden met hun drie leervakken, nl. spraakleer (grammatica: woord, taal), dialectiek (eristiek: redetwistkunde), retoriek.

Hiermee hebben de Sofisten de grondslagen gelegd van het intellectuele leven,-- met als resultaat “een vorming die heden ten dage nog steeds grotendeels dezelfde is” (aldus Jaeger).

De hele retoriek signifisch gezien.

Significa houdt zich bezig met de woordbetekenissen voor zover onderdeel van verstandhouding. Laten wij daar nu even bij stil staan.

1.-- De verhouding retor / leerling.

Een voorbeeldje.-- Koraks - op voorwaarde dat hij betaalt - leert Teisias, “de vaardigheid steeds in de agon, vooral op het gerecht, gelijk te halen”. Eén pittig detail: het ereloon is te betalen zodra Teisias zijn eerste pleidooi wint.

Doch Teisias pleit niet! Hij wordt onmiddellijk, net als zijn retor, zelf retor. Hij doet het zelfs schitterender.

Gevolg: hij betaalt niets.

Rechtsgeding.-- De gesofistikeerde welsprekendheid komt nu op de proppen.

1.-- Teisias vindt er een ‘dilemma’ (tweeledig lemma, vooropstelling) op, waarvan de ‘logische syntaxis’ (structuur) als volgt luidt. stelling (thesis, propositio).-- Uw eis tot betaling is ongegrond (= mist de noodzakelijke en voldoende reden).

Betoog (pistis, probatio).

1. Model.-- Ofwel lever ik u, Koraks, het overtuigend bewijs van het feit dat ik u niets schuldig ben. In dat geval ziet gij van uw eis af.

2. Tegenmodel.-- Ofwel lever ik u, Koraks, niet het overtuigend bewijs.-- Dat is dan mijn eerste pleidooi, -- dat ik in dat geval verlies. Maar de afspraak was: indien ik mijn eerste pleidooi win, dan betaal ik.

2.-- Koraks stelt een tegendilemma.

Stelling.-- Mijn eis tot betaling is wel degelijk gegrond.

Betoog.

1. Model.-- Ofwel levert gij, Teisias, niet het overtuigend bewijs om uw weigering te betalen te staven. In dat geval moet gij natuurlijk betalen.

2. Tegenmodel.-- Ofwel levert gij, Teisias, wel degelijk, het overtuigend bewijs. In dat geval is het uw eerste (en gewonnen) pleidooi. En geldt onze afspraak. Dus betalen.

2.-- Het verloederende taalgebruik.

Bibl. st.-- Jacqueline de Romilly, *Quand les mots changent de sens*, in: Revue des deux mondes (Paris), 1991: juni, 7/21.

De betekenis van de termen verschuift onophoudelijk. Volgens schrijfster om reden van onze leefgewoonten, doelstellingen en verwaarlozingen, ja, om reden van de grote crisissen die wij doormaken.

Zij haalt, behalve Thoukudides van Athene (-455/-395; geschiedschrijver: *De Peloponnesische Oorlog*), van Sofistischen huize, en Isokrates van Athene, de retor, Platon van Athene aan. “Bedrieglijke slogans halen het”. Schaamtegevoel maken zij af als ‘domheid’. (...). Zelfbeheersing wordt bespottelijk gemaakt en gewoon afgeschaft: als naam krijgt zij ‘lafheid’. Gematigd optreden en besparingen inzake uitgaven heten dan ‘boersheid’ en ‘laaghartigheid’. (...).

Wanneer dergelijke leuzen de ‘deugden’ als deze zo-even vernoemd van iedere betekenis beroofd hebben en, meteen, de ziel van jongeren die ernaar leven, ‘gereinigd’ - het heeft er de schijn van dat men die jongeren in “grote mysteriën” (opm.: belangrijke geheime rituelen) wou inwijden - voeren zij snel aanmatiging, anarchie, verkwisting, schaamteloosheid in (...).” (*Politeia* 8: 560d).--

Opm.-- Platon, in tegenstelling tot Thoukudides, die die significante verschuivingen enkel aan de Peloponnesische oorlog toeschrijft, en tot Isokrates, die ze wijt aan de ontwikkeling inzake politiek en de weerslag ervan op de opvoeding, situeert de ramp in de ziel van de jonge mensen, die één hoofdslogan leren, zoals J. de Romilly hem formuleert, nl. “het is verboden iets te verbieden” (“Il est interdit d’ interdire” (a.c.,18)).

Volgens schrijfster is dat de ware naam van de betekenisontaarding, de ‘afbouw’, van de overgeleverde waarden, die Platon met de namen van ‘deugden’ aanduidt. - Met nog een andere naam aangeduid: ‘nihilisme’ (d.i. de overgeleverde waarden zijn ‘nihil’, niets). Nihilisme dat allerlei vormen kan aannemen, -- van passief met de wolven huilen tot actief “alles omverwerpen”.

De mythische verklaring.

Bibl. st.-- W.B. Kristensen, *Bijdragen tot kennis der Antieke godsdiensten*, A’ m, 1947, 103/124 (De goddelijke bedrieger).

Kristensen (1867/1953), een Noor, die in 1901, in Leiden, godsdienstwetenschap doceert, is wellicht één der minst naïeve religiewetenschappers: hij laat zich niet door Moderne of zelfs klassieke vooroordelen misleiden (Cf. zijn *Inleiding tot de godsdienstgeschiedenis*, Haarlem, De Haan, 1980-3 (1955-1), zijn *The Meaning of Religion (Lectures in the Phenomenology of Religion)*, Den Haag, M. Nijhoff, 1968)

Het hoofdinzicht dat men bij Kristensen telkens weer tegenkomt, is ‘totaliteit’, d.i. harmonie der tegengestelden. Waarbij ‘harmonie’ betekent ‘ineenvoeging’, en ‘tegengesteld’ “ethisch goed-en-kwaad” en “eudemonologisch heil-en-onheil”.

Terloops: ‘eudemonologie’ betekent ‘geluksleer’, van het Antieke Grieks ‘eu.daimonia’, over een goede (eu)daimon (geluksveroorzaker/ geluksveroorzaakster) beschikken.

Denkers als Marx (“Religie is opium voor het volk”), Nietzsche (“Religie is wereld-, versta : werkelijkheidsvreemdheid”), Freud (“Religie is neurose”) menen dat religie, - - mythische religie heel zeker, met de ene of andere vorm van ‘naïefheid’ samenvalt. Wij gaan nu zien wat daar van aan is.

Hermes als “harmonie der tegengestelden”.

Wij zagen dat Hermes ‘logios’, de taalvaardige, was (E.RH.70). Vrome Antieke Grieken heetten hem echter ook ‘dolios’, de verschalker. Waarmee wij ons in de nabijheid van Reinaart de Vos (E.R. 03) bevinden: ook de ‘Vos’ was ‘verschalker’, -- binnen Oud-Germaanse religie.

Zegt Kristensen, o.c., 122: in Pellene, een stad in Achaia (Peloponnesos), werd Hermes als “de bedrieger” vereerd. Lees wel : ‘vereerd’. De vrome gelovigen van die Heidense tijd zagen in de verraderlijkheid van hun godheden één der basisvooropstellingen van het leven, ja, van de hele kosmos.

Appl. model.-- Kristensen, o.c., 120.-- Pandora, d.i. “de alleschenkende (godin)”. -

a. Prometheus verschalkt de godheden: hij ontfutselt hun “het goddelijke vuur” (volgens Kristensen : “het levensbeginsel in de kosmos”).

b. Waarop de godheden Prometheus straffen. Met de mensen die met hem solidair zijn, rekenen zij af door de ‘boodschapster’ Pandora: Hefaistos, de god van het ‘vuur’, smeedt “een mooie vrouw”; Athene en Afrodite beschenken haar met gaven. Maar Hermes geeft haar de hem in hoogste graad eigen ‘gave’ - hij heet immers ‘charidotes’, schenker van gaven: in de ziel zelf van Pandora legt hij verschalkingsvermogen, waardoor zij b.v. kan verleiden, listig kan te werk gaan, grof bedriegen. En, als boodschapper van leven, brengt hij ze naar de aarde.

Met vreugde onthalen de mensen Pandora, totdat zij vaststellen dat zij “harmonie der tegengestelden” is. Zij sticht, als veroorzaakster, o.m. de dood. Pandora is (wat de Duitsers heten) “eine Lorelei”.

Appl. model.-- Hermes als dief vereerd.-- Alle vromen vereren hem zo. Maar heel bijzonder de oneerlijke zakenlui, en nog het meest de dieven. Ploutarchos van, Chaironeia (+ 45/ + 125; Platonieker) vermeldt het offer ter ere van Hermes Charidotes op het eiland Samos.

Iedere vereerder/ vereester mocht “stelen en roven”. “Blijkbaar (aldus Kristensen, p.c., 123) was dit merkwaardig gebruik een van de “heilige offerhandelingen” bij het offer aan deze Hermes. Inderdaad: wie aan de viering deelnam, bootste, al acterend, de verschalker Hermes na door metterdaad te stelen. Zo legden zij zijn aard bloot.

“Een type van cultus dat overbekend is” zegt Kristensen (hij bedoelt bij de godsdienstwetenschappers). Merk daarbij, met Kristensen, op dat, in Antiek-Grieks, ‘kleptein’ niet zozeer ‘stelen’ als wel ‘verschalken’ betekent.

Appl. model.-- De ene godheid verschalkt de andere.-- Verschalken, d. m.v. woord of daad, is een wezenskentrek van het Heidendom.-- Orestes, zoon van Agamemnon en Klutaimnestra, beroemd dankzij de tragicus Aischulos (Oresteia), vermoordt zijn moeder.

De Erinues, Erinyen, de geesten van de dood, onderwerpen hem aan een ‘atè’, een godheidsoordeel. Om zijn geest volkomen in “de andere wereld” te betrekken, maken zij hem waanzinnig.

Maar de goden Apollon en ... Hermes spelen daarop in als ‘redders’ (‘soteres’, heilanden, heilbrengers).

a. Apollon, de god van de catharsis (E.R. 15,55) of sacrale reiniging, geneest hem d.m.v. een gewijde handeling.

b. Hermes brengt hem, als boodschapper uit “de andere wereld”, onder de levenden terug.-- Waarop de Erinues razend warden: “Gij, Apollon, hebt ons de moedermoordenaar ontstolen (‘ex.eklepsas’). Zo’n handelwijze heette dus ‘diefstal!

Slotsom.-- Herlezen wij nu, wat voorgeat inzake de crisis der woordbetekenissen, vooral in retorisch verband, dan blijkt de mythische theologie daar allerminst in te verschieten! Wel integendeel!

Een Teisias die zijn leermeester, inzake ereloon, dat hij plechtig beloofd had, verschalkt, kon gerust als “een Hermesvrome” doorgaan. Hij beschikte over de beide ‘gaven’ van de charidotes, de gaven schenkende Hermes : hij was logios, taalvaardig, en... dolios, verschalker. Dit laatste d.m.v. het eerste.

Wellicht is geen onderdeel van de Griekse mythologie zo signifisch als uitgerekend de Hermesmythe, die men eigenaardig genoeg zo goed als in geen enkel boek over retoriek, heden, aantreft. Die mythe bewijst duidelijk dat ook de ontaarde retoriek zich afspeelt op de achtergrond van de in Hellas alom aanwezige religie.

Steekproef 12.-- De antiek-Griekse retoriek (III). (81/85)

Staan wij even stil bij de twee Grootsocratiekers, Macrosocratiekers, Platon en Aristoteles. Beiden herstichten het begrip 'retoriek' vanuit de hun eigen vooropstellingen.

1.-- Platonische retoriek.

O. Reboul, *Intr.*, 25/31, zegt dat Platon hoofdzakelijk in twee dialogen het wezen van de retoriek ter sprake brengt.

a. De Gorgias.-- De Sofisten en, bedekt, Isokrates worden aan een onderzoek onderworpen in de uitgevonden personages van de dialoog. Niet dat die personages niet ergens werkelijke figuren weergeven (= mimetische opvatting)! Maar Platon, zijn kunstenaarsnatuur getrouw, vindt dialogerende figuren uit om een of andere stelling klaar te stellen.

b. De Faidros.-- De eigenlijk Platonische retoriek wordt ter sprake gebracht : "spreken en denken in dienst van de (Platonisch geduide) dialectiek" is het wezen ervan.

Nadere uitleg.-- In de Gorgiasdialoog komt, vooreerst, een eerder sympathieke Gorgias, retor en Sofist, begeleid door Socrates aan het woord: "retoriek" wordt gedefinieerd als "de vaardigheid om - d.m.v. een of ander geloof (= vooropgestelde mening) in wat gewetensvol ('gerechtig') of niet-gewetensvol ('ongerechtig') is - de ene of andere overtuiging bij te brengen". Zonder zich al te veel te bekommeren om het misbruik dat leerlingen daar gebeurlijk kunnen van maken.

Komen dan, aan het woord twee leerlingen van Sofisten. De ene, Polos, definieert "retoriek" als "het vermogen om op ongestrafte wijze desnoods gewetenloos op te treden".

De andere, weliswaar leerling van een Sofist maar zelf geen Sofist - hij heeft slechts misprijzen voor de Sofisten,- bekritiseert de toenmalige democratie, met haar 'iso.nomia' (letterlijk : iedereen gelijk dankzij de wet), omdat zodoende de bekwamen en de machtigen 'verontrecht' worden, doordat zij zich niet kunnen doen gelden.

De 'fusus', d.i. - hier in Socratische zin - de levenssituatie van de mens voordat enige wetgeving orde sticht - behelst "het zgn. recht van de bekwamen en de sterken". Aan het woord is een zekere Kallikles die op 'turannis', dictatuur, aanstuurt.

Opm.- Wat Antieke retoren 'deinotès', efficiency van de taalvaardigheid, heten, komt in alle types van de door Platon aan een 'historia', onderzoek, onderworpenen door.

Nadere uitleg.-- Bibl. st.-- Alb. Gödeckemeyer, *Platon*, München, Rösl, 1922, 45ff.-
- Steller zet uiteen als volgt.

Al.-- Filosoferen.

Retoriek in dienst van Platonische filosofie behelst dat eerst het wezen van dat soort filosoferen verduidelijkt wordt.

Filia. vriendschap.

Terloops: vriendschap gold in het Antieke Hellas als een zeer hoge waarde. O.m. de Paleopythagoreeërs integreerden de vriendschap in hun filosoferen zelf. Ook Platon.

Zegt Gödeckemeyer: “Voor de Socratieker Platon - aan het woord in de *Faidrosdialoog* - was het nogal vanzelfsprekend - hij was van huis uit aristocraat en begoed - dat onderricht in filosofie

- a. wel een samenspel van leraar en leerling is, zoals b.v. de Sofistiek dat duidde,
- b. maar vooral een samenwerken in vriendschap”.

Anagogiek.-- ‘Katagogisch’ is wat neerhaalt; ‘anagogisch’ wat verheft.

Bij de Antieke Grieken behelsde ‘filia’ dikwijls - niet altijd - een sterk erotische inslag. Vriendschap daarvan losmaken was Platon’s streven. Daartoe veredelt hij de ‘liefde’.

a. D.m.v. de gedachte dat zij meer is en anders dan louter zinnelijke begeerte, behoort zij uit te groeien tot een soort begeestering - mania - in de aard van de mania, roes, eigen aan profetessen, ‘mysten’ (= ingewijden), dichters.

b. Nog meer: zij moest, mettertijd, komen tot inzicht (‘schouwen’) in de toonbeelden van alle werkelijkheden, de ideeën ervan, die ervaarbaar worden in de fenomenen maar toch verwijzen naar iets dat voordien reeds bestond en van een hoger gehalte aan werkelijkheid is. Met deze laatste kentering wordt de eigenlijk wijsgerige mania bereikt .

Apofatische aard.-- Met deze laatste kentering voert Platon de beruchte ‘chorismos’, transcendentie, “overstijging van al wat direct gegeven is” in. Met name: de lesgevende denker, in zijn leeropdracht, is niet uit op erotisch contact met jongeren, doch wel op het wakker maken van de zielen van diezelfde jongeren voor alwat ‘hoger’ is,-- al wat o.m. goddelijk is, o.m. de ‘ideeën’ in en tegelijk boven de dingen die wij zien en horen en tasten.

Terloops: Ook voor Platon blijft vriendschap, een vorm van ‘mania’, roeservaring, nl. voor zover zij zich verheft boven het louter zakelijke en berekenende redeneren. Maar zij is geen “roes der zinnen”:-- In die zin is zij ‘apofatisch’: in dagdagelijkse woorden is zij eigenlijk niet nauwkeurig te beschrijven.

Knapenliefde.-- Gödeckemeyer vervolgt. Zich aan paiderastia, knapenliefde, overleveren zonder dat op het hogere gerichte element, is de bestemming van het aardse bestaan missen. In alle eerlijkheid en zonder bijbedoelingen filosoferen, echter, is die bestemming in de hand werken.

Toch schat de Heiden Platon de paiderastia - niet te verwarren met ons huidig “pederast zijn”, waaruit iedere religie verdwenen is - zo hoog dat zelfs diegenen die - in het kader van zo’n paiderastia - wel geen echt wijsgerige bedoeling koesteren maar toch iets eervolst beogen, weliswaar niet het hoogste peil van aards bestaan halen maar toch “niet zonder beloning blijven”. (O.c.,57).

Slotson.-- “Want in de duisternissen van de onderaardse levensweg vast lopen is niet meer het lot van al diegenen die reeds enigszins de weg opwaarts zijn ingeslagen: zij zullen veeleer een leven in het licht kennen en meteen door en door gelukkig zijn (...)”.

Aldus Platon, die in zo’n teksten zijn vasthouden aan Archaisch-sacrale vooropstellingen toont.

Opm.-- Men vergete niet dat, in sommige stadsstaten van het Heidense Hellas, de paiderastie een bij wet geheiligde instelling was, die én rechten én verplichtingen voor de ‘beminnende’ en de ‘beminde’ met zich bracht.

Zo b.v. moest de eervol beminnende er op tijd voor zorgen dat de beminde een goede en geschikte vrouw kon krijgen,-- of althans daartoe helpen.

Terloops: het Heidendom is niet hetzelfde als ‘gewetenloosheid’. ‘Geweten’ is in het Heidendom bepaald, ‘beheerst’, door andere vooropstellingen dan b.v. die welke de Bijbel huldigt.

Zo is het denkbaar dat Platon, ziende het feitelijke leven, tracht daarin juist - zonder vooraf of radicaal te veroordelen of radicaal goed te praten - een catharsis (E.R. 15, -- 33, 55, 80) door te voeren.

A2.-- Retoriek plegen.

Het zo-even geschetste filosoferen is voor Platon de vooropstelling bij uitstek van de ‘ware’ (versta: het ideaal nastrevende) retoriek.

a. Samen met Socrates was hij begonnen de feitelijke retoriek (der Sofisten) aan een onderzoek te onderwerpen,-- vooral op de ethiek (het al of niet gewetensvolle ervan) erin. Het resultaat was eerder negatief.

b. Doch mettertijd groeit in beiden het inzicht dat die (Sofistische) retoriek ook positief beaambare kentrekken vertoonde, die hen vroeger ontgaan waren.

Psuchagogia.-- De begeleiding van de ziel - de ziel is net als bij b.v. de Pythagoreeërs de waarde bij uitstek - , in het Antiek-Grieks: psuchagogia, wordt de vooropstelling - men zou bijna kunnen beweren: "de definitie" - van ware retoriek.

Opgemerkt zij dat de term 'waar' minstens twee betekenissen heeft:

- a. wat met de werkelijkheid overeenstemt,
- b. wat met het ideaal van diezelfde werkelijkheid overeenstemt.

Dialectische basis.

a. Socratische inductie - vanuit steekproeven tot een metaforisch of metonymisch verbreed inzicht komen - was de dialectiek van Socrates. Zijn redeneermethode.

b. Platonische dialectiek was diezelfde Socratische veralgemeningsmethode doch bijgewerkt door de situering van de (algemene) begrippen van Socrates in de ideeën van de dingen der ervaring. Niet zonder een element van 'anamnesis', het in het bewuste leven opduiken van inzichten uit vorige levens (reincarnisme).-- Op die methodisch - strenge wijze kan de ziel gevormd worden.

Afwijzingen.

Worden zo afgewezen volgende types.

a. De taalvaardigheden der Sofisten en niet voldoende wijsgerig geschoolde retoren die een taligheid leren (op het gerecht of in de agora (volksvergadering bruikbaar) die zich beperkt tot de techniek van een zo perfect mogelijke schikking (E.R. 10: harmologische r.) en een even perfecte vormgeving (E.R. 12: stilistische r.), missen dat Socratisch-Platonische element ... zielevorming.

b. De louter geschreven redevoeringen, die op zich niets belachelijks vertegenwoordigen (hier gaat Platon overduidelijk in tegen de vooroordelen van de toenmalige adel), bevatten een tekst die voor iedere mogelijke lezer(es) juist dezelfde inhoud behelst. Zij missen het aanpassen aan diezelfde lezer(es). Die tekst "leeft niet": hij legt enkel vast wat op één ogenblik neergepend werd. -- Wij stoten hiermee op Platon's afwijzing van al wat louter geschreven is. Wat een soort 'grammatologie' (theorie omtrent al wat geschreven wordt) is.

Ware retoriek.-- Deze is veeleer dat soort taalvaardigheid dat in beperkte kring (wat de significa of verstandhouding in de hand werkt) beoefend wordt. Zo'n taligheid stelt

- a. de waarheid omtrent de dingen en
- b. de dialectische methode voorop. Zij is psuchagogia, op het vormen van de ziel afgestemd,-- ziel die erg beïnvloedbaar blijkt te zijn.

B. De 'akademeia' (academie).

Gödeckemeyer, o.c., 61f.-- Gedurende een reis doorheen Egypte ontmoet Platon in Kurene (Lat.: Cyrene) de befaamde wiskundige Theodoros van Kurene (-460/...), bij wie hij zich in de toenmalige wiskunde inwerkt.

Op doorreis doorheen Zuid-Italië en, Sicilië (= Groot-Griekenland) leert hij de structuur der Paleopythagoreïsche denkgenootschappen ('hetaireiai') kennen.

Naar verluidt zou met een in Platon's geest de gedachte gerezen zijn zelf een school te stichten. "Om zo in een school, de hem eigen duiding van retoriek tot levende werkelijkheid te maken".

Daartoe kocht hij, in -387 of -386, een stukje grond,-- in de nabijheid van het gymnasium, dat zich in 'Akademeia', de naam van een terrein, situeerde. Daar sticht hij zijn school "met wellicht de Faidros-dialogoog als programma" (O.c., 62).

De structuur.

Onderbouw: gezamenlijk studeren, zich ontspannen, maandelijks een gastmaal meemaken.

Bovenbouw: wetenschappelijk leren arbeiden.

Het affectieve klimaat: de eros, de liefde,-- de filia, de vriendschap, eigen. Deze zo gezond mogelijk gehouden dankzij het "licht der goddelijke ideeën".

Dagelijkse taak: dialogeren, d.i. logisch gebonden leren zichzelf uiten en meteen samen met anderen, denkgenoten, leren denken.

Laatste bedoeling: degelijke staatsmannen vormen "die "de ziel van het volk" in 'goede' (versta: op werkelijke waarden gesteunde) banen leiden".

Om zo de vervallen democratie te herstichten. Zoiets gold, in de ogen van de Antieke Griek die heel en al in polisverband leefde, als "hoogste werkelijkheid" (o.c., 69f.).

Slotsom.-- Platon kent meer dan één type van retoriek:

- a. dat van de logografen, die voor anderen geschreven teksten uitwerken,
- b. dat van de Sofisten en hun leerlingen, die zeer pragmatisch, d.i. doelgericht, denken. Daarop past hij catharsis, uitzuivering op hoger vlak, toe:
 - a. hij neemt ze voor wat zij zijn,
 - b. vanuit een goddelijke, apofatische werkelijkheid (die bij Platon uitgezuiverd wordt van de onreine (gewetenloze) inslag van de Griekse mythen) ze reinigend en uitzuiverend.

Het licht der goddelijke ideeën licht daarbij voor,-- wat men 'lichtmetafysiek' heet. Onder die term verstaat men het feit dat een 'hoger' licht de vooropstelling is én van alle werkelijkheid én van alle werkelijkheidsgetrouwe kennis van diezelfde werkelijkheid.

Steekproef 13.-- De Grieks-Latijnse retoriek. (86/90)

Ter inleiding.-- Bibl. st.-- O. Willmann, *Abriss d. Phil.*, 16f.-- Volgens de kenner van Aristoteles, Willmann, stelt Aristoteles van Stageira (-384/-322; de 'Stagiriet'), de stichter van de Peripatetische school, de logica - bij Aristoteles in hoofdzaak met de term 'analutika', analytiek, aangeduid - in dienst van:

- a. de vinding (zij heet dan 'dialectiek', in de engere zin dan bij b.v. Platon) en
- b. het logisch, strenge, 'geldige' denken zelf. -
Daarvandaan de naam 'organon', denkinstrument.

Toelichting.-

1. De dialectiek is één toepassing van logisch streng denken, zij stelt "ta endoxa" de gevestigde waarden, voorop. Deze onderwerpt zij aan een 'historia', een onderzoek,-- door het voor en het tegen ervan na te gaan. Om zodoende tot enig wetenschappelijk inzicht te komen. -- Hoofdgedeelte ervan is "ta topika", de topiek(en). De mogelijke kenbronnen waar argumenten te vinden (heuristische retoriek) zijn, komen daarin ter sprake.

2. - De retoriek, weerom in een veel engere zin dan b.v. bij Platon, volgens Aristoteles' eigen termen, "parafues ti tèS dialektikèS", iets dat erg verwant is (van een analoge natuur) met de dialectiek. D.m.v. enthymemen (syllogistische redeneringen in een verkorte vorm) zoekt een redenaar - want dat is bij Aristoteles de actant van de retoriek - de instemming van een gehoor te bewerkstelligen.

Zoals reeds opgemerkt (E.R. 28), is Aristoteles' retoriek ingedeeld in drie delen:

- a. de spreker (bron van boodschap),
- b. de toegesprokene (vernemer van boodschap) en
- c. de toespraak (boodschap), gezien als volgorde van denkinhouden en stilering ervan.

Opm.-- R. Barthes, *L' aventure sémiologique*, 94/96 (*La rhétorique aristotélicienne*), legt er de nadruk op dat bij Aristoteles retoriek en literatuurtheorie ('poëtiëk') gescheiden zijn. Iets dat later herzien wordt.

Onthaal.-- Aristoteles vormt de basis waarop Marcus Tullius Cicero (redenaar en retor; -106/-43) een sterk Romeinse retoriek zal uitwerken.-- Marcus Fabius Quintilianus (35/96; retor), in zijn *Institutiones oratoriae* (93/96), werkt deze strekking verder uit in opvoedkundige zin.

Meteen bevinden wij ons al in de Hellenistisch - Romeinse tijd na -322.

Onthaal.-- Twee steekproeven.

1. **Thierry van Chartres** (.../1157) behoort tot de Vroegscholastiek (1000/1200). De Humanistische renaissance van die tijd kende de Platonieker Thierry als merkwaardig vertegenwoordiger. Hij verrichtte baanbrekend werk inzake logica en - in dat kader - de dialectiek en de retoriek. De aristotelizerende *Rhetorica ad He-rennium* (-86/-62), min of meer aan Cicero toegeschreven, en Cicero's *De inventione* zijn de bronnen van Thierry.

Bibl. st.-- K.M. Fredborg, ed., *The Latin Retorical Commentaries by Thierry of Chartres*, Toronto, Pont. Inst. of Md. St., 1988.

2. **Simon Duplex** (1569/1661) werkte, indertijd, een *Logique* uit, die kenners als 'PostMiddleeuws' kenmerken. Boek VII daarin zet de traditionele, sterk Aristotelizerende dialectiek uiteen (met de topiek).

Bibl. st.-- S. Duplex, *La logique ou art de discourir et raisonner* (1607), Paris, Fayard, 1984.

Retoriek als literatologie.-- R. Barthes, *L'aventure sém.* 95, 100/ 101 (La rhétorique généralisée).-- Een begripwijziging van groot formaat grijpt plaats onder het augusteïsch tijdvak (Keizer Augustus leeft van -63 tot +14).

a. Reeds Gorgias van Leontinoi (E.R. 75) en Platon (in zijn artistieke dialogen) mengden retoriek en poëtiëk.

b. Aristoteles, sterk schools ('scholastisch') aangelegd, scheidde ze streng.

Doch het Augusteïsch tijdperk beleefde de ineenvloeiing van retoriek en poëtiëk. De 'retoriek' wordt algemene literatuurwetenschap van die tijd. Het goed schrijven en spreken breed geduid, wordt het thema.

Romeinen als Horatius (-65/-8; Romeins dichter, bekend om een *Ars poëtica*),-- Ovidius (-43/+17; Romeins dichter,-- Tacitus (55/119; Romeins historicus, bekend om zijn soms omstreden *Dialogus de oratoribus*, waarvan de meesten nu aannemen dat het werk van hem is);

Grieken als Dionusios van Halikarnassos (retor te Rome (-30/-8)),-- Ploutarchos van Chaironeia (-5/125; Platonizerend denker en historicus),-- het traktaat *Peri hupsous* (eerste eeuw na Chr.),-- zij allen zijn er de getuigeresten van dat het begrip 'retoriek' in de brede zin opgevat wordt.

Retoriek als algemene vorming.-- Reeds Isokrates van Athene (E.W. 75) duidde filosofie als "algemene vorming", -- in dienst, bij hem, van de retoriek.-- "Onder "de goede keizers" van de tweede eeuw - van Nerva tot Marcus Aurelius (96/180) - beleefde het Romeinse rijk een rustperiode.

Daaraan dankt o.m. de Helleense retoriek een frisse heropleving. (E. Kalinka/O. Schönberger, Hrsg., Philistratos, *Die Bilder (Griechisch deutsch)*, München, E. Heimeran, 1968, 7),

De bakermat van die heropleving waren de eveneens heroplevende steden van Klein- Azië, -- Efesos, Miletos, Smurna). Later ook Athene. “Deze nieuwe taalvaardigheidsbeweging omspande de algehele literaire kunst. Zij trad - net zoals ooit de Protosofistiek (-450/-350) - op als het middenpunt van het culturele leven. (...) Ook de naam ervan knoopte aan de Protosofistiek aan: Filostratos die in zijn *Leven van Sofisten* er de geschiedenis van schreef, heette ze “tweede sofistiek” (Deuterosofistiek)”. (Ibid.).

De term ‘Sofist’ kreeg zodoende een allesoverstralende glans. Aristeides verkondigt: “De retor - d.i. redenaar, Sofist - behoort rechtschapen te zijn. Zelf behoort hij gewetensvol te leven. De anderen behoort hij daartoe aan te zetten. Hij behoort, in de volle en ganse zin, “een koning” te zijn. (O.c., 8).

Vergeet niet dat de term ‘koning’, in die tijd, een hoge dunk opriep. Zoiets als wij nu zouden zeggen: “iets vorstelijks”.

De epideiktische of sierlijke rede (versta: spreken en schrijven) is voor de Deuterosofistiek basisbegrip. Dit bracht met zich dat b.v. Aristeides in twee ‘reden’ Platon aanviel betreffende de eersterangs-waarde van het schone spreken en schrijven. Meteen trachtte hij de in Platon’s Gorgiasdialoog bekritiseerde retoriek (E.R. 81, 84) te herstichten.

Zelfs de toenmalige filosofie werd door de hele beweging in haar nieuw cultuurideaal betrokken. -- Dionusios van Halikarnassos werd als één der voorgangers beschouwd die “de oude retoriek” wou doen heropleven: “Een nieuwe Demosthenes (opm.: grootste redenaar), -- een Thoekudides (opm.: de historicus) of een Platon worden was de wens van iedere Deuterosofist”. (O.c.,8). M.a.w.: het verleden, maar geactualiseerd!

Deze nieuwe retoriek, -- daarvandaan ook de naam ‘Neo-Retoriek’ (maar niet in de zin van een Chaïm Perelman) was van grote invloed over het hele toenmalige Romeins - Hellenistische rijk.-- Het tijdvak staat bekend als een vreedestijd. Bloeiende handelsbetrekkingen - vooral in het Midden Oosten - kenmerken het. -- Het is de tijd van de oikoumene - de één geworden bewoonde wereld -, met éénzelfde cultuur van Spanje tot Syrië.-- Daarin behoort men de retoriek van die tijd te situeren.

Van 100 tot 400 overheerst dan ook deze nieuwe retoriek in de hele Hellenistisch - Romeinse wereld. Oecumenisch waarlijk was zij: “Dezelfde stijlfiguren werden door S. Augustinus, in Latijns Afrika, door de Heiden Libanius (Libanios van Antiocheia (Syrië; 314/393; retor)), door S. Gregorios van Nazianze (329/389; patriarch van Constantinopel, waar hij het Eerste Oecumenisch Concilie (381) voorzat), in Oostelijk Hellas, in het onderricht geleerd”. (R.Barthes, *L' aventure*, 101).

Opm.-- Op zeker ogenblik werden de termen als volgt gebruikt:

- a, ‘sofist’ is de door de keizer of het stadsbestuur benoemde schooldirecteur;
- b. ‘retor’ is de lesgever - opvoeder.

Textuologie.-- Wat wij heden ‘tekst’ heten, is slechts één zijde van letterkunde. Doch zij is doorslaggevend. Dat de tekstvorming één der hoofdbezorgdheden van de Deutero-sofistiek was, blijkt uit H.I. Marrou, *Histoire de l' éducation dans l' antiquité*, Paris, Seuil, 1948, 239. Steller vermeldt de ‘progumnasmata’, vooroefeningen,-- als een elementaire retoriek,-- een ‘pre.retoriek!

1.-- Het middelbaar onderwijs.-- Marrou somt de teksttypes op.-- verhaal (‘muthos’). - chreia (lat.: chrie,-- een strak verhandelingschema),-- gnome (lat.: sententia,-- een verhandeling met als thema een feit of een uitspraak),-- kataskeue (Lat.: confirmatio,-- een bevestigende bewijsvoering) en anaskeue (Lat.: refutatio,-- een weerleggende bewijsvoering),-- koinos topos (Lat.: locus communis, ‘gemeenplaats’, een stukje tekst (of ‘perikope’) dat als onderdeel in een veelheid van teksttypes (beschrijving, verhaal, redevoering, verhandeling) kan ingewerkt worden).

2.-- Het hoger onderwijs.-- Marrou gaat door.-- enkomion (Lat.: laudatio, lofrede,- - een tekst over daden en gezegden van een personage) en psogos (lat.: vituperatio, blaamrede over hetzelfde),-- sunkrisis (lat.: comparatio, vergelijking, parallel),-- prosopopoiia (lat.: prosopopoeia, vernederlandst: prosopopee,-- uitzichtsbeschrijving die iemands uitwendig voorkomen en waarneembaar gedrag weergeeft) en ethopoiia (Lat.: ethopoeia, vernederlandst: ethopee, -- zielsbeschrijving die het innerlijke (temperament en karakter) weergeeft, ekfrasis (Lat.: descriptio,- beschrijving),-- thesis (Lat.: propositum of propositio,-- stelling die men verdedigt),-- nomos (Lat.: lex,-- wetsbespreking). -- slotsom een indrukwekkende lijst van tekstsoorten.

Onthaal.-- Bibl. st.-- Noël/ Delaplace, *Leçons françaises de littérature et de morale (Avec préceptes du genre et des modèles d' exercices)*, Bruxelles, 1844, 552 pp..

Let op de titel: zoals alle Antieken, de Deuterosophisten vooraan, zo ook nog in volle XIX- de eeuw! Tekstwetenschap gaat met ethisch-politische vorming samen.

Merk ook op dat de 'voorschriften' inzake teksttypes (zonder dewelke oefeningen blind zijn) niet zonder de 'oefeningen' (zonder dewelke de voorschriften leeg zijn) aangeboden worden.-- Het boek vervalt in twee delen.

1.-- Proza.-- Verhaal, 'tafereel' (= 'tableau', d.i. schilderende vorm van beschrijving) en beschrijving,-- definitie (hier breder dan de louter logische : een waardeoordeel - b.v. van een rechter - heet ook 'definitie' (nl. van de waarde van een daad)),-- fabel, allegorie (uitvoerige beschrijving van het model van een origineel dat erdoor opgehelderd wordt).

Godsdienstige moraal en lekenmoraal ("philosophie pratique" geheten).-- Brief (een teksttype dat allerlei types omvat).

Redevoering,-- oratorisch (d.i. de redevoering betreffend) fragment, redevoeringsinleiding en - slot (dit laatste 'slotrede').

Wijsgerige dialoog (Platonisch type), literaire (= belletteristische) dialoog.

Karakterbeschrijving (// ethopee), portret (én uitzichts- én zielsbeschrijving samen), parallel (politieke, literaire, ethische vergelijking).

2.-- Poëzie.-- Hier volgt dezelfde lijst als voor het proza,-- de brief uitgezonderd (brief in dichtvorm lijkt onbestaande).-- Toevoeging : lyrisch fragment.

Slotsom.-

a. De Aristotelische retoriek is slechts een klein onderdeel van deze literatologie.

b. En proza én poëzie horen samen binnen één omvattende 'literatuurtheorie', nakomeling van de Laat antieke 'retoriek' in de zin van de Deuterosophistiek.

Onthaal.-- Voor het middelbaar onderwijs gold ooit in Frankrijk als toonaangevend Ch.-M. des Granges/Mlle Maguelone, *La composition Française (Livre du maître)*, Paris, 1930.

Verhaal, beschrijving,-- portret (uitzichts- en innerlijkheidsbeschrijving), brief.

Natuurlijk, nog in volle XX-ste eeuw, is de ethisch-politische vorming inbegrepen: de leerling(e) maakt opstellen over "la morale" (ethische en staatsburgerlijke inhouden of 'waarden').

Tenslotte: letterkundige ontleding, letterkundige beoordeling ("critique littéraire").

Weggelaten: de redevoering!

Steekproef 14.-- De huidige literatologie (literatuurtheorie). (91/93)

De recentere letterkunde leer komt van de grond vanaf 1940+. In Frankrijk vanaf 1950,-- met namen als Michel Foucault, Roland Barthes, Jacques Derrida,-- Julia Kristeva, Philippe Sollers, - A.G. Greimas e.a.;- in andere landen klinken namen als Noam Chomsky, René Wallek, Austin Warren -- zelfs Ch.S. Peirce (USA). - Max Bense, R. Jakobson, T. Todorov en vele anderen.

Bibl. st.;-- T.A. van Dijk, *Tekstwetenschap (Een interdisciplinaire inleiding)*, Utr./Antw., 1978;

T.A. van Dijk, *Moderne literatuurtheorie (Een experimentele inleiding)*, Amsterdam, 1971;

M. Delacroix/F. Hallyn, *Méthode du texte (Introduction aux études littéraires)*, Paris / Gembloux, 1987;

R. Wallek/A. Warren, *Theory of Literature*, New York, 1942 (Fr. vertal.: *La théorie littéraire*, Paris, Seuil, 1971),-- een boek dat, vooral sedert 1949, in zo goed als alle landen als basiswerk gebruikt wordt;

Tel Quel, Théorie de l' ensemble, Paris, 1968 (denkbeelden als geschrift en tekst, verder onbewuste, geschiedenis, arbeid, spoor, productie, scène, leiden tot een actualisering en herstichting van de traditionele literatuurtheorie;

V.Bohn, Hrsg., *Literaturwissenschaft (Probleme ihrer theoretischen Grundlegung)*, Stuttgart, 1980;

Har. Fricke, *Die Sprache der Literaturwissenschaft (Textanalytische und philosophische Untersuchungen)*, München, 1977;

L. Bredella, *Das Verstehen literarischer Texte*, Stuttgart, 1980;

G. Pasternak, *Interpretation*, München, 1979;

A. Wijzenbroek, *De kunst van het begrijpen (Een structuralistisch-hermeneutisch model voor de analyse van literair proza)*, Muiderberg, 1987 (zowel de Franse als de Duitse basistheorieën komen ter sprake);

J. Kuin, *Van literatuurwetenschap tot literatuurfilosofie*, in: *Streven* (Antwerpen), 1980, maart, 537/547 (over de School van Chicago, die tegenover de eenzijdig tekstuele analyse van het Amerikaanse New Criticism (1915+) de nadruk legt op de buiten de tekst situeerbare gegevens en die tegenover Left Wing en Counterculture (1945+) met zijn irrationalisme de nadruk legt op rationele wetenschappelijkheid inzake tekstontleding).

C. Pichois/A. Rousseau, *Vergelijkende literatuurwetenschap*, Utr./Antw., 1972;

P. Brunel/Cl. Pichois/A.-M. Rousseau, *Qu' est-ce que la littérature comparée?*, Paris, 1983.

Er is zelfs een werk dat een metataal (taal over de taal) over de literatuurtheorieën pleegt: H. Göttner/J. Jacobs, *Der logische Bau von Literaturtheorien*, München, Fink, 1978 (de Sneed-theorie).

Vergeten wij niet de nummers van het Franse tijdschrift *Poétique* (Paris), met o.m. *Poétique (Raconter, représenter, décrire)*, No. 65 (février 1986).

Verder woordenboeken als: H. Mahlberg, *Literarisches Sachwörterbuch*, Bern, 1948 (verouderd maar zeer bruikbaar);

G. u. I. Schweikle, *Metzler Literaturlexikon (Stichwörter zur Weltliteratur)*, Stuttgart, 1984 (een uiterst gevuld boek);

H. Benac, *Nouveau vocabulaire de la dissertation et des études littéraires*, Paris, 1972;

H. Benac (Br. Réauté/M. Laskar), *Guide des idées littéraires*, Paris, 19882;

J. Peck/M. Coyle, *Literary Terms and Criticism*, Houndmills/ondon, 1984 (met een overzicht van de grote literatuurtheorieën o.c., 149/168 (*Critical Positions and Perspectives*)).

De nieuwe retoriek.-- Herlees even E.R. 86v. (Aristotelisch begrepen retoriek). De retoriek in de engere zin van overredingsvaardigheid bestaat nog en wordt hersticht zelfs (zij is een onderdeel van de huidige literatologie).

Bibl. st. -- Umberto Eco, *La structure absente (Introduction à la recherche sémiotique)*, Paris, 1984, 154/158 (*Rétorique ancienne et rhétorique moderne* (definieert 'retoriek' als onderscheidbaar van logica (met haar apodictische (streng bewijsbare) en dialectische (logisch waarschijnlijke, 'aannemelijke') betogen): de retoriek geeft 'aannemelijke' bewijzen in de vorm van enthymemen (verkorte sluitredes));

Chaïm Perelman/Lucie Olbrechts-Tyteca, *Traité d' argumentation (La nouvelle rhétorique)*, PUF, 1958 (de Neo-Retoriek van Perelman bouwt voort op Aristoteles, Isokrates, Quintilianus, maar in geactualiseerde zin en met veel oog voor het verantwoord worden van waardeoordelen);

R. Hegselmann, *Formale Dialektik (Ein Beitrag zu einer Theorie des rationalen Argumentierens)*, Hamburg, Meiner, 1985 (geïnspireerd door Stephen Toulmin (*The Uses of Arguments*, Cambridge University Pr., 1958) en Chaïm Perelman's Neo-Retoriek).

Stand van zaken.-- Ziehier hoe O. Reboul, *Introduction à la rhétorique*, Paris, 1991, 91/98 (Aujourd'hui : des rhétoriques), samenvat. --

1. Verbreding.-- De huidige retoriek omvat behalve de theorie over het stellen van de tekst - zie E.R. 07/23 (De hoofdelementen van de retorische act)-- d.i. vinding en schikking, stileren,-- geheugenwerk en voordracht, een theorie over de reactie van de lezer, resp. hoorder - zie E.R. 24/58. Wat wel enigszins aan bod kwam in de grammatica's der Antieken.

Meer nog: de verbreding geldt ook de drie Antieke types van welsprekendheid (E.R. 71: politieke, juridische en demonstratieve rede). De woordelijke retoriek wordt verrijkt met publiciteitsleer (propaganda, reclame,-- 'marketing') en de niet-woordelijke wordt verbreed tot het domein van de affiche, de film en de muziek, ja, tot het gebied van het on- en onderbewuste zieleven,-- steeds voor zover al deze gebieden een boodschap (bericht) aan de man brengen en een verstandhouding (significa) opbouwen.-

Zo b.v. kan men een nachtdroom beschouwen als een boodschap die uit ons on- en onderbewust zieleven opdaagt, en de retorische elementen erin analyseren.

2. Verenging.-- De huidige term 'retoriek' ondergaat soms ook een verenging.

Bibl. st. -- G. Genette, *Figures*, 3 vol., Paris, Seuil, 1966/ 1972;

id., *La rhétorique restreinte*, in: *Communications* 16,1.-- Hier wordt de term 'retoriek' beperkt tot 'stilistiek'.

Zo in H.Morier, *Dictionnaire de poétique et de rhétorique*, Paris, 1981-3.

Zo ook bij J. Cohen, G. Genette, Rol. Barthes en de Groupe Mu. 'Retoriek' wordt hier de theorie omtrent de taalprocédés - b.v. stijlfiguren (denk aan de tropen (metafoor, metonymie, - synecdoche)) - die een tekst tot een letterkundige tekst maken. Zie hoger E.R. 12/14 (Stilistische retoriek).

De term "letterkundige kritiek".

Deze betekent "toegepaste literatologie". -- 'Kritiek', in de gezonde zin, betekent logisch "een verantwoord waardeoordeel".

De literair-criticus:

- (a) ontleedt een tekst, resp. een boodschap in een of andere vorm (een affiche b.v.),
- (b) echter zo dat hij tot een gefundeerd waardeoordeel komt.

Gevolg: alle tendensen die de literatuurtheorie vertoont, komen in de literatuurkritiek terug. Inwendige (tekst)kritieken (New Criticism (1940/1960); British Criticism; Russisch Formalisme; Structuralisme);-- uitwendige kritieken (Feministische, Marxistische, Post-structuralistische, Fenomenologisch - Existentiële, Psychoanalytische, Socialistisch - Realistische kritieken) zijn de twee grote types van het bekijken van een tekst of de drager van een boodschap.